

**T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE MOĞOLİSTAN'IN ALDIĞI DIŞ
YARDIMLAR: ÇİN, ABD VE RUSYA İLE DIŞ YARDIM İLİŞKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Batzaya BAASANDORJ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Özlem KAYGUSUZ

ANKARA-2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(.../.../2018)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Batzaya BAASANDORJ

İmzası

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
TABLolar LİSTESİ.....	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	v
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
ULUSLARARASI İLİŞKİLER AÇISINDAN DIŞ YARDIM	
A. DIŞ YARDIM KAVRAMI VE KAPSAMI.....	4
1. Dış Yardımın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	9
1.1. Soğuk Savaş Öncesinde Dış Yardım	9
1.2. Soğuk Savaş Döneminde Dış Yardım	11
1.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Dış Yardım	16
2. Uluslararası Politikada Dış Yardım Amaçları.....	18
3. Dış Yardım Uygulamaları, Nitelikleri ve Etkileri	24
B. DIŞ YARDIM TÜRLERİ	28
1. İnsani Yardımlar	28
2. İkili Yardımlar	30
3. Askeri Yardımlar	31
4. Kalkınma Yardımları.....	33
5. Teknik Yardımlar	36
6. Proje Yardımları	37
C. BİR DIŞ POLİTİKA ARACI OLARAK DIŞ YARDIM.....	38

İKİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE MOĞOLİSTAN DIŞPOLİTİKASI

A. MOĞOLİSTAN DIŞ POLİTİKASININ TEMEL BELİRLEYİCİLERİ 41

1. Coğrafi Konumu..... 41
2. Nüfus ve Etnik Yapı 44
3. Toplumsal ve Kültürel Yapı 45
4. Ekonomik Yapı 47
5. Askeri Yapı 50

B. MOĞOLİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER 52

1. Soğuk Savaş'ın Sona Ermesi..... 53
2. Moğolistan'ın Yeni Dış Politika Konsepti 55
3. Üçüncü Komşuluk Politikası..... 60
4. Nükleer Silahsız Bölge Statüsü 62

C. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE MOĞOLİSTAN'IN DIŞ YARDIM ALDIĞI ÖNEMLİ ÜLKELER..... 64

1. Çin ile İlişkiler..... 64
2. ABD ile İlişkiler 68
3. Rusya ile İlişkiler 71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MOĞOLİSTAN'IN ALDIĞI DIŞ YARDIMLAR

A. GEÇMİŞTENGÜNÜMÜZE MOĞOLİSTAN'IN ALDIĞI DIŞYARDIMLAR

..... 77

1. 1990 Öncesi Moğolistan'a Yönelik Dış Yardımlar..... 77
2. 1990 Sonrası Moğolistan'a Yönelik Dış Yardımlar..... 80

B. ÜLKELER ÖZELİNDE MOĞOLİSTAN'A YÖNELİK DIŞ YARDIMLAR

..... 87

1. Çin..... 87
 - 1.1. Çin'in Dış Yardım Politikası 87
 - 1.2. Çin'in Moğolistan'a Yönelik Dış Yardım Politikası..... 89
2. Amerika Birleşik Devletleri 92
 - 2.1. ABD'nin Dış Yardım Politikası 92

2.2. ABD'nin Moğolistan'a Yönelik Dış Yardım Politikası	98
3. Rusya	103
3.1. Rusya'nın Dış Yardım Politikası	103
3.2. Rusya'nın Moğolistan'a Yönelik Dış Yardım Politikası	106
SONUÇ	108
KAYNAKÇA	116
ÖZET	130
ABSTRACT	131

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. İnsani Yardım Yapan Ülkeler Sıralaması (2015).....	30
Tablo 2. İnsani Yardım ve Kalkınma Yardımı Arasındaki Farklar.....	36
Tablo 3. USAID'in Hedef ve Program Alanına Göre ABD'nin Dış Yardımları.....	97

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Dış Yardım Sağlayıcı Ülkeler (2015).....	27
Şekil 2. Dış Yardımlarda Ülkelerin GSMH Oranı.....	28
Şekil 3. Moğolistan’da Kişi Başına Düşen Kalkınma Yardımı	85
Şekil 4. Dünya Bankası’nın 1990-2015 Yıllarında Moğolistan’a Yönelik Yardımları	86

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKB	: Asya Kalkınma Bankası
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü
ASEAN	: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
ASEM	: Asya Avrupa Toplantısı
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BM	: Birleşmiş Milletler
CICA	: Etkileşim ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
DAC	: Kalkınma Yardımları Komitesi
GSMH	: Gayrı Safi Milli Hâsılat
GSYİH	: Gayrı Safi Yurtiçi Hâsılat
IDA	: Uluslararası Kalkınma Birliği
IMF	: Uluslararası Para Fonu
MFN	: En Çok Tercih Edilen Ülke
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Teşkilatı
NPT	: Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması
NSAB	: Nükleer Silahtan Arındırılmış Bölge
ODA	: Denizaşırı Kalkınma İdaresi
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
SCO	: Şangay İşbirliği Örgütü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

THY : Türk Hava Yolları

TİKA : Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı

USAID : Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Ajansı

GİRİŞ

Uluslararası ilişkilerde devletlerin dış politikalarını oluşturma ve uygulama süreçlerini etkileyen birçok faktör vardır. 20. yüzyıl itibarıyla bu dış politika araçlarından biri olarak kabul edilen dış yardım da, özellikle Soğuk Savaş döneminde sıklıkla başvurulmuş yollardan biri olmuştur. Ülkelerin başka ülkelere yönelik olarak geliştirdikleri yardımlar çok çeşitli olsa da, genel kabul gördüğü şekli ile dış yardımlar; insani yardımlar, askeri yardımlar, resmi yardımlar, resmi kalkınma yardımları ve özel kuruluşlar, şirketler, siyasi partiler ve diğer yarı resmi kaynaklardan gelen yardımların tümünü kapsamaktadır.

Dış yardım kavramı, her ne kadar yardım sözcüğünü içerse de, esas olarak devletlerin ekonomik veya siyasal sonuçlar almak amacıyla başvurdukları siyasal bir yöntemdir. Özellikle Soğuk Savaş döneminde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin, lideri oldukları blok içinde ve dışında etki alanlarını genişletmek, çevre ülkelerdeki nüfuzlarını arttırmak ve blok siyaseti içine alamadıkları ülkeleri bir bağımlılık ilişkisi içine çekmek gibi amaçlarla, dış yardımları sürekli kullandıkları bilinen bir gerçektir. Soğuk Savaş ortamı genel olarak dış yardımları, özellikle lider devletlerin dış politikada sonuç almaları açısından en etkili araçlardan biri haline getirmiştir. Ayrıca dış yardım, İkinci Dünya Savaşı sonrasında küresel kalkınma diyalogunun da bir parçası haline gelmiştir. Dış yardımlar tüm bu bakımlardan, Uluslararası İlişkiler çalışmaları ve Dış Politika Analizi alanlarında önemli bir yer kaplar.

Bu çalışmada dış yardım ilişkileri ele alınan Moğolistan, hızlı büyüyen, doğal kaynaklar açısından zenginve gelişmekte olan bir ülke olarak ve aynı zamanda stratejik konumu sebebiyle, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde, dış yardım alan ülkeler içerisinde giderek önem kazanan ülkelerden biridir. Soğuk Savaş'ın ardından, üzerindeki Rusya etkisinin görece olarak azalması ve Çin-Rusya ilişkilerinin normalleşmeye başlamasıyla, Moğolistan dış politika ve güvenlik hedeflerini yeniden tanımlamıştır. Buna göre yeni politikalar artık ideolojik olarak değil, kendi ulusal çıkarlarına ve bölgesindeki ülkelerle ortak menfaatler geliştirmesine dayanan, pragmatik bir çerçevede oluşturulmaktadır. Bu süreçte Moğolistan, bağımsızlığını ve egemenliğini sağlamak, uluslararası arenada yer almak, ekonomisini geliştirmek ve aktif bir dış politika ile bölgesel bütünleşme çabalarını arttırmak istemiştir. Tüm bu amaçlar doğrultusunda da dış yardım ilişkileri hızla gelişmiş ve çeşitlenmiştir. Bu çalışmada Moğolistan'ın özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde farklı ülkelerle geliştirdiği dış yardım ilişkileri incelenecektir. Bu genel çerçevede içinde, bu tezin yanıtlamaya çalıştığı sorular şöyle sıralanabilir: Moğolistan Soğuk Savaş döneminde hangi ülkelerle dış yardım ilişkileri kurmuştur? Soğuk Savaş'ın sona ermesi, bu dış yardım ilişkilerini nasıl etkilemiştir? Soğuk Savaş sonrası dönemde Moğolistan, aldığı dış yardımları arttırabilmek için hangi politikaları uygulamıştır?

Çalışmada verilerle ortaya konmaya çalışıldığı gibi, Soğuk Savaş sonrası dönemde Moğolistan, dış yardım ilişkilerini çeşitlendirmeyi amaçlamış ve bu amaçla özellikle Batılı ülkelerle dış yardım ilişkilerini geliştirmiştir. Bu çevrede Rusya dışında Çin, AB, Japonya ve ABD gibi ülkelerle yeni dış yardım ilişkileri kurmuştur. Bu dönemde, özellikle ABD ile “Üçüncü Komşuluk” politikası çerçevesinde

kurduğu ilişkiler ön plana çıkmaktadır. Çalışmada yanıtlanmaya çalışılan diğeri bir soru, Moğolistan ve ABD'nin bu ilişkilerin gelişmesindeki temel beklentilerinin ne olduğudur. Moğolistan'ın ABD ile kurduğu bu ilişkiler, Rusya ve Çin ile ilişkilerini dengeleme amacı taşımakta mıdır? Bu tartışmayı yapabilmek amacıyla, çalışma Soğuk Savaş sonrası dönem için Moğolistan'ın özellikle ABD, Rusya ve Çin ile yürüttüğü dış yardım ilişkileri incelemeye odaklanmıştır.

Çalışma yöntem olarak, ilgili literatürün geniş bir analizi ile, Moğolistan'ın dış yardım ilişkileri ile ilgili sayısal verilerin elde edilerek irdelenmesine dayanmaktadır. Türkçe, Moğolca ve İngilizce kitap, makale ve online kaynaklar kullanılmıştır.

Çalışma üç temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, genel hatları ile dış yardımın tanımı, dış politika aracı olarak gelişimi, dış yardım almanın ve vermenin nedenleri, önemi ve dış politika üzerindeki etkileri ele alınmaktadır. İkinci bölümde, Orta Asya'nın kuzeyinde yer alan Moğolistan'ın dış politikası, coğrafi konumu, nüfusu, etnik yapısı, toplumsal ve kültürel yapısı, ekonomik ve askeri yapısına değinilmektedir. Çalışmanın temel inceleme alanını oluşturan üçüncü ve son bölümde ise, ilk olarak 1990 öncesi ve sonrası ayrımı ile Moğolistan'ın dış yardım ilişkileri genel olarak değerlendirilmektedir. Daha sonra ise, Soğuk Savaş sonrası dönemde Moğolistan'ın dış yardım ilişkilerini en çok geliştirdiği üç ülke olan, ABD, Rusya ve Çin ile kurduğu dış yardım ilişkilerinin boyutları ve Moğolistan dış politikasındaki yeri irdelenmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLER AÇISINDAN DIŞ YARDIM

Devletler, çeşitli dış politika hedeflerini gerçekleştirmek için bir araç olarak dış yardımı kullanmaktadır. Dış yardımlar farklı amaçlara hizmet etmekle birlikte temel hedef, yardım veren ülke açısından bazıda dış politika amaçlarına ulaşmaktır. Yardım sağlayan ülkelerin stratejik ve ticari çıkarları, birçok yardım programının arkasındaki itici güçtür. Diğer yandan, ekonomik sıkıntı yaratmak, düşmanca ya da ideolojik açıdan karşıt bir rejimi istikrarsız hale getirmek için yardım geri çekilebilir ya da tersine, dostça, uyumlu bir rejimi desteklemek ve ödüllendirmek için dış yardım sağlanabilir. Hedef ülkeler için ikili ve çok taraflı yardımların sağlanması bir teşvik olarak değerlendirildiği gibi, yardımların sona erdirilmesi tehdidi de etkili bir caydırıcılık görevi görmektedir. Bu bölümde genel hatları ile dış yardımın tanımı, dış politika aracı olarak gelişimi, dış yardım almanın ve vermenin nedenleri, önemi ve dış politika üzerindeki etkileri ele alınacaktır.

A.DIŞ YARDIM KAVRAMI VE KAPSAMI

“Uluslararası politika” ve “dış politika” kavramları, temelde nitelikleri aynı olmakla birlikte sorunlara farklı açılardan baktığı için farklı tanımlar almış kavramlardır. Uluslararası politika iki veya daha fazla devletin uluslararası yapı

içerisinde siyasal ilişkilerini incelerken; dış politika bir devletin uluslararası siyasi sorunlarına, amaç ve hedeflerine yönelmesini ifade etmektedir.¹

Modelski dış politikayı, “Diğer devletlerin davranışlarını değiştirmek ve kendi faaliyetlerini uluslararası ortama uyarlamak için topluluklar tarafından evrimleşen faaliyetler sistemi” olarak tanımlamıştır.²Dış politika; bir devletin kendi içerisinde dışa dönük tercihlerini belirlemesi, oluşturması ve uygulaması sürecinin genel adıdır ve “içe dönük” bir süreci ifade etmektedir. Toklu, bir devletin dış politika oluşturmasının amaçlarını geleceğe yönelik planlar kurmak ve bu sayede dış politikasında hedefler belirlemek şeklinde ifade etmektedir.³ Arı ise dış politika amaçlarını; refah, saygınlık ve özerklik olmak üzere üç kavrama indirgemıştır.⁴

Bir devletin dış politika amaçlarını gerçekleştirmek adına izlediği yolda oluşturduğu siyaset, bu siyasete uygun yöntem ve araçlar kurması dış politika araçları ile mümkündür. Çok farklı şekillerde değerlendirilebilen dış politika araçları diplomasi, ekonomik yöntemler, dış yardım, ekonomik yaptırımlar ve savaş olarak sıralanmaktadır. Bu haliyle dış yardım, farklı yönleri de bulunan bir dış politika aracı niteliğindedir.⁵

Dış politika, uluslararası ilişkilerde yürütülen eylemler ve söylemler bütünü olduğuna göre, kendine özgü bir literatürü ve pratiği olan dış yardımlar, dış politikanın özgün bir bileşenidir. Yabancı literatürde “foreignaid” olarak geçen dış

¹ Vefa Toklu, **Uluslararası İlişkiler**, Ankara: İmaj Yayınevi, 2004, s. 374.

² George Modelski, **A Theory of Foreign Policy**, London: PallMallPress, 1962, p.6-7.

³ Toklu, **a.g.e.**, s. 376.

⁴ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkilere Giriş**, Bursa, MKM Yayınları, 2004, s. 344.

⁵ Arı, **a.g.e.** s. 344.

yardım, uluslararası kurum ve devletlerin başka devletlere askeri, sosyal ve ekonomik destek vermesi anlamına gelmektedir.⁶Dış yardım bu noktada bir ülkenin kendi gücünü ve imkânlarını çeşitli sebeplerden ötürü bir başka ülke için kullanması durumunu ifade etmektedir. Bazı çalışmalarda dış borç ile karıştırılsa da; uluslararası ilişkiler açısından dış yardımlar, siyasal çıkarlar ve güç ilişkileri bağlamında da ele alınmıştır. Bununla beraber kalkınma literatürü içerisinde de dış yardımlar sıklıkla incelenen konulardan biri olmuştur.

Uluslararası ilişkiler açısından üzerinde uzlaşmaya varılmış bir dış yardım tanımı bulunmamaktadır. Devletler ve sivil toplum kuruluşları kendi hedeflerine ters düşmemek için dış yardım tanımlarını yapmaktadır. Bununla beraber uluslararası yardım olarak da nitelendirilen dış yardım tanımlarının birçok ortak noktası da bulunmaktadır.⁷

H. Öztürk ve S. Öztürk dış yardımı “Devletlerin, devlet kurumlarının, sivil toplum ve yardım kuruluşlarının geliştirmekte olan bir ülkeye doğal afetler dışında sadece ve sadece o ülkenin kalkınması ve refahının artması amacıyla o ülke insanının temel ihtiyaçlarını, sosyal haklarını ve insani güvenliğini sağlayacak geri ödeme yükümlülüğü veya herhangi bir şart olmadan bağış olarak yapılan aynı ve nakdi her türlü yardım”⁸ olarak tanımlamışlardır.

⁶Erdal Arslan ve Kerem Kiper, “Dış Yardım Nedir? Niçin Yapılır?”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Sayı 34, 2015, s. 9-10.

⁷Hasan Öztürk ve Sevinç Öztürk, “Türkiye’nin Dış Yardım Stratejisi Sorunlar ve Öneriler”, İstanbul: BİLGESAM Rapor No: 54, 2012, s. 13.

⁸Öztürk ve Öztürk, **a.g.e.**, s. 18.

Wells'e göre en geniş anlamıyla dış yardım, bir ülkenin sosyal ve ekonomik kalkınmasına yardımcı olmak veya alıcı ülkedeki bir soruna destek olmak için, başka bir ülkeye verdiği mali veya teknik yardımlar, gıda, sağlık, altyapı ve ulaşım gibi finansal yardımlar veya krediler, teknik tavsiye, eğitim, donanım ve emtia sağlamayı içerebilmektedir.⁹

American Heritage Dictionary, dış yardımları bir ulusun diğerine sunduğu ekonomik veya askeri yardım olarak tanımlar. Britanica Ansiklopedisi'nde ise dış yardım bir ülkenin başkasına, mallarına ya da hizmetlerine aktarım şeklinde bir açıklama yapılmaktadır.¹⁰

Literatürde en geçerli olan, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)'nin tanımlamasına göre dış yardım, resmi kalkınma yardımı ya da gelişmekte olan ülkelere verilen, belirli kriterleri sağlayan borçlar ya da yapılan bağışlardır.¹¹ Dış yardımlar OECD'nin, Resmi Kalkınma Yardımları adı altında, "...resmi yollarla sağlanan, ekonomik kalkınma ve refahı amaçlayan, imtiyazlı finansman şeklinde yapılan..." şeklinde tanımladığı maddi yardımlardır ve burada imtiyazlı finansman ile kast edilen, yapılacak yardımın, kredi şeklinde olması durumunda, içerisinde en az yüzde 25'lik hibe barındırması zorunluluğudur.¹²

⁹ Jenny Wells, "Foreign Aid and Its Importance in Relieving Poverty", **Oxfam Foreign Aid Geo Date**, 28(3), s. 6.

¹⁰ Aktaran Tamer Rady, "Foreign Aid And Development: What Can Developing Nations Learn", **Journal of Economics and Economic Education Research**, 13 (3), 2012, s. 123.

¹¹ Öztürk ve Öztürk, **a.g.e.**, s. 18.

¹² Samet Tüzemen ve Özge B. Tüzemen, "Dış Yardımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği", **Kastamonu Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı 8, 2015, s. 58.

Mevcut tanımların amaçları ve dayandığı yapılarla ilgili net bir tanımın bulunmaması, sadece terimlerle çelişkili olmakla kalmayıp aynı zamanda, yardımların kategorize edilmesine ilişkin sorunlara da yol açmaktadır. Farklı amaçlarına (örneğin, siyasi, stratejik veya ticari) göre, amaç temelli yardım tanımları bazen yanıltıcı olabilir. Bu çerçevede, verilen yardımın insani gelişim mi, yoksa ulusal kalkınmayı mı amaçladığı konusunda kimin karar vereceği ve amaç temelli ölçütlerin karşılanıp karşılanmadığı konusunda karar vermede hangi ölçütleri kullanması gerektiği gibi sorular ortaya çıkabilmektedir.

Dış yardım alan ülkelerin iki grup altında incelenmesi mümkündür. Buna göre birinci gruptaki ülkeler alıcı pozisyonundadır ve grup “ikili dış yardım” terimi ile nitelendirilir. İkili yardımlar genellikle bir kuruluş aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Bu amaca örnek olarak Türkiye’de TİKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı), İngiltere’de ODA (Overseas Development Administration-Denizaşırı Kalkınma İdaresi), Amerika’da ise USAID (United States Agency for International Development-Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Ajansı) verilebilir. İkinci grubu ise çeşitli uluslararası ekonomik ve mali kuruluşlardan sağlanan krediler teşkil etmekte ve bu grup “çok taraflı dış yardım” kavramı ile nitelendirilmektedir.¹³ Çok taraflı büyük kurumlar arasında Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Afrika, Asya ve Amerika Kalkınma Bankaları ile Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı olabilmektedir.¹⁴

¹³ Ercan Dülgeroğlu, **Kalkınma Ekonomisi**, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1997, s. 133.

¹⁴ Steven Radelet, **A Primer on Foreign Aid**, Center for Global Development Working Paper, 2006, s. 4.

Genel olarak değeriendirildiğinde dış yardımlar kapsam olarak sadece maddi nitelikteki yardımları içermemektedir. Dış yardımlar; proje ve program kredileri ve bağlı krediler, hibeler, finansal yardımlar, teknik yardımlar, gıda yardımları, sağlık ve sosyal hizmetler (okul, cami, hastane vb.), askeri yardımlar, insani müdahaleler, koşullu yardımlar ve acil durum yardımları vb. gibi çok farklı yardımcı bünyesinde barındırmaktadır.¹⁵

1.Dış Yardımın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Dış yardım en genelde, uluslararası düzendeki eşitsizlik ve yoksullukla mücadele aracı olarak görölmektedir. 1950’li yıllarda kalkınma modelleriaçısından yoksullukla mücadele adına kullanılan yöntemlerden biri de dış yardım olmuştur.¹⁶ Yoksul ölkelere, onlardan daha gelişmiş ölkelerin yardım ettiği, böylece refah seviyelerinin yükseldiği bir sistem, aynı zamanda finansman açığıını kapatmak içinde kullanılan bir yöntemdir.¹⁷

1.1.Soğuk Savaş Öncesinde Dış Yardım

Dış yardım, uluslararası ilişkilerde oldukça eski bir kavramdır.ABD tarihinde, Amerikan Devrimi’ndeki Fransız yardımının önemi çok iyi bilinmektedir; bununla beraber bu yardımın Fransa’yı tehlikeli bir mali duruma düşürdüğü veölkede monarşi krizini hızlandırdığı da sıklıkla dile getirilmektedir.¹⁸19.yüzyılda kamu kaynakları

¹⁵ Öztürk ve Öztürk, **a.g.e.**, s. 15.

¹⁶ Aktaran Ferda Karagöz, “Yoksulluk Tuzağı ve Dış Yardım: Eleştirel Bir Yaklaşım”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 4, 2010, s. 2.

¹⁷ Karagöz, **a.g.e.**, s. 2.

¹⁸ Zafer Başak, **Dış Yardım ve Ekonomik Etkileri Türkiye 1960-1970**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1977, s. 16.

farklı sınırlardaki ülkelerde, insanlara yardım etmek ve onların acılarını dindirmek adına kullanılmıştır. Özellikle 20.yüzyılda ABD ve zengin Avrupa devletleri insani yardım amaçlı çalışmalar başlatmışlardır.¹⁹

19. ve 20. yüzyılın başındaki dış yardımlarda ABD ve İngiltere öne çıkan ülkeler olmuştur. ABD'nin“Venezuela Vatandaşlarının Yeniden Yapılandırılması(Restructuring of VenezuelanCitizens) için 1812 Yasası”, “1829 Sömürge Kalkınma Yasası” ve “1940 Sömürge Kalkınma ve Refah Yasası” dış yardımın ilk örnekleri olması açısından önemlidir.²⁰Bu dönemlerde kamu kaynaklarının, başka ülkelerdeki insanlara yardım amaçlı kullanımına dair örneklerle rastlamak mümkündür. Örneğin 1 milyon kişinin ölmesine yol açan patates kıtlığı sırasında İrlanda'ya yardım konusu ABD Kongresi'nde görüşülmüştür. ABD ve zengin Avrupa Devletleri tarafından kamu kaynakları, felaket yaşanan bölgelerde insani yardım amacıyla kullanılmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin insani amaçlarla İrlanda'ya üç gemi yiyecek malzemesi göndermesi de tarihi kayıtlara geçmiştir.²¹

19. yüzyılın başında sınır ötesi kaynak aktarımı ile birlikte yardıma muhtaç ülkelerin durumunu düzeltmek için kullanılan “dış yardım” kavramı, zamanla misyonerlik ve savaş müttefikliği faaliyetleri ile de gelişmiş ve yayılmıştır.²²

¹⁹ Zafer Başak, **a.g.e.**, s. 16.

²⁰ Peter Hjertholm ve Howard White, “Survey on Foreign Aid: History, Trends and Allocation”, **Discussion Papers Department of Economics University of Copenhagen**, No. 00-04, 2000, s. 3-7.

²¹ Özgür Üçkuş ve Bilal Kendirici, “Teoriden Uygulamaya Dış Yardım”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı 86, 2012, s. 59-60.

²²Üçkuş ve Kendirici, **a.g.e.**, s. 60.

Dış yardım sisteminin oluşmasında 1930-1940'lı yıllarda refah devletlerinin kurulması önemli bir diğer faktördür.²³ Temel olarak refah devleti serbest piyasanın zararlı etkilerinin azaltılması için devlet müdahalesini yasallaştırmıştır ve demokrasinin temel prensiplerinden olan eşitliğin güçlenmesine de yardımcı olmuştur. Buna göre yapılan analizler, sosyal harcamaların, sosyal demokrat partinin gücünün, halkın desteğinin ve uluslararası ekonomik yardıma gönüllü katkıların, daha yüksek dış yardım seviyeleri ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca, refah devletinin yükselişini ve köklerini yerel hareketlerde (insani hareketleri, emek hareketleri ve sosyal demokrat hareketleri) dış yardımların yükselişiyle ilişkilendirilmektedir.²⁴

1.2.Soğuk Savaş Döneminde Dış Yardım

Dış yardımın bugün anladığımız şekli ile bir dış politika kavramı olarak literatürde yer alması İkinci Dünya Savaşı dönemine rastlamaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından politika yapımcıların ve iktisatçıların kalkınma politika çerçevesinde teori ve stratejiler üzerinde düşünmeye başlaması ile, ekonomik büyüme için dış yardımın ne denli önemli olduğu ortaya çıkmıştır.²⁵

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından birçok devletin dış politikalarında dış yardım yöntemlere başvurduğu görülmüştür. Bu devletlerden ilki İngiltere olmuştur. ABD ve SSCB ise dış yardıma en çok başvuran; özellikle savaş sonrası Avrupa'nın inşasında dış yardımlarını etkin bir şekilde kullanan ülkelerdir. Bu dönemde Japonya,

²³Robert A. Zimmerman, **The Determinants of foreign aid An Inquiry into the Consequences of Welfare State Institutions and Public Opinion**, University of Amsterdam, 2007, s. 7-8.

²⁴Robert A. Zimmerman, **a.g.e.**, s. 7-8.

²⁵Başak, **a.g.e.**, s. 60.

savaş tazminatları adı altında, İkinci Dünya Savaşı'nda zarar gören Burma, Filipinler, Endonezya ve Güney Vietnam'a dış yardım vermeye başlamıştır. Ayrıca Japonya Güney ve Güneydoğu Asya'da başlatılan Colombo Planı'na da dâhil olarak, bu bölgelerdeki ülkelere teknik ve mali destek sağlamıştır.²⁶

Bu dönemde Amerikan yardımları öncelikle Avrupa'nın yeniden inşası amacıyla "Marshall Planı" adı altında devreye sokulmuş; bir süre sonra ABD tarafından dünyanın diğer ülkeleri de dış yardım programları kapsamına alınmıştır. 1947 yılında önerilen, 1948-1951 yılları arasında yürürlüğe konulan Marshall Planı anti-komünist hedefleri olan bir yardım paketidir.²⁷ Bu paketin ardından Truman Doktrini uygulamaya konulmuş; komünizm tehdidi altındaki ülkelere yardımlar yapılmaya başlanmıştır.²⁸ Böylece ABD yardımları 1949'dan itibaren özellikle Truman'ın "Nokta Dört Programı" ile kurumsallaşmıştır.²⁹

ABD'de Dışişleri Bakanlığı Siyaset Planlama Dairesi'nde de, ünlü stratejist George Kennan başkanlığında bir çalışma grubu oluşturulmuş ve kurul ilk olarak 23 Mayıs 1947'de Dışişleri Bakanı George Marshall'a raporunu sunmuştur.³⁰ Rapora göre, Amerika'nın yapacağı ekonomik yardımlar, daha fazla beklenilmeden başlatılmalıydı ve en fazla Batı Avrupa üzerinde yoğunlaştırılmalıydı. Bunun için de Avrupa'da yoğun ve enerjik bir faaliyet başlatılmalıydı. Raporda en çok üzerinde durulan ve "Avrupa'nın yeniden imarının" dayandığı en büyük unsur" olarak

²⁶ Ali Balcı ve Murat Yeşiltaş, "Bir Dış Politika Aracı Olarak Dış Yardımların Kullanılması: Japonya Örneği", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 8, 2005-2006, s. 175.

²⁷ Başak, **a.g.e.**, s. 60.

²⁸ Başak, **a.g.e.**, s. 60.

²⁹ Arı, **a.g.e.**, s. 375.

³⁰ Çağrı Erhan, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 1- Sayı 51, 1996, s. 277.

nitelendirilen konu, "Avrupa için Kömür Programı" olarak özetlenebilecek, bu program Ren vadisindeki kömür üretiminin restorasyonunu amaçlayan bir çalışmadır. George Kennan'a göre, Ren bölgesinin ve dolayısıyla Almanya'nın yeniden imarı gerçekleştirilmeden, Batı Avrupa'nın yeniden imarı söz konusu edilemezdi.³¹

Dönemin ABD Dışişleri Bakanı George Marshall tarafından 5 Haziran 1947'de açıklanan Marshall Planı çerçevesinde, 14 Aralık 1960'ta imzalanan Paris Sözleşmesine dayanılarak OECD kurulmuştur. Avrupa'nın yeniden imarını öngören Marshall Planı çerçevesinde yapılan yardımlar önemli bir yer tutarken, bu yardımların veren ülke açısından olduğu gibi alıcı ülkeler için de sorun yaratması üzerine azaltılması yoluna gidilmiştir.³² Marshall Planı'ndan faydalanan ülkeleri, Avusturya, Belçika ve Lüksemburg, Danimarka, Fransa, Almanya, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Hollanda, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre, Türkiye ve Birleşik Krallık olarak sıralayabilir.

ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde Avrupa'ya yaptığı yardımları hibe şeklinde gerçekleştirmiş; 1949 yılından sonra gelişmekte olan ülkelere yaptığı yatırımlarda ise, teknik ve mali yardım amacını gütmüştür. Bu dönemde gelişmekte olan ülkelere yapılan yardımın miktarının Avrupa ülkelerine kıyasla az olduğu görülmektedir. Genellikle hibe biçiminde yapılan ilk Amerikan yardımları, program ve proje yardımı biçiminde verilmeye başlanmıştır. ABD yardımlarının halen belki en önemli özelliği, bunların olanak ölçüsünde özel sektöre

³¹ Çağrı Erhan, **a.g.e.**, s. 277.

³² Arı, **a.g.e.** s. 375.

verilmesinin tercih edilmesidir. Özellikle Stalin'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği de bu tür dış yardım programlarını devreye sokmaya başlamıştır.”³³

Soğuk Savaş yıllarında Sovyetler Birliği de az gelişmiş ülkeleri yoğun şekilde desteklemeye başlamıştır. 1956'da Sovyetler Birliği Komünist partisi 20. Kongresinde Kruşçev genişletilmiş Sovyet yardım programını açıkladı.³⁴1950'li yıllar boyunca yardım çoğunlukla yiyecek yardımı ve değişik teknik projeler biçiminde olmuştur. Bununla birlikte, bu yardımın ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki ideolojik savaşta bir araç olarak ele alındığı da belirtilmelidir. Özellikle ABD komünizmin yayılmasını önlemek için az gelişmiş ülkelere yardım programları sürdürmüştür.³⁵SSCB1953'ten itibaren Hindistan ve Arjantin'le ilk yardım anlaşmasını imzalamış; 1954 yılında Afganistan ve Lübnan'la, 1955'te de Yugoslavya, Mısır, Suriye, Birmanya ve yine Hindistan ile yapılan anlaşmalarla devamını getirmiştir. Sovyetlerin dış yardımları; ödünç verme biçiminde olup dövize çevrilememekte; hibe şeklinde verilmemektedir.³⁶Gerek Sovyetlerin gerekse ABD'nin dış yardımlardaki amacı; uydu ülkeler oluşturmak ve bu uydu ülkeleri kendi amaçları doğrultusunda etki alanlarına sokmaktır.³⁷

13 Ocak 1960 tarihinde kurulan Kalkınma Yardımları Grubu (Development Assistance Group-DAG) ile dış yardım alan ve veren ülkelerin sistemleri belli kurallara bağlanmıştır. 1961 yılında bu grup OECD bünyesine dâhil olmuş ve Kalkınma Yardımları Komitesi (DAC) adını almıştır. DAC'ın başlıca görevleri; dış

³³ Mehmet Gönlübol, **Uluslararası Politika**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000, s. 151-152.

³⁴WiolettaNowak, “Development Effectiveness of Foreign Assistance”, **Nierówności Społeczne Wzrost Gospodarczy**, Sayı 38, 2014, s.75.

³⁵WiolettaNowak, **a.g.e.**, s.75.

³⁶Gönlübol, **a.g.e.**, s. 152.

³⁷ Arı, **a.g.e.**, s. 375.

yardımları ve bunların alınıp verileceği ülkeleri tanımlamak, üye ülkelerin yardım sistemlerini ve etkinliklerini belirlemek şeklindedir.³⁸Kalkınma açısından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında köprü görevi üstlenen DAC, bu alandaki uluslararası çabaların geleneksel destekçisi olarak görülmekte;kalkınma işbirliği politikalarını ve diğer ilgili politikaları teşvik ederek, sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamayı hedeflemektedir.³⁹

1960'lardan itibaren ABD ve SSCB'nin ekonomik zorluklar içerisine girmesiyle birlikte, bu iki ülkenin dış yardımlarının da miktarı ve sayısı giderek azalmıştır. 1970'li yıllarla birlikte ikili dış yardım programlarının uygulandığını görürüz. İkili dış yardım programları; iki ülkenin kendi arasında imzaladığı programlar olup koşullu olması nedeniyle çok taraflı programlara göre daha zor uygulandığı için bu dönemde çok taraflı yardım veren kuruluşların varlığı dikkat çekmiştir. IMF, AB, Asya Kalkınma Bankası bu kuruluşlardandır.⁴⁰

Dış yardım ile, gelişmekte olan ülkelere kalkınmanın önünün açılmasını amaçlayan Keynesçi politikalar, 1970'lerle beraber yaşanmaya başlayan krizler neticesinde yerini, neo-liberal politikalara bırakmıştır.⁴¹70'li yılların başında çok taraflı kurumlardan sağlanan yardımlar da genişletilmiştir. Özellikle çok taraflı yardımlarBrettonWoods kuruluşunun gelişimi ile önem kazanmıştır. 1960'da Dünya Bankası, dünyadaki yoksul ülkelere kredi ve hibe şeklinde yardım sağlamak için

³⁸ Arslan ve Kiper, **a.g.e.**, s. 15.

³⁹ Şebnem Tosunoğlu, "Türkiye'nin Resmi Kalkınma Yardımları Politikası: Eğilimler ve Hedefler", **Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, Cilt 4, Sayı 10, 2015, s. 11.

⁴⁰ Arı, **a.g.e.**, s. 376.

⁴¹ Ferda Karagöz, "Bir Kalkınma Reçetesi Olarak Dış Yardım: Türkiye'nin Verdiği Resmi Kalkınma Yardımlarının Değerlendirilmesi", Türkel Minibaş'aArmağan **-Kriz, Kalkınma ve Türkiye Ekonomisi Seçme Yazılar**, İstanbul: Derin Yayınları, 2013, s. 321.

Uluslararası Kalkınma Birliği'ni (IDA) oluşturmuştur. Bu süreç sonrasında 1959'da Inter-American Kalkınma Bankası, 1964'te Afrika Kalkınma Bankası ve 1966'da Asya Kalkınma Bankası faaliyete geçmiştir. Bu bölgesel kalkınma bankaları, düşük gelirli ve orta gelirli ülkelerdeki kalkınma için finansal ve teknik yardım sağlamaya başlamıştır.⁴²

1980'ler boyunca, Batılı kapitalist sistemin reformu ve pazarın rolü üzerine Reagan doktrini ve "Thatcherism" vurgusu ile dış yardım yoluyla kurumsal çevrenin iyileştirilmesi bir kez daha yardım ajanslarının odağı haline geldi ve serbest kapitalist sistemi genişletmek için bir politika aracı olarak dış yardımın rolü gidereknetleşti. 1980'li yıllar boyunca birçok yardım programının öncelikli amacı, alıcı ülkeleri, dış yardım alanındaki "ekonomik koşulluluk" 'un önemli bir unsurunu teşkil eden bir piyasa ekonomisi sistemine geçmeye teşvik etmektir.⁴³

1.3.Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Dış Yardım

1990'lı yıllarla birlikte Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle,iki kutuplu düzen sona ermiş ve her iki blok sisteminde yer alan ülkeler daha bağımsız hareket edebilecekleri bir ortamda dış politika yürütme şansı elde etmişlerdir. SSCB'nin yıkılması ile ABD bir süper güç olarak ortaya çıkmış ve bu durumülkelerin dış siyasetini belirlemede bir etken olmuştur. Soğuk Savaş dönemimin sona ermesi ile patlak veren etnik, dini çatışmalar ve iç savaşlar nedeni

⁴²Nowak, **a.g.e.**, s. 75.

⁴³ Hong Zhou, JunZhong ve MinZhang, **ForeignAid in China**, Heidelberg: Springer, 2015, s. 30.

ile uluslararası siyasette ulus-inşası (state-building) kavramı ön plana çıkmıştır. Ulus inşası bir yönüyle “devlet inşası” adını almakta, siyasi birliğini kuran devletlerin kalkınması adına dış yardımlardan faydalanmasını da ifade etmektedir. Bosna, Kosova, Irak ve Afganistan bu kapsamda ulus inşasını dış yardımlarla kuran ülkelerdendir.⁴⁴

1990’lı yıllarla birlikte ortaya çıkan yeni uluslararası düzende yeni dış yardım amaçları da ortaya çıkmıştır. Bu yeni devletlerde; ekonomik ilerleme, politik dönüşüm, küresel sorunlara eğilim, demokrasinin güçlendirilmesi ve çatışmaların yönetilmesi bu yeni amaçlar arasındadır.⁴⁵ Dolayısıyla 1990’lar yardımının yeniden tanımlandığı ve alıcıların sayısının arttığı yıllar olmuştur. 1996’da OECD, yardımların yeniden yapılandırılması ve teşvik edilmesi için bazı ilkeleri belirlemiştir. Yardım verenlere teşvik amacıyla belirlenen ilkelerden bazıları şunlardır:⁴⁶

- Yerel sivil toplumların işbirliğiyle geliştirilen, alıcılara ait kalkınma sürecinin yönetilmesi ihtiyacı.
- Alıcı ülkelerin faaliyetleri için iç hesap verebilirliği artırma ihtiyacı.
- Bağışçılar ve alıcılar arasında güçlü ve etkin ortaklıklar olması ihtiyacı.
- Bağışçıların; yardım faaliyetlerini koordine ederek, uyumlaştırarak ve kamu harcamaları programlarına doğrudan destek de dâhil olmak üzere daha güvenilir bir temelde yardım ederek daha yakından çalışması gerekliliği.

⁴⁴ Engin Akçay, **Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Türkiye Dış Yardımları**, Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 10.

⁴⁵ Üçkuş ve Kendirici, **a.g.e.**, s. 61.

⁴⁶ OECD, **Shaping the 21st Century: The Contribution of Development Co-operation**, Paris, OECD, 1996, s. 17.

Son yıllarda özellikle OECD Kalkınma Yardımı Komitesi tarafından yapılan çalışmalarda; yardım sağlayıcı ve kullanıcı tarafın performanslarının karşılıklı etkileşim yoluyla, birlikte ve eş zamanlı olarak yükseltilmesinin, kapasite gelişiminin ve demokratik yönetişimin kalkınma yardımlarının etkinliğini artıracığı kabul edilmektedir.⁴⁷ Ancak, yapılan yardımların doğru kaynaklardan ve doğru noktalara yapılması alıcı uçtaki ülkeler için hayati bir öneme haizdir. Yardımların, alıcı ülkelerin ulusal ve sektörel stratejileri temelinde, ülkelerin ekonomik bağımlılık oranlarını yükseltmeyecek şekilde biçimlendirilmesi etkinliğini daha da artıracaktır.

Sonuç olarak, son yıllarda hızlı bir artış trendi yakalayan dış yardımların kantitatif tarafının yanında; yardımların etkinliği ile yansımaları, tarafların performanslarının iyi değerlendirilmesi, değerlendirme sonuçlarının politika ve stratejilere ışık tutması bu alanda faaliyet gösteren paydaşların ilgi alanına girmiş ve izlenmesi gereken dinamik bir süreç olmuştur.

2. Uluslararası Politikada Dış Yardım Amaçları

Dış yardım birçok çalışmada tartışmalı bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Buna göre dış yardımın gerçekten istenilen amaçlar için olup olmadığı, yapılan yardımların kime fayda sağlayacağı gibi konularda farklı görüşler bulunmaktadır. Bununla birlikte dış yardımlar günümüzde dış politikanın ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Bu durum dış politika analizlerinin “yumuşak güç” (softpower) ve “sert güç” (hard power) kavramları üzerinden yapılmasına sebep

⁴⁷ OECD, a.g.e. s. 17.

olmuştur.⁴⁸Uluslararası siyasette güce sahip olmak çeşitli yollarla diğerini etkileme kabiliyeti olarak tanımlanmaktadır. Sert güç diğerlerini bir şey yapmaya zorlamaz. Sert güç stratejileri; askeri müdahale, zorlayıcı diplomasi ve ekonomik yaptırımlar olarak sınıflandırmaktadır. Akademik yazında neo-realist yaklaşım özellikle devletlerle ilgili sert güce vurgu yapmaktadır.⁴⁹

Literatür, ülkelerin dış yardım faaliyetinin sadece yardım amacı taşımadığını, bu faaliyetlerin yardım yapan ülkelerin kendi amaçlarına uygun siyasi ortamı hazırlamaya yönelik çalışmalar olduğunu ortaya koymaktadır.⁵⁰ Nitekim Avustralya Hükümeti tarafından yayınlanan bir bilgiye göre yardımların temel amacının yoksulluğu aşma olması bilinmektedir. Ancak bu durumun hem bölgede hem de diğer yerlerde istikrar ve refahı desteklemek suretiyle Avustralya'nın çıkarlarına da hizmet ettiğini dile getirmiştir.⁵¹Ayrıca yardım alan ülkelerin yardımlardan ne ölçüde fayda sağladıkları tartışma konularından biri olmuştur. Yardımların faydalı olabilmesi için amacın açık bir şekilde ortaya konması ve yardım yapılan ülkelerde ekonomik kalkınma ya da demokratikleşme yönündeki ilerlemeler de dikkate alınmalıdır.⁵²

Uluslararası sistemde, aktörlerin güç kullanımındaki hedefleri, genel olarak isteklerinin elde edilmesidir. Nye'nin de belirttiği gibi yumuşak güç bu süreçte

⁴⁸ Rahman Dağ, "Dış Yardımların Sınırlarını Belirleyen Medeniyet Kavramının Bileşenleri", **SBARD**, Sayı 27, 2016, s. 41.

⁴⁹ Ernest J. Wilson, "Hard Power, SoftPower, Smart Power", **The Annals of the America Academyof Political and Social Science**, No. 616, 2008, s. 114.

⁵⁰ Bahar Koç, "Dış Yardımların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi", **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 13, 2016, s. 145-146.

⁵¹ TİKA, **Dış Yardımların Düzenlenmesi Seçilmiş Ülke Uygulamaları 2011/2012**, Ankara: TİKA Yayını, 2013, s. 14.

⁵² Öztürk ve Öztürk, **a.g.e.**, s. 19.

gündem yaratma, cazibe ve yanına çekme unsurlarını kullanmaktadır.⁵³ Zorlayıcı gücün tersine, yumuşak güç birinin isteklerini diğerlerine yaptırmak için ikna kabiliyetine vurgu yapmaktadır. Yumuşak güç 1990’larda dış siyaset tartışmalarında daha fazla yer almaya başlamıştır.⁵⁴ Devletlerin dış politikalarında yumuşak güç kaynaklarından biri de ekonomik araçlardır. Ekonomik araçlar içerisinde dış yardımlar ve kalkınma yardımları önemli bir yer tutmaktadır.

Küreselleşme süreci ile birlikte her ne kadar ülkelerin kendilerine ait sınır çizgileri bulunsada, iletişim ağı güçlenmiş ve ülkeler arası iletişim artmıştır. Bu noktada son yetmiş yıldır dış yardımın oldukça fazla başvurulmuş bir dış politika yöntemi olduğu görülmektedir. Ülkelerin siyasi, askeri çıkarları, coğrafi yakınlıkları, ticari stratejileri doğrultusunda başvurdukları bir yol olan dış yardım küreselleşmenin gerekliliği olarak 21.yüzyılda da devam etmekte ve amaçsal varlığını korumaktadır.⁵⁵

Kalkınma Yardımı Komitesi (DACDevelopment AidCommittee)’nin de tanımıyla ekonomik refah düzeyini artırmak ve geliştirmekte olan ülkelere refah seviyesini artırmak adına başvurulmuş bir yöntem olan dış yardımın, belirli amaçları bulunmaktadır. Doğal afet, deprem, açlık gibi konularda insanlığa yardım yapılmasının yanı sıra, ülkelerin dış politikalarında siyasi amaçlar güdülmesi ile ortaya konan dış yardımın üç temel amacı bulunmaktadır.⁵⁶

⁵³ Tuba Çavuş, “Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye’nin Yumuşak Güç Kullanımı”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi**, Cilt 2, Sayı 2, 2012, s. 24.

⁵⁴ Wilson, **a.g.e.**, s. 114.

⁵⁵ Arslan ve Kiper, **a.g.e.**, s. 9.

⁵⁶ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, İstanbul: Küre Yayınları, 2008, s. 17.

- Esas olarak ekonomik büyümeyle, ama aynı zamanda kamusal altyapının ve temel sosyal hizmetlerin tedariki aracılığıyla da maddi zenginliği artırmak,
- Ekonomiye ve yasal düzeni idare etmek için etkili, dürüst ve demokratik sorumluluğa sahip kurumlarda iyi yönetişimi teşvik etmek ve aynı zamanda bunun için sivil ve siyasi hakları iyileştirmek,
- Olumsuz çevresel gelişmeleri tersine çevirmektir.

Genel olarak bir ülkenin ekonomik büyüme ve kalkınma amaçlarını ön plana çıkararak dış yardım yöntemini kullandığı görülmektedir.⁵⁷Bugün dünya nüfusunun yüzde 65'i için ekonomik büyüme oldukça önemli bir kavram halini almıştır. Tek başına ekonomik hedeflerini gerçekleştiremeyecek ülkeler için dış yardım bir çözüm aracıniteliği taşımaktadır.⁵⁸Kalkınma desteği, yardım alan ve veren arasında birlişbirliğı ilişkisine dayanmaktadır. 11 Eylül saldırıları sonrası terörizm ile küresel ekonomik adaletsizlik arasında ilişki kurulması ve ardından yaşanan küresel ekonomik yavaşlama, uzun dönemli kalkınma finansmanları ve sürdürülebilir ekonomik büyüme için daha fazla işbirliğine gereksinim olduğunu gündeme taşımıştır. Küresel kalkınma hedeflerine ulaşılabilmesi için gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin uyumlu ve kolektif hareketine ihtiyaç duyulduğu ortaya çıkmıştır. Bu süreçte kolektif hareket ve yardımların etkinliğinin sağlanması önem kazanmıştır.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı sorunların ulus ötesi yardım faaliyetleriyle hafifletilebilmesi için, uluslararası aktörlerin birlikte ve uyum

⁵⁷ Hasan Dursun, "Dış Yardımla Ekonomik Büyüme ve Kalkınma", **Kamu-İş Dergisi**, Cilt 8, Sayı 4, 2006, s. 194-195.

⁵⁸ Arı, **a.g.e.**, s. 375.

içerisinde hareket etmesine olanak sağlayan dış yardım;hem bir siyasi plan, hem de ekonomik gelişmişlik adına atılan stratejik bir adımdır. Geçmişten günümüze ABD gibi ekonomi devlerinin de içerisinde olduğu bu sistemde; SSCB, Çin Halk Cumhuriyeti, Japonya ve Avrupalı devletler kendi çıkarları doğrultusunda dış yardım vermektedirler.⁵⁹

Dış yardımlar büyük oranda devletin çıkarlarından bağımsızmış gibi görünse de aslında yapılan dış yardım, diplomasinin başka araçlarla sürdürülmesidir. Bu anlamda oldukça etkili bir siyasal araçtır. Diğer devletin dış politikasını etkilemede ve dış politikasında bir takım kararların alınmasında belirleyici olabilir. Tüm bunlarla beraber, gelişmekte olan ülkelere dış yardım veren ülkelerin amaçları konusunda yapılan çeşitli araştırmalar, ihtiyaçtan çok Batılı ülkelerin çıkarlarının belirleyici olduğunu ortaya koymuştur. ABD, İngiltere, Fransa ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerin yardım kriterleri içerisinde, yardım alan ülke ile tarihi ve ticari ilişkiler geliştirilmesi, ulusal güvenlik gibi amaçlar belirleyici olmaktadır.⁶⁰Kalkınma ve yoksulluk ile dış yardım üzerine yapılan ampirik araştırmalar farklı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Örneğin, Papanek (1973), Dowling ve Hiemenz (1982), Gupta ve İslam (1983), Hansen ve Tarp (2000), BurnsideandDollar (2000), Gomanee ve diğerleri (2003), Dalgaard ve diğerleri (2004) ve Karras (2006), dış yardımın büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğuna dair kanıtlar bulurken; Mosley (1980), Mosley ve

⁵⁹ Arı, **a.g.e.**, s. 377.

⁶⁰ Karagöz, **a.g.e.**, s. 323.

diğerleri, Burnsideve Dollar (2000) ve Brautigam ve Knack (2004), dış yardım ve büyümenin olumsuz etkileri için kanıtlar ortaya koymuştur.⁶¹

Dış yardımların amaçlarından biri olarak değerlendirilen demokratikleşme konusundaki çalışmalar da, dış yardım ve demokrasi arasında doğrudan bir ilişki bulunmadığını ortaya koymaktadır. Kanck'ın 1975-2000 arasındaki dönemi incelediği araştırma bulgularına göre iki farklı demokratikleşme endeksi ile iki farklı yardım yoğunluğu endeksi kullanan yazar, çalışmanın sonucunda dış yardımların demokrasiyi geliştirdiğine dair bir kanıt bulunamadığını ortaya koymuştur.⁶²Dış yardımların nedenleri üzerine çalışmaların geneli de bu görüşü desteklemektedir. Özellikle siyaset bilimciler, stratejik amaçların yardım akışlarını yönlendirdiğini uzun süre savunmuşlardır. Buna göre, araştırmalar, insani kriterlerin Soğuk Savaş döneminde komünist olmayan ülkelere yapılan ABD, İngiltere veya Fransız yardım akışlarını önemli ölçüde etkilemediğini bulmuştur. Bunun yerine, dış yardımlar muhtemelen dış politika endişeleri ve bağış yapan ülkeler için ticaretin teşviğiyle yönlendirilmiştir. Benzer şekilde, Meernikvd (1998); Soğuk Savaş döneminde yapılan dış yardımların güvenlik kaygılarından kaynaklandığını savunurken, Soğuk Savaş sonrasında ise ideolojik motivasyonlarla hareket edildiğini belirtmişlerdir.⁶³

Devletler kuşkusuz dış yardımda bulunurken ve dış yardım politikalarını belirlerken bir takım beklentilerle dış yardımlarını yaparlar. Özellikle siyasal bir etkiyaratmak ve uluslararası sistemde devletin imajını iyileştirmek, devletlerin en

⁶¹Aktaran E.M. EkanayakeveDashaChatrna, "The Effect of Foreign Aid on Economic Growth in Developing Countries", **Journal of International Business and Cultural Studies**, Cilt 3, Sayı 1, 2007, s. 2.

⁶² Arslan ve Güney, **a.g.e.**, s. 11.

⁶³ Nancy Qian, "Making Progress on Foreign Aid". **Annals Review Economics**, Sayı 3, 2014, s. 17.

önemli beklentilerinden birini oluşturur. Bu duruma verilebilecek yani dış yardım ile siyasal etki ve imaj yaratmak açısından verilebilecek en iyi örnek Japonya'dır. Japonya İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'nın yol göstericiliğinde büyük bir değişim geçirmiş ve daha önceki militarist kabuktan sıyrılarak ekonomik bir dev haline gelmiştir. Bu süreçte dış yardımları da önemli bir araç olarak kullanmıştır.⁶⁴

3. Dış Yardım Uygulamaları, Nitelikleri ve Etkileri

1970'li ve 1980'li yıllarda, bir grup akademisyen, yardımın amaçlarını belirlemek için resmi modelleme teknikleri kullanarak, belirli ülkelerin ve bu ülkelerin özelliklerinin dış yardımları belirtmede ve sağlayan yardım miktarına etkisini belirlemeye çalışmıştır. (örn. Kalkınma amaçlarını belirten kişi başına düşen gelirin düşük olması, ticari amaçları belirtmek için verici ile ticaret miktarı). Bu çalışmaların sonuçları, yardım alan ülkelerin, yardım veren ülkelerin menfaatleri doğrultusunda yönlendirildiğine dair gerçekçi öngörüyü daha da desteklemiştir.⁶⁵

Dış yardımların, yardım verilen ülkeye demokrasi götürme amacı konusunda da bazı şüpheler bulunmaktadır. Buna göre dış yardım ve uluslararası nüfuz arasındaki bağlantıya rağmen, yapılan bazı deneysel araştırmalar sonuçsuz kalmıştır. Regan (1995), ekonomik yardımın, alıcı devletlerin insan hakları uygulamaları üzerinde net bir etkisi olmadığını ortaya koymuştur.⁶⁶ Ayrıca, ABD'nin dış

⁶⁴Birol Akgün ve Şaban H. Çalış, Reluctant Giant: The Rise of Japan and its Role in the Post-cold war Era, **Perceptions**, June-July 2001, s. 10.

⁶⁵Carol Lancaster, **Foreign Aid: Diplomacy, Development, Domestic Politics**, Chicago: University of Chicago, 2007, s. 3.

⁶⁶Charles W. Kegley, Jr. ve Steven W. Hook, "U.S. Foreign Aid and U.N. Voting: Did Reagan's Linkage Strategy Buy Deference or Defiance?", **International Studies Quarterly**, 35(3), 1999, ss. 295-312.

yardımların sağlanmasında BM'nin oy kullanma uyumluluğunu başlatıp başlatmadığı konusunda da farklı görüşler vardır. Buna göre Kegley ve Hook'un çalışmaları ise ABD yardım tahsisi ile alıcı devletin BM'de oy kullanma davranışı arasında herhangi bir ilişki ortaya koymamıştır.⁶⁷

İnsani açıdan bakıldığında ekonomik temellere dayandırılan dış yardımın esas amacının ekonomik yönden zayıf ülkelere yardım etmek, onların eksiklerini tamamlamak, insanlığa faydalı olmak gibi amaçları hedef alması gerekmektedir. Bu amaçla yapılan yardımlar; insani yardım kapsamında yer alırken genellikle gelişmiş ülkelerde bu şekilde yardımların yapıldığına dikkat çekilmektedir.

Literatürde yardım - büyüme ilişkisi ise, iki yaygın model ile ele alınmaktadır. Bunlar, “İki Boşluk Modeli” ve “Yoksulluk Tuzağı” modelleridir.⁶⁸Chenery ve Strout (1966) tarafından yaygınlaştırılan Boşluk Modeli, dış yardımın makroekonomik etkisini yansıtmada en etkili unsur olmaya devam etmektedir. Bu modelde, gelişmekte olan ülkeler, arzulanan ekonomik büyüme seviyesini elde etmek için gerekli yatırım düzeyini sağlamak için tasarruf ve ihracat kazançlarında kıtlıkla karşı karşıya kalmaktadır. Bir ülke, bu boşluğu kendi yerli kaynaklarıyla dolduramıyorsa, ülkenin ekonomik büyümesini yukarı doğru taşımak için bir dış yardım girişi gerekir. Model, araştırma ve geliştirme gibi büyümenin diğer belirleyicilerini gözardı ettiği için eleştirilmektedir.⁶⁹

⁶⁷Charles W. Kegley, Jr. ve Steven W. Hook, **a.g.e.**, s. 295-312.

⁶⁸Chenery, H.M., Strout, H.M. (1966), Foreign Assistance and Economic Development. **American Economic Review**, 56, 679-733'den aktaran Hoda Abd El Hamid Ali, “Foreign Aid and Economic Growth in Egypt: A Cointegration Analysis”, **International Journal of Economics and Financial Issues**, Vol. 3, No. 3, 2013, s. 745.

⁶⁹El Hamid Ali, **a.g.e.** s. 745.

Yoksulluk Tuzağı modeli ise düşük verimlilik kapasitesinin, yüksek nüfusun ve zayıf tasarrufların neden olduğu yoksulluk tuzaklarının büyümeyi etkilediğini varsaymaktadır. Dış yardımın geliri ve sermayeyi artıracığı; bunu da düşük seviyeli denge tuzağından bir ekonominin serbest bırakılmasına yardımcı olabileceği değerlendirilmiştir.⁷⁰

Dış yardımların niteliğinden söz edecek olursak; ülkelerin dış yardım yaparken göz önünde bulundurmaları gereken bazı konular dış yardımın niteliğini belirlemektedir. Dış yardım yaparken tarafsız olma, insani duygu içermeye, bağımsız olma ve ihtiyacı karşılama gibi çeşitli nitelikler bulunmaktadır.⁷¹ Dış yardımda yer alan tarafsız olma ilkesi, özellikle savaş zamanlarında taraf gözetilmeksizin yapılan yardımları ifade etmektedir. 2011 yılında Somali'deki kuraklıkta Türkiye'nin BM'nin itirazına rağmen yaptıkları yardımlar bu kapsamda değerlendirilebilir.⁷²

Dış yardımların dönemsel olarak amaçlarında farklılıklar görüldüğü de söylenebilir. 90'lı yılların başında dört amaçla dış yardım yapılmıştır.⁷³ Bunlar ekonomik ilerleme ve politik dönüşüm, küresel sorunlara eğilim, demokrasinin güçlendirilmesi ve çatışmaların yönetilmesidir. Günümüze gelindiğinde ABD halen en büyük dış yardım sağlayıcı ülke olarak plana çıkmaktadır. Aşağıdaki grafikten de görülebileceği gibi ABD yaklaşık 30 milyar dolar ile ilk sırada yer almaktadır. Almanya, 2015 itibarıyla 20 milyar doların üzerinde yardımla ikinci sırada yer

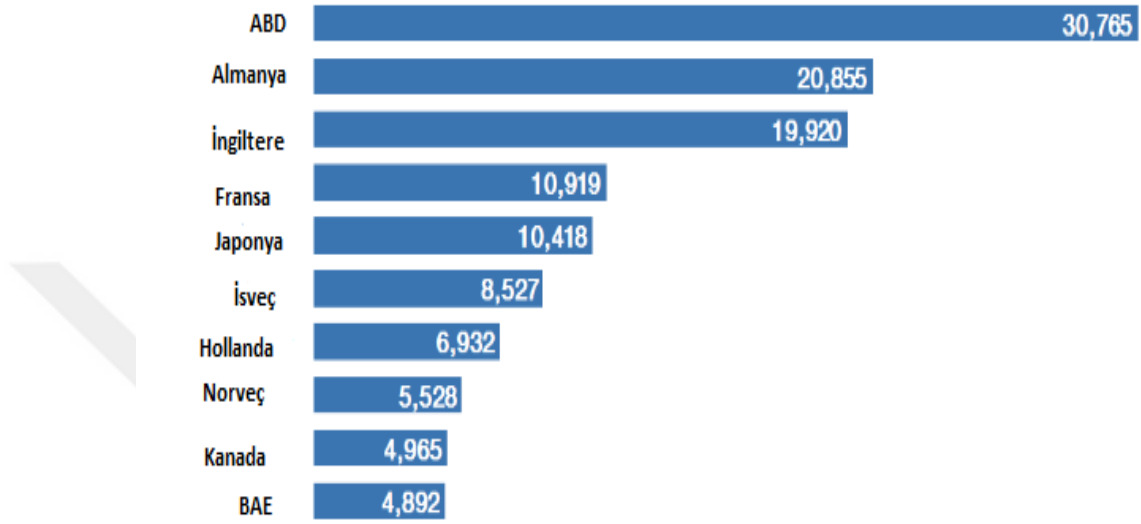
⁷⁰ Karagöz, **a.g.e.**, s. 2.

⁷¹ Öztürk ve Öztürk, **a.g.e.**, s. 48.

⁷² Öztürk ve Öztürk, **a.g.e.**, s. 48.

⁷³ Lancaster, **a.g.e.**, s. 44.

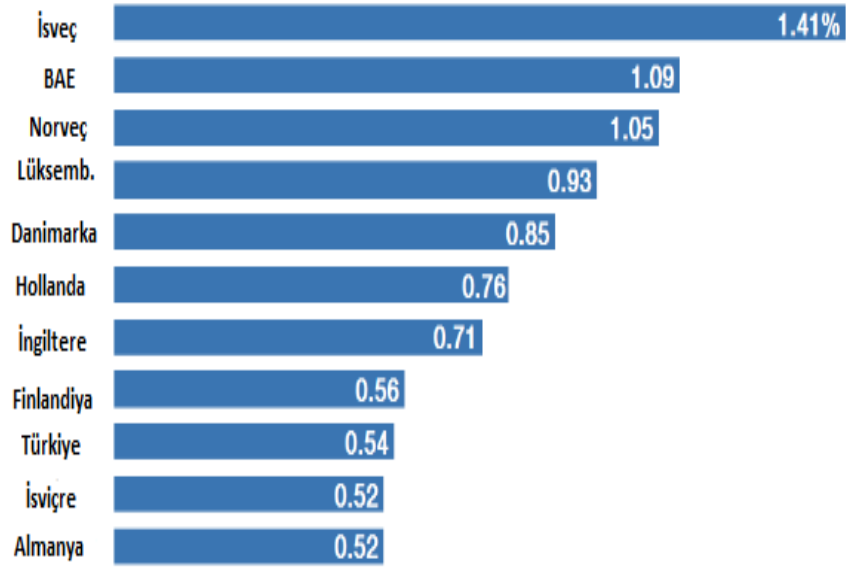
almıştır ve bu rakam 2014'e kıyasla 4 milyar doların üzerinde bir artış anlamına gelmektedir. Liste, ABD sonrasında Avrupa ülkelerinin hâkimiyetini gösterse de BAE, Kanada ve Japonya da dış yardıma ciddi kaynak ayıran ülkeler olmuştur.

Şekil 1 Dış Yardım Sağlayıcısı Ülkeler (Milyar dolar) (2015)

Kaynak: OECD, <https://data.oecd.org/oda/net-oda.htm>, (Erişim tarihi: 01.09.2017)

BM, ekonomik açıdan gelişmiş ülkeleri Gayri Safi Milli Gelir'in en az yüzde 0,7'sini harcama çağrısında bulunmuştur. Dış yardımlar Gayri Safi Milli Gelir'in bir yüzdesi olarak değerlendirildiğinde ise çok farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Şekil 2'den de izleyebileceğimiz gibi, dış yardımın GSMH içerisindeki payı bakımından İsveç ön plana çıkan ülkedir. İsveç aynı zamanda gelecek yıllarda bu oranı yüzde 1 üzerinde tutma taahhütünde de bulunmuştur. BAE ve Norveç de listenin üst sıralarında yer alan ülkelerdir.

Şekil 2 Dış Yardımların Ülkelerin GSMH'na Oranı

Kaynak: OECD, <https://data.oecd.org/oda/net-oda.htm>, (Erişim tarihi: 01.09.2017)

B. DIŞ YARDIM TÜRLERİ

Bir ülke veya uluslararası bir kuruluş tarafından; başka bir ülkeye veya uluslararası kuruluşa, iktisadi ve sosyal kalkınmayı teşvik, demokrasi ve insan haklarında iyileştirme, sosyal eşitlik, acil durumlarda temel ihtiyaçları karşılama vb. amaçlarla verilen bağışlar, krediler ve borçlar olarak tanımlanan dış yardım, belirli kategorilere ayrılmaktadır. Bu bölümde genel hatları ile literatürde en fazla yer verilen dış yardım türlerine yer verilecektir.

1.İnsani Yardımlar

Dış yardımın insani boyutu, insani diplomasi kavramı ile ilişkilendirilmektedir; özellikle doğal afet ve savaş mağduriyeti durumlarında sivil halka yardım ulaştırılması, krizlilerin etkilerinden korunmak gibi konvansiyonel diplomasi dışındaki faaliyetleri kapsamaktadır.⁷⁴ Arı, dış yardımı kendi içerisinde askeri, ekonomik, teknik ve insani yardım olmak üzere dört gruba ayırmaktadır. Bu yardımlar arasında siyasi bir nitelik taşımayan ve bir amaca hizmet etmeyen tek yardım türü insani yardımlardır. Karşılıksız yapılan bu yardımlarda ülkelerin dayanışması görülmekle birlikte bir karşılık amacı güdülmemektedir.⁷⁵ Yardımların asıl amacı insani duygular ve vicdani güdülerdir. İnsanların gücü bu noktada tükense de yardım kuruluşlarının örgütlenmesi ile bu şekilde yapılan yardımların sayısı da her geçen gün artmaktadır.⁷⁶ Yardımların temelinde ihtiyacı karşılama güdüsü bulunmaktadır. Her yardım türünün içerisinde olan bu gaye; siyasi, sosyal veya herhangi bir amaç gütmekten ihtiyacı karşılamayı hedef alır.⁷⁷

İnsani amaçlar için yapılan dış yardımlar; hiçbir siyasi, sosyal, ekonomik bir kaygı güdülmeden, “yardım” kelimesinin içerisinde yer alan “iyilik” mantığında yapılan yardımlardır. Bu yardımlar genellikle dış yardım mantığı içerisinde oldukça az bir yer kaplamaktadır. Çünkü ülkelerin kendi kişisel çıkarları doğrultusunda oluşturdukları siyasetleri için bu yardım türü bir beklentiyi karşılamamaktadır. Genellikle coğrafi sınır yakınlıkları olan ülkelerde kıtlık, savaş ve doğal afetlerde sınırdaş ülkeye yardım etme de bu kapsamda değerlendirilebilir. Sogge’ya göre insani

⁷⁴ Mürsel Bayram, “Türk Dış Politikasının Değişim Parametresi Olarak Afrika Açılımı ve İnsani Diplomasi”, **Türkiye’de ve Dünyada Dış Yardımlar**, Erman Akıllı (ed), Ankara: Nobel Yayınevi, 2016, s. 403.

⁷⁵ Arı, **a.g.e.**, s. 380.

⁷⁶ Öztürk ve Öztürk, **a.g.e.**, s. 48.

⁷⁷ Öztürk ve Öztürk, **a.g.e.**, s. 48.

yardımlardaki temel amaç; felaket dönemlerinde kısa dönemde yardım yapmak, uzun vadede ise yoksulluk ve insan hakları ihlallerini ortadan kaldırmaktır.⁷⁸Aşağıdaki tablodan görebileceğimiz gibi insani yardım sıralamasında ABD ve Türkiye başı çekmektedir. Türkiye'nin listeye girmesinde son dönemlerde yumuşak güç araçlarını kullanmak istemesinin de payı bulunmaktadır. Avrupa ülkelerinin yoğun olarak yer aldığı listeye göre geçtiğimiz yıl hesaplanan dış yardımlarda ilk 7 ülke/kurumun toplam dış yardım miktarı 18,5 milyar doları aşmıştır.

Tablo 1.İnsani Yardım Yapan Ülkeler Sıralaması (2015)

Ülke	Miktar (milyar dolar)
ABD	6,4
Türkiye	3,2
İngiltere	2,8
AB	2,0
Almanya	1,8
İsveç	1,2
BAE	1,1

Kaynak: Global Humanitarian Assistance 2016, <http://www.globalhumanitarianassistance.org/wp-content/uploads/2016/07/GHA-report-2016-full-report.pdf>, (Erişim tarihi: 15.03.2017)

2. İkili Yardımlar

Kurumsal açıdan dış yardımlar ikili ve çok taraflı şeklinde bir ayrımatabi tutulmaktadır. Genel olarak ikili yardımlar, “yardımı veren ülke ile alan ülkenin aralarında yaptıkları bir yardım anlaşması gereğince bir ülkeden diğerine sağlanan yardımları”⁷⁹ifade etmektedir.

⁷⁸ David Sogge, **Kaşık ve Kepçe Dış Yardımlar Hakkında Bilmek İstedığınız Her Şey**, (Çev. M. Sağlam), İstanbul: Çitlembik Yayınları, 2003, s. 46.

⁷⁹ Arslan ve Kiper, **a.g.e.**, s. 19.

Ayrıca kalkınma konusunda aktif STK'lar, borç kurtarma, idari maliyetler ve kalkınma bilinci için harcama gibi diğer iç kalkınma ile ilgili işlemleri de içermektedir.⁸⁰

Tarihi bağlar; politik ve ekonomik nedenlerle ulusal hedeflere daha iyi hizmet ettiği düşüncesiyle ülkeler, genellikle ikili yardımı, çok taraflı yardıma tercih etmektedir. İkili yardımlar, iki ülkenin doğrudan iletişimi açısından son derece etkin ikili ilişkiler enstrümanıdır. Bununla birlikte, özellikle savaş sonrası ya da çatışma olasılığı yüksek olduğu ülkelerde çok taraflı yardımlar, daha geniş çaplı çalışmalar yapma imkânı verebilmektedir. Bu yüzden, geniş çaplı organizasyon gerektiren durumlarda, bir uluslararası kuruluş veya mekanizma vasıtasıyla koordine edilen çok taraflı yardımlar, daha etkili sonuç doğurmaktadır. Küreselleşen dünyada ikili yardımlar, çok taraflı yardımlara göre daha fazla tercih edilen bir yardım türü olmuştur. İkili yardımlarla birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler gelişir ve bu yardımlar ilişkilerde araç görevi görür. Çok taraflı yardımlar ise özellikle savaş zamanında olduğu gibi, ülkelerin maddi yardımlara muhtaç oldukları dönemlerde özellikle önemi artan bir dış yardım türüdür. Uluslararası kuruluş ve mekanizmaların yardımı ile düzenlenen çok taraflı yardımlar da, bu dönemlerde ülkelerin kalkınması adına etkin sonuçlar doğurmaktadır.⁸¹

3.Askerî Yardımlar

⁸⁰Nilima Gulrajani, "Bilateral versus multilateral aid channels Strategic choices for donors", **ODI Working Papers**, 2016, s. 7.

⁸¹Akçay, **a.g.e.**, s. 6.

Siyasi amaç taşıyan yardımların en önemlisi askeri yardımlardır. Savaşta veya herhangi bir siyasi olayda siyasi ittifakların tutulması adına malzeme, para veya insan gücü şeklindeki yardımları ifade eden askeri yardımlarda yardım eden tarafın siyasi amacı bulunmakta, yardım alan taraf da bu amaca hizmet etmektedir.⁸²Dış yardımların en eski biçimlerinden olan askeri yardımlar, özellikle Soğuk Savaş döneminde kullanılan bir yardım türü olmuştur. Bu dönemde ABD ve Sovyetler Birliği'nin dış yardım programlarında askeri yardımlar önemli bir paya sahip olmuştur. Kendi güvenliklerini sağlamanın, müttefiklerinin güvenliklerini sağlamaktan geçtiğini düşünen süper güçler, askeri bütçelerinin bir kısmını dış yardım amaçlı kullanmıştır.⁸³

Askeri yardımın en önemli özelliği; yardım veren devletin kontrolü altında olması ve kullanılmasıdır. Zira yardımı veren devlet yedek parça ve teknik malzemelerin bakımını sağlamadığı ve bu konuda gerekli desteği vermediği sürece yardımı alan devletin bunu istediği amaçlar için kullanması söz konusu olmamaktadır. Yardımı veren devletin bu kısmi kontrolü, verilen yardımın kendi amaçları dışında kullanımının önlenmesini, diğer bir deyişle yardımın veren devletin amaçları doğrultusunda kullanılmasını sağlamaktadır.

Askeri yardımlar başka bir devlete yönelik tehdit unsuru olarak da kullanılabilirler. Örneğin; 13 Ocak 1984'te Lübnan'daki ABD deniz piyadelerine yapılan saldırılardan sonra İran'ı terörizmi destekleyen devletler listesine ekleyen ABD yönetimi, Tahran'a dış yardım ve kredi verilmesini yasakladığı gibi silah

⁸²Gönlübol, **a.g.e.**, s. 153.

⁸³Gönlübol, **a.g.e.**, s. 153.

yapımında kullanılma olasılığı olan malların satışına da önemli kısıtlamalar getirmiştir. 1984 Mart'ında uçak ve uçak yedek parçalarının satışı (geçerlilik süresi bulunan lisanslar hariç) yasaklanmış, 1987'de Reagan yönetimi, uluslararası ekonomik kuruluşların İran'a kredi vermesini engellemeye çalışmıştır.⁸⁴

4. Kalkınma Yardımları

Geri kalmış veya gelişmekte olan bir ülkenin ekonomisine dışarıdan yapılan ekonomik nitelikteki katkıların tümüne kalkınma yardımları denir.⁸⁵ Bu katkıların; ilgili ülkenin altyapısına, insan kaynağına veya herhangi bir sektörüne tesir etmesi kalkınma sürecine hızlandırıcı bir etki yapacaktır. Bu katkı; bir başka ülkeden, uluslararası kuruluştan veya yabancı sermaye yatırımlarından gelebilir ve ülke içinde doğrudan devlete veya özel sektöre yönelebilir.

Dış yardım kavramı ya da “Resmi Kalkınma Yardımı” 26 Haziran 1945'te San Francisco Konferansı'nda kabul edilen BM Sözleşmesi ile kendisine hukuksal dayanak bulmuştur. Buna göre BM üyeleri;"toplumsal ilerlemeyi ve daha iyi yaşam standartlarını daha büyük bir özgürlük içinde teşvik etmeyi ve tüm halkların ekonomik ve sosyal ilerlemesini teşvik etmek için uluslararası mekanizmalar kurmayı" taahhüt etmişlerdir.⁸⁶ Dış yardım ile ekonomik kalkınma sağlanması amaçlı ilk girişim, sanayi devrimi ardından, Batı'dan Asya, Afrika ve Latin Amerika'ya yönelik sermaye ve teknoloji transferidir. Bunun dışında Truman ve Marshall

⁸⁴Veysel Ayhan, “Hegemonya Politikası Bağlamında ABD-İran İlişkilerinin Analizi”, **Avrasya Dosyası**, Cilt. 12, Sayı. 2, 2006, s. 200.

⁸⁵Öztürk ve Öztürk, **a.g.e.**, s. 24.

⁸⁶Öztürk ve Öztürk, **a.g.e.**, s. 24.

yardımları da İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın ekonomik kalkınmasını sağlayarak dünya ekonomisi ile yeniden bütünleşmesini amaçlamıştır.⁸⁷

Daha çok OECD'nin tanımı ile değerlendirilen “Resmi Kalkınma Yardımı” en geniş tanımı ile devletlerin yaptıkları yardımları kapsamaktadır. Buna göre bir devletten, bu devletin resmi organlarından gelişmekte olan ülkelere yapılan yardımlar “Resmi Kalkınma Yardımı” olarak değerlendirilmektedir. Bununla beraber bu finansman akışının kalkınma yardımı olarak kabul edilebilmesi için alıcı ülkenin iktisadi kalkınmasını amaçlaması ve en az yüzde 25'inin bağış olması da gerekmektedir.⁸⁸

Ekonomik yardımlar; bir ülkenin kalkınması için bir başka ülke tarafından verilen kredileri ifade etmektedir. Ekonomik kalkınma planları, yatırımlar, yıllık yatırım planları gibi birçok kamu sektörü projeleri ekonomik yatırımlar içerisine girmektedir. Ekonomik yatırımlar bir projeye bağlı olarak verilebileceği gibi sadece yardım amaçlı da verilebilir. Ekonomik yardımlar içerisinde yer alan proje kredileri genellikle az gelişmiş ülkelerin gelişmesi amaçlı yapılan yatırımlardır. Bu yardımların en önemli özelliği yardım verilen ülkeden bazı malları ithal etmek amaçlı yapılıyor olmasıdır.⁸⁹

Arı'ya göre devletlerin uzun ve kısa vadeli amaçları için başvurdukları bir yöntem olan ekonomik yardımlar daha önemli dönemlerde; askeri ve ekonomik amaçlar için bir devletin kendinden daha zayıf nitelikteki devlete verdiği adeta

⁸⁷ Öztürk ve Öztürk, **a.g.e.**, s. 24.

⁸⁸ Öztürk ve Öztürk, **a.g.e.**, s. 13.

⁸⁹ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkilere Giriş**, Bursa: MKM Yayınları, 2010, s. 121.

birrüşvet görevindeydi.⁹⁰Bugün bu yardımlar “ekonomik yardım” kapsamında değerlendirmekle birlikte amacının “rüşvet” olması durumu değişmemektedir.⁹¹

Genel olarak sınır ötesi yardımlar, resmi kalkınma yardımlarının yanı sıra diğer resmi (sermaye) akışları ve ödeme şekillerini insani yardım kapsamına almaktadır.Doğal felaketleritakiben, sivil nüfustaki zarar ve kayıpların hafifletilmesine yönelik insani yardımlar öncelikle mültecilerin temel ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılmaktadır.Diğer resmi sermaye yardımları şunları kapsayabilmektedir:⁹²

- Esas olarak iş hedeflerine hizmet eden hibeler;
- Bağışlarda standartların yüzde 25'inden azını içeren, ekonomik gelişim hedefleri için kullanılan, hükümetler arası transferler;
- İhracatı teşvik etmek için ihracat teşvikleri ve diğer teşvikler şeklinde resmi finansal transferler;
- Çok taraflı kalkınma bankaları tarafından verilen bağış yapan ülke hükümetleri tarafından teminat verilen yardımlar;
- Mali hediyeler biçiminde, özel sektöre verilen mali yardımlar;
- Özel sektör yatırımlarını desteklemek için kullanılan fonlar.

Literatürde kalkınma yardımlarının, insani yardımlardan daha etkin olduğu üzerine değerlendirmeler yapılmaktadır. İnsani yardımlar, insan hayatını kurtarmak ve acılarını dindirmek için yapılırken; resmi kalkınma yardımları ise devletlerin ekonomik anlamda kalkınması için hükümetler tarafından finanse edilen

⁹⁰ Arı, **a.g.e.**, s. 380.

⁹¹ Arı, **a.g.e.**, s. 380.

⁹² Zhou, Zhong ve Zhang, **a.g.e.**, s. 31-32.

yardımlardır. Buna göre aşağıdaki tabloda da insani yardım ve kalkınma yardımı farklılıkları gösterilmiştir:

Tablo 2.İnsani Yardım Kalkınma Yardımı Farklılıkları

<i>İnsani Yardım</i>	<i>Kalkınma Yardımı</i>
Kısa vadeli	Uzun vadeli
Afet bölgelerine ulaştırılır	Gelişmekte olan ülkelere gönderilir
Bir olay ya da krize yöneliktir	Sistematiik problemlere odaklanır
Hayat kurtarmaya odaklanır	Ekonomik, sosyal ve siyasi kalkınmaya odaklanır

Kaynak: Selim Vatandaş, “Başka Bir İnsani Yardım Mümkün Mü? Türk Dış Politikasında İnsani Diplomasinin Yükselişi”, **İlke-Bilgi Analiz**, Kasım 2016, s. 4.

5. Teknik Yardımlar

Teknik yardımlar; gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere insan gücü, bilgi ve her alandaki donanımlarını aktardıkları yardımları ifade etmektedir. Alanında uzmanlık gerektiren teknik yardımlar, belli bir strateji ile oluşturulan plana göre diğer ülkeye aktarılır. Bu teknik yardımlar ülkeler arasında desteklendiği sürece istendiği etkiyi yapmaktadır.⁹³

Teknik yardımlar dış yardımlar içerisinde önemli yere sahiptir. Özellikle ekonomik kalkınmanın temel unsurlarından olan insana yönelik yatırım ve bu konudaki harcamalar, teknik bilgi düzeyinin artmasına yol açmaktadır. Bu amaçla

⁹³ Arslan ve Kiper, **a.g.e.**, s. 20.

gelişmiş ülkeler kullandıkları modern teknolojiyi geliştirmekte olan ülkelere götürmek için işbirliği programları uygulamaktadır.⁹⁴

Teknik yardımlar personel eğitimi, proje ve danışmanlık hizmetleri sağlama şeklinde yapılan yardımları kapsamaktadır. ABD'nin 1949'da "*Dördüncü Nokta*" olarak bilinen dış yardım projesi ile az gelişmiş devletlere teknik yardımlarda bulunması, en bilinen teknik yardımdır.

6. Proje Yardımları

Proje yardımları temel altyapı projelerinin inşası yanı sıra, bunlarla ilgili proje hazırlanması, değerlendirilmesi ve projenin üstlenilmesi gibi teknik bilgi birikimi oluşmasını sağlamak amacıyla yapılan yardımlardır. Ayrıca işgücünün eğitimi ve kurumsallaşma konuları da proje yardımlarının diğer önemli sonuçlarıdır.⁹⁵ Proje yardımı, bağışçı ülkenin bir gelişim projesinin tasarımı ve uygulanmasına doğrudan katılımını da içermektedir. Bağışta bulunanlar, bütçe desteğiyle alıcı hükümet bütçesi aracılığıyla destek sağlarlar. Bağışçılar, bütçe desteği söz konusu olduğunda, mevcut kaynakları nasıl tahsis edeceklerine şartlı koşul getirebilirler.⁹⁶

Proje yardımlarında, özellikle ABD'nin, iki aşamalı bir kredi sistemi uyguladığı görülmektedir.⁹⁷ Uygun koşullarda kredi olanakları içeren yardım anlaşması, yardım alan ülke ile yapılmaktadır. Borcu faiziyle beraber yüklenen

⁹⁴ Atilla Güney, "Dış Ekonomik İlişkilerimizdeki Kurumsal Gelişmeler ve Öneriler", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 28, Sayı 3, 1995, s. 46.

⁹⁵ Güney, **a.g.e.**, s. 46.

⁹⁶ Izabela Jelovac ve Frieda Vandeninden, "How Should Donors Give Foreign Aid? Project Aid versus Budget Support", **CREPP Working Papers**, 2008, s. 2.

⁹⁷ Arslan ve Kiper, **a.g.e.**, s. 20.

hükümet, projeyi gerçekleştirecek olan kuruluşa söz konusu krediyi devretmekte; fakat yardım anlaşmasında belirlenen faiz oranından daha yüksek bir faiz oranı uygulamakta ve ödeme süresini projenin olanaklarına göre belirlemektedir.⁹⁸

C. BİR DIŞ POLİTİKA ARACI OLARAK DIŞ YARDIM

Dış yardım, devletlerin başvurdukları ekonomik yönlü dış politika araçlarından biri olarak, dış politikaların en önemli belirleyicilerinden biri durumundadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında devletlerin başvurdukları ekonomik yaptırımlaroldukça çeşitlilik göstermiştir. Ancak bunlardan en sık başvurulanı veya sonuç alma açısından etkili olanı dış yardımlar olmuştur.⁹⁹

Bir ülkeden diğerine mal, hizmet ve teknik bilgi transferi şeklinde gerçekleşen dış yardım, aslında bir dış politika aracı olarak çok eskilerden beri kullanılmaktadır.¹⁰⁰ Dış yardım, devletler tarafından etkili bir yaptırımmekanizması olarak kullanılmaktadır. Devletler, daha önce dış yardım verdikleri ve bu yardıma bağımlı hale gelen ülkeleri, bu yardımları kesme ile tehdit ederek, üzerlerindeki siyasal etkilerini sürdürmek isterler.¹⁰¹ On sekizinci yüzyılda devlet adamları, başka ülkelerinde devlet görevlilerine birtakımışlerini yaptırmak için düzenli olarak rüşvet vermekteydi. Bunun yanında devletler diğer devletlere, belli siyasi amaçlar doğrultusunda, insan gücü veya savaş malzemesi şeklinde, askeri yardım da

⁹⁸ Arslan ve Kiper, **a.g.e.**, s. 20.

⁹⁹ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler**, İstanbul: Alfa Yayınları, 1997, s. 363.

¹⁰⁰ Arı, **a.g.e.**, s. 364.

¹⁰¹ Arı, **a.g.e.**, s.120

yapmaktaydı.¹⁰²Örneğin İngiltere, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllar boyunca sürekli bir askeri gücü finanse etmek yerine,müttefiklerine para ve malzeme yardımı yapmayı tercih etmiştir.¹⁰³Tarihsel açıdan 20. yüzyıl, dış yardımının hem gelişmiş hem de orta büyüklükteki devletler tarafından en çok kullanılan dış politika aracı olduğu bir yüzyıl olmuştur. Dış yardımın bu konumu günümüzde de devam etmektedir.

Dış yardımlar, geçmişte olduğu gibi günümüzde de,hem alan ülke hem de veren ülke tarafındabir takım beklentilerin ortaya çıkmasına neden olurlar. Alan ülkeler, başka dış borçlarını ödemek ve/veya siyasal istikrar ve askeri güvenliklerini sağlamak gibi amaçlarla bu yardımları kullanırken; veren ülkeler ise kısa veya uzun vadeli siyasal ve ekonomik yararlar elde etmeyi amaçlarlar; örneğin yardım verdikleri ülkelerin kaynaklarını ve pazarlarını kullanmak gibi. Sonuçta dış yardım dış politikanın hep önemli bir unsuru olarak görülmüştür ve görülmeye devam etmektedir.¹⁰⁴

Genel bir değerlendirme ile dış yardımların devletlerin dış politikalarında etkili bir araç olmasının yanı sıra devletlerarası ilişkileri de düzenleyen bir unsur olduğu söylenebilir. Dış yardımın türü ne olursa olsun, devletlerin bu yardımları sağlamada birincil amacı her zaman kendi çıkarları ve kamu diplomasisi gereği yumuşak güçlerini kullanmak istemeleridir.

¹⁰² Arı, **a.g.e.**,s. 364.

¹⁰³ Arı, **a.g.e.**, s. 376.

¹⁰⁴ Arı,**a.g.e.**, 376-377.

Bir devletin diğ er devletler üzerinde yumuşak g c kullanmak istemesi normal kabul edilse de, şu ana kadar yapılan birçok araştırma, yardım sağlayan ülkenin ekonomik kalkınmasında bu yardımların etkilerinin çok sınırlı olduğunu göstermektedir. Bununla beraber etki sınırlı da olsa, dış yardımlar devletlerin etki alanını genişletmeleri açısından önemli bir araç olmayı sürdürmektedir.

Soğuk Savaş sonrasında demokrasiye ve serbest piyasa ekonomisine geçmeye  alışan Moğolistan,dış yardım ilişkilerinde sadece iki komşu ülke –Çin ve Rusya- ile sınırlı kalmayıp, diğ er ülkelerden de dış yardım almayı bir dış politika amacı olarak benimsemiştir. Bir sonraki bölümde Moğolistan'ın genel olarak dış politikasını belirleyen unsurlar ve dış yardım aldığı ülkelerle ilişkileri incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE MOĞOLİSTAN DIŞ POLİTİKASI

A.MOĞOLİSTAN DIŞ POLİTİKASININ TEMEL BELİRLEYİCİLERİ

Bu kısımda Orta Asya'nın kuzeyinde yer alan Moğolistan'ın dış politikası, coğrafi konumu, nüfusu, etnik yapısı, toplumsal ve kültürel yapısı, ekonomik ve askeri yapısına değinilecektir.

1.Coğrafi Konumu

Moğolistan, Orta Asya'nın kuzeyinde yer alan bir kara ülkesidir ve 1,5 milyon kilometre kare üzerindeki yüzölçümü ile Asya'nın en büyük yedinci ülkesi durumundadır. Kuzeyde Rusya ile güneyde de Çin ile komşu olan ülkenin başka bir devlet ile sınırı bulunmamaktadır.

Jeopolitik konumu, Moğolistan'ın tarihinde ve dış ilişkilerinde her zaman önemli bir rol oynamıştır. 1924'te bağımsız bir Moğol devletinin kuruluşunun ardından Rus etkisi altına giren modern Moğolistan, 1990'da tek parti sisteminin sona ermesi, siyasi ve ekonomik liberalizasyonun başlatılmasıyla ikinci büyük dönüşümünü yaşamaya başlamıştır. Moğolistan'ı dış dünyaya açan etkenlerden biri olarak Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerin çöküşü, 1911'de Mançu İmparatorluğunun çöküşüne benzetilmektedir. Aslında 1980'lerde Sovyet lideri

Gorbaçov'un etkisi altında, Moğolistan'ın liderleri de yeniden yapılandırma ve açıklık politikaları izlemeye başlamıştır.¹⁰⁵

Moğolistan'da, bağımsızlığın ardından eski Moğol topraklarına hâkim olma fikri yayılmaya başlasa da Sovyet dönemindeki siyasi zeminde Pan-Moğolizm bastırılmıştır.¹⁰⁶ Ancak 1990 sonrasında Moğol milliyetçiliği söylemleri artmış ve Cengiz Han'a atıfla Rusya'nın Moğolistan sınırına yakın Buryatya bölgesi, İç Moğolistan ve Altay dağlarına kadar olan sınırlar kastedilerek geleneksel Moğol coğrafyasının öneminden bahsedilmiştir.¹⁰⁷ Moğol askerlerine Cengiz Han'ın hayatı ve Cengiz Han döneminde getirilen askeri yeniliklerin ülkeye kazandırdığı güç anlatılmaya başlanmıştır. Bu dönemde siyasi liderlerin de katıldığı Cengiz Han günleri düzenlenmiş ve milli ruhun yeniden canlandırılması amaçlanmıştır.¹⁰⁸ Ancak bu milliyetçilikte bugünkü Rusya ve Çin sınırları içindeki Moğol unsurlarına yönelik belirgin bir yayılmacılık anlayışının olmadığı görülmektedir. Pan-Moğolist düşünce kültürel değerleri korumayı amaçlamakta, yayılmacı politikalar içermemektedir. Aksi takdirde Rusya'nın ve Çin'in tepkisine maruz kalacak olacak olan Ulanbatur'un, bu tepkilerden zarar görebileceği değerlendirilmektedir.¹⁰⁹

Moğolistan, Pasifik'in kuzey bölgesinde yer almaktadır ve Asya-Pasifik bölgesinin dünya siyasetindeki rolü son yıllarda giderek artmaktadır. Bu bölgedeki barış ve istikrar, Moğolistan'ın özellikle ekonomik gelişimi için hayati önem

¹⁰⁵ G. Tumurchuluun, "Mongolia, Russia and China: The Geopolitical Perspective", **Himalayan and Central Asian Studies**, Vol. 5 No. 1, 20.

¹⁰⁶ Türk, **a.g.e.**, s. 110.

¹⁰⁷ Türk, **a.g.e.**, s. 110.

¹⁰⁸ Türk, **a.g.e.**, s. 110.

¹⁰⁹ Türk, **a.g.e.**, s. 111.

taşımaktadır. Ticaret, ekonomik işbirliği gibi alanlarda uluslararası işbirliğinden yararlanmak isteyen Moğolistan'ın bulunduğu Asya-Pasifik bölgesinde, dünya siyasetinde önem taşıyan politik ve ekonomik güçler yer almaktadır. Sovyetler Birliği, ABD, Çin, Japonya, Hindistan, Endonezya, Vietnam ve diğer ülkeler de burada bulunmaktadır.¹¹⁰

Moğolistan'ın üçüncü ülkelerle hava ve kara yolu ile kuracağı ilişkiler, Rusya veya Çin'in hava sahasını ya da karayollarını açmasına bağlıdır. Dolayısıyla ülkenin jeopolitik konumu, Moğolistan'ı Moskova ve Pekin'e bağımlı kılan birincil bir unsurdur. Moğolistan, enerji ve savunma alanında Rusya'nın etkisinde iken, ekonomik açıdan Çin'in nüfuz sahasındadır.¹¹¹ Rusya ve Çin'e bağımlılığı kaçınılmaz kılan bu coğrafi konum ve güç dengesi, Moğol devlet aklını Moskova ve Pekin'le iyi komşuluk ilişkilerini korumaya, ayrıca bu iki ülke dışındaki üçüncü ülkelerle ilişkilere odaklanmaya sevk etmiştir. Moğol karar mercileri, dış politika uygulamalarını Rusya ve Çin'in tepkilerini hesaba katarak gerçekleştirmekte, özellikle bu iki ülkeyi tahrik edebilecek politikalardan kaçınmaktadır.¹¹²

¹¹⁰D. Chuluundorj, "Mongolia's Foreign Policy: New Challenges and Trends", **India Quarterly**, Vol 46, No 2-3, 1990, s. 131.

¹¹¹Ram Rahul, "Mongolia between China and Russia", **Asia Survey**, 18(7), 1978, pp. 659-665.

¹¹²Ram Rahul, **a.g.e.**, pp. 659-665.

2. Nüfus ve Etnik Yapı

Moğolistan'ın nüfusu 2017 itibarıyla 3 milyona ulaşmıştır. Nüfus artış hızını ise yüzde 1,5 olarak gerçekleştirmiştir.¹¹³ Moğolistan dünyanın en seyrek nüfuslu ülkelerinden birisidir. Ayrıca, nüfusun büyük bir bölümü belli başlı merkezlerde (Örneğin, başkentte, toplam nüfusun 1/3'ünden fazlası yaşamaktadır) toplanmıştır. Nüfus artışıyla birlikte, nüfus yoğunluğu da artmıştır. En son nüfus sayımına göre, nüfusun yüzde 67'sinin 35 yaşın altında olduğu Moğolistan, komşularına kıyasla oldukça genç bir nüfus yapısına sahiptir.¹¹⁴

Moğolistan nüfusunun yüzde 6'sını oluşturan Müslüman Kazaklar ve sayıları çok az olan Khoton Moğol boyu dışında halkın yüzde 92'si Budist, yüzde 5,9'u Müslüman, yüzde 2,1'i ise Hristiyan'dır. Ulanbatur'da 1990 yılından sonra başlayan misyonerlik faaliyeti neticesinde, Hristiyanlığı seçmiş olan Moğol vatandaşlarının sayısının toplam nüfusun yüzde 4'üne ulaştığı tahmin edilmektedir.¹¹⁵

Ülke nüfusunun yüzde 90'dan fazlası Moğol'dur. Moğolların temeli olan Khalkha etnik grubundan insanlar ülkenin tüm topraklarına dağılmış olarak yaşamakta ve nüfusun yüzde 80'ini oluşturmaktadır. Diğer önemli etnik gruplardan biri ise Kazaklardır. Kazaklar, Moğolistan nüfusunun yüzde 6'sını oluşturmakta ve daha çok ülkenin batı bölgesinde yer alan Bayan-Ulgii vilayetinde yaşamaktadır.¹¹⁶

¹¹³Mongolia Population, <http://www.worldometers.info/world-population/mongolia-population/>, (Erişim. 01.10.2017)

¹¹⁴Adiyasuren Jamiyandagva, "Mongolia and the OSCE", IFSH (ed.), **OSCE Yearbook** 2014, Baden-Baden 2015, pp. 155.

¹¹⁵Jamiyandagva, **a.g.e.**, s. 155.

¹¹⁶Jamiyandagva, **a.g.e.**, s. 155.

Komünizm döneminde içe kapanık bir politika gösteren Moğolistan'daki diğer etnik gruplar, ülkenin batısında yer alan Kazaklar ve kuzeydekiBürürler'dir. Moğol alt grupları arasındaki etnik ayrımlar nispeten önemsizdir; dil veya kabile farklılıkları siyasi ve sosyal bir sorun değildir. Bununla beraber Moğolistan sınırları dışında yaşayan daha fazla Moğol vardır. Orta Asya ve Türkiye'dekiler hariç, ülke dışında yaşayan Moğollar, Çin ve Rusya'da yer almaktadır.¹¹⁷

3. Toplumsal ve Kültürel Yapı

Moğolistan zengin bir tarihsel geçmişe sahiptir. İlk Moğolistan devleti 2200 yıl önce kurulmuştur. 13. yüzyılda, Moğol İmparatorluğu Japon Denizi'nden Viyana kapılarına uzandığında, Moğol ulusunun en büyük genişlemesine şahit olmuştur. Bununla birlikte, iç çatışma ve fethedilen halklardan gelen artan direniş imparatorluğun gerilemesine neden olarak devleti zayıflatmıştır. 17. yüzyılda Orta ve Doğu Asya'da Mançu Hanedanlığının yükselişi görülmüştür.¹¹⁸

Moğollar 18. yüzyıl itibariyle Rus ve Çin etkisi altında kalmış ve bu durum ülkenin tüm toplumsal ve kültürel yapısını şekillendiren bir unsur olmuştur. Mançu hâkimiyetinin sona erip 1912'de Çin'de cumhuriyet ilanı sonrasında Rus desteği ile ayaklanan Moğolistan'da, İç Moğolistan denilen güneydoğu bölgesi Çin'e bağlanmış, kuzeyde ise Rus egemenliği başlamıştır. 1924'de bağımsızlık ilanı ile Moğolistan Halk Cumhuriyeti adını alan ülke 1961'de BM'ye üye olmuştur.

¹¹⁷Population and Demography of Mongolia, a.g.e.

¹¹⁸Jamiyandagva, a.g.e., s. 155.

Moğolistan'ın 1924'te bağımsızlığı ilanı öncesinde, aynı yılın Mayıs ayında Moskova ve Pekin, Moğolistan'ın Çin egemenliği altındaki bir özerk bölge olduğunu belirten bir anlaşma imzalamıştır. O dönemde Çin nispeten zayıf olduğunu ve Moğolistan'da gerçek bir otoriteyi uygulayamayacağını bilerek, Moğolistan'da ağır bir Sovyet varlığıyla birleşince, bu, Sovyetler tarafından bölgede Çin ile ilişkisi sürdürmek için yapılan bir girişim kabul edilmiştir. Bağımsızlığını sürdürmesine rağmen, Moğolistan'ın kaderi, Japonlara karşı savaşa girmek şartıyla Sovyetlere bağlı olması 1945 Yalta Anlaşması'na kadar belirsiz kalmıştır.¹¹⁹ Bununla birlikte, 1920'lerin ortalarından itibaren Moğolistan'ın komünist yönetimi çoğunlukla Sovyet modelinin gölgesinde kurulmuş ve bu süreçte Moğolistan'ı bir taraf seçmeye zorlayan 1960 Çin-Sovyet bölünmüşlüğü yaşanmıştır. Moğolistan, Sovyetler Birliği ile yakınlık kurmayı tercih ederek ülkede tüm Çinli işçiler ve hükümet görevlilerini ülke dışına çıkarmıştır.¹²⁰

1990'da iktidardaki Moğol Halk Devrimci Partisi (MPRP), ülkenin tek partili komünist rejiminin son erdiğini ilan etmiş ve özellikle ABD yardımıyla demokratik reformları başlatmıştır. O dönemden bu yana bazı aksaklıkları olsa da ülke demokrasi ile yönetilmiştir.¹²¹ Samuel Huntington, Moğolistan'ın demokrasiye geçiş sürecini hem iktidar hem de muhalefetin ortak hareket etmesinden kaynaklandığını belirtmektedir.¹²² 1990'ların başında Moğol Demokratik Birliği (MDU) tarafından yönetilen muhalif hareket, hükümet sarayının önünde siyasal hak,

¹¹⁹Ron A. Porter, "Realpolitik in Mongolia-US Relations", *Jitsumeikan Journal of Asia Pacific Studies*, Vol 26, 2009, ss. 51-52.

¹²⁰Porter, *a.g.e.*, s. 52.

¹²¹ Kerry Dumbaugh ve Wayne M. Morrison, *Mongolia and U.S. Policy: Political and Economic Relations*, CRS Report for Congress, 2009, s. 9.

¹²² Aktaran Gamba Ganbat, *The Mass Public and Democratic Politics in Mongolia*, Asian Barometer Project Office Working Paper, Taipei, 2004, s. 4.

özgürlük hakkı ve insan hakları talep etmek içi naçlık grevlerine başlamış; iktidar ilk başlarda bu talepleri göz ardı etmiştir. Ancak bu eylemler genişledikçe iktidar, muhalefet ile uzlaşmak zorunda kalmıştır. Bu muhalefet ile hareketin uzlaşma sonucu, 1990 yazında Moğolistan'ın ilk demokratik seçimlerine yol açmıştır.¹²³

Çok ciddi ilerlemelere rağmen Moğolistan'ın demokrasisi hala gençtir ve demokratik olarak hesap verebilir kurumlar halen olgunlaşmamıştır. Yüksek mevkilerde bulunan bürokratlar arasında “yolsuzluk” sorun olmaya devam etmektedir. Bunlarla beraber partiler arasında güç dengesinin gergin olmasına rağmen, ülke etkin bir şekilde demokrasi ile yönetilmektedir.

4. Ekonomik Yapı

Ülkelerin ekonomik yapısı ve nitelikleri dış politikaları üzerinde en etkili olan faktörlerden biridir. Bu durum dış politika kararlarında belirleyici olmakta ve geleceğe yönelik stratejiler de buna göre belirlenmektedir. Moğolistan’da kişi başına düşen GSYİH, 1992’deki bağımsızlığın ardından iki katına çıkmasına rağmen, kişi başına ortalama GSYİH hala dünya ortalamasının yaklaşık yüzde 20’sine denk gelmektedir. Bu sebepten ötürü Moğolistan’da halk, oldukça fakir kalmaya devam etmektedir.¹²⁴

¹²³Ganbat, a.g.e., s. 4.

¹²⁴Erwin Blaauw, **Mongolia Country Report**, Ağustos 2011, The Netherlands Rabobank Report, https://economics.rabobank.com/PageFiles/7120/29_Mongolia-201108_tcm64-144825.pdf (Erişim: 01.05.2017)

Moğolistan 1990'dan bu yana pazar ekonomisine dayalı sisteme geçişte büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Ekonomi 1990'lara kadar yaklaşık 70 yıl boyunca, katı bir merkezi planlama modeline dayanmaktaydı; sosyalist ideoloji ve doktrinine uygun korumacı ekonomi politikası izlemiştir. Özel mülkiyet tamamen yasaklanmış olsada, hükümet halkın gıda, konut, ısınma, iletişim, sağlık ve eğitim koşullarını minimum düzeyde sağlamıştır. Moğolistan; komünizm sonrası, merkezi planlı bir ekonomiden kapitalist planlı bir ekonomiye geçişin meydan okumaları ile yüzleşen bir ülke olmuştur. Moğolistan'ı ekonomik anlamda dönüşüme zorlayan olgu; 1980'lerin ortalarından itibaren mevcut siyasi sistem konusunda artan “memnuniyetsizlik olgusu” olmuştur.

Moğolistan, açık bir ticaret politikasına sahiptir. Tarife oranı nispeten düşüktür ve birçok ülke ile ilişki ticari ilişki kurmak istemektedir. Bununla beraber Moğolistan'ın ticari ilişkilerinde Çin ve Rusya iki büyük komşusunun ağırlığı hissedilmektedir.¹²⁵

Moğolistan, nihai ürünlerinin çoğunu üretmediğinden, başta Çin olmak üzere dünyanın farklı yerlerinden her türlü makine, teknik donanım, elektronik ve gıda ürünlerini ithal etmektedir. Halen Çin, Moğol ekonomisinin ana ortağıdır ve Moğol ihracatının da büyük kısmı Çin'e gitmektedir. Moğolistan'ın temel ihrac ürünleri genelde hammadde ve madenlerdir.

¹²⁵ Fu Qiang ve Sodnomdargia Bayanjargal, “The Study on Trade Policy and Openness of Mongolia: Influences on Trade Flows between China-Mongolia-Russia (Past and Future)”, **Chinese Business Review**, Vol. 15, No. 5, May 2016, s. 249.

Moğolistan'da madenler ekonominin temelini oluşturmaktadır. Altın, kömür ve bakır açısından zengin yatakları olan ülkede, çıkarılmayan rezervler ile Asya'nın maden çeşidi açısından en önemli bölgesi durumundadır. Ayrıca 150 milyon metrik uranyum rezervi ile Moğolistan bu konuda dünyada 8. sırada yer almaktadır.¹²⁶

Moğolistan'ın Ocak 1997'de Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'ne katılması, ülkenin ekonomik reformlarında başarısının ve uluslararası kabul gören ilkelere uygun yeni ticaret rejiminde gelişiminin bir göstergesidir. Moğolistan'ın DTÖ'ye katılımı, ülkeye dünya çapında ticaret yapma imkânı sağlamıştır. 1997'de Dünya Ticaret Örgütü üyesi olmasının ardından Moğolistan, çok taraflı ticaret sistemi kavramını ve küresel ekonomik kalkınma eğilimlerini desteklediğini kanıtlamıştır. Moğolistan sürekli çok taraflı ticaret sistemini savunmaktadır. Geçmişe bakıldığında Moğolistan, yüksek tarife indirimi ve tarife dışı önlemlerin azaltılması yoluyla, adım adım ticaret engellerini ortadan kaldıran, daha açık daha liberal bir ticaret politikası izlemiştir. Gümrük işlemlerini basitleştiren, piyasa çarpıklıklarını azaltan ve şeffaflığı arttıran nispeten tek oranlı bir tarife yapısı nedeniyle tarife artışı yaşamayan Moğolistan, herhangi bir anti-damping veya telafi edici önlemler almamaktadır.¹²⁷

Moğolistan'ı ekonomik anlamda, dış ilişkiler açısından da ilgi çekici yapan gelişmelerin başında ülkenin çok ciddi büyüme oranlarını yakalaması gelmektedir. Komünizm sonrası 1996-1999 döneminde yüzde 3,5 ortalama ile büyüyen ülke, 2004-2008 arasında yüzde 9 gibi büyük bir büyüme eğilimi yakalamıştır. 2011

¹²⁶ Terzi ve Suren, **a.g.e.**, s. 97.

¹²⁷ Qiang ve Bayanjarga, **a.g.e.**, s. 250.

yılında yüzde 17,5 ile rekor bir büyüme oranına ulaşan Moğolistan'ın bu performansı özellikle madencilik ve hizmetler sektörü ile sağlanmıştır.¹²⁸

Gelişmekte olan bir ülke olarak Moğolistan'ın en önemli hedeflerinden biri doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekmektir. Bu süreçte özel teşvikler ile aktif bir doğrudan sermaye stratejisi izlemiştir. Bu strateji olumlu sonuç vermiş ve Moğolistan'ın günümüzde çektiği doğrudan yabancı sermaye yatırımı 2 milyar doları aşmıştır.¹²⁹ Tüm bunlarla beraber geçtiğimiz yıl Moğolistan'da doğrudan yatırımlar düşüş eğiliminde olmuş, ayrıca komşu ülkeler Rusya ve Çin'deki ekonomik durgunluk, Moğolistan ekonomisinde de hissedilmiştir. 2017 için Asya Kalkınma Bankası Moğolistan için en iyi büyüme öngörmüştü.¹³⁰

Genel bir değerlendirme ile Moğolistan ekonomisinin yapısı, ülkenin ana ticaret ortakları olan Rusya ve Çin ile ilişkileri bağımlı hale getirmektedir.¹³¹ Ayrıca bu iki ülkedeki olumsuz ekonomik gelişmelere de duyarlı durumdadır. Bu kapsamda, Moğolistan'ın, önemli dış yardım sağlayıcıları olan ABD ve Japonya gibi demokrasisini destekleyen diğer ülkelerle, iki büyük komşusuna olan bağımlılığını biraz azaltmak için diğer Asya ülkeleri ile daha yakın ilişkiler aramaktadır.

5. Askeri Yapı

¹²⁸ Terzi ve Suren, **a.g.e.**, s. 93.

¹²⁹ Terzi ve Suren, **a.g.e.**, s. 93.

¹³⁰ Terzi ve Suren, **a.g.e.**, s. 93.

¹³¹ Ömer Faruk Türk, "Moğolistan'ın Jeopolitiği, Ekonomisi ve Dış Politika Stratejisi", **Bilge Strateji**, Cilt 5, Sayı 9, Güz 2013, s.109.

Sovyet Rusya'nın Moğolistan'a yönelik yıllarca süren ekonomik, politik ve askeri desteği, 1991'de yaşanan dağılma ile aniden sona ermiş ve gelecekteki güvenlik ortamı belirsiz kalmıştır. Sovyetler Birliği, Pekin'deki 1989 Sovyet-Çin zirvesi sonucunda Moğolistan'da bulunan güçlerinin yüzde 75'ini geri çekmeyi kabul etmiştir.¹³²

Sovyetlerin Moğolistan'daki askeri destek ve varlığı, 1991'de geriye kalan birliklerini çekmesiyle azalmıştır. 1992 yılı sonunda 82.000 personel ile birlikte binlerce tank, zırhlı araç, topçu sistemi ve helikopterleri geri çekilmiştir. Moğolistan'ın yıllık bütçesinin üçte biri Sovyet yardımı ile sağlandığından, bu desteğin aniden geri çekilmesi, Moğolistan silahlı güçleri açısından yakıt, teçhizat, yedek parça ve teknik yardım büyük yetersizlik yaratmıştır.¹³³

Bu süreçte Asya-Pasifik bölgesinde Moğolistan'ın entegrasyonunda; ülkenin güvenliğini politik ve diplomatik yollarla sağlamaya yönelik yeni bir vurgu ile barış operasyonlarının desteklenmesi gündeme gelmiştir. Ulusal Güvenlik Konsepti, uluslararası barış operasyonlarına katılım için yasal bir temel oluşturmakta; ortak güvenlik çabaları ya da bu sisteme katılım yoluyla kolektif bir güvenlik sistemi vasıtasıyla askeri-siyasi güvenliğin sağlanabileceği düşünülmektedir.¹³⁴

¹³²Christopher Pultz, "The Role of Peacekeeping in Mongolia's Military Strategy: A New Paradigm for Security", **Asia Policy**, No 17, 2014, s. 131-132.

¹³³Pultz, **a.g.e.** 132.

¹³⁴Jargalsaikhan Mendee, **Mongolia's Peacekeeping Commitment Training, Deployment, and Evolution of Field Information Capabilities**, National Defense Intelligence College, Working Paper, Mayıs 2007, s. 2.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile kendi güvenliğini kendisinin sağlaması noktasına gelen Moğolistan, yeni bir dış politika hedefi açıklamıştır.¹³⁵ Buna göre, gerginliklerin en aza indirilmesi, Çin ve Rusya arasında denge kurulması ve üçüncü komşu yaklaşımı ile farklı ülkelerle diplomatik ilişkilerin tahsis edilmesi yoluyla Moğolistan, nispeten güvencesiz bir bölgede kendisini güvende hissetmeyip amaçlamıştır.¹³⁶

İleri kısımlarda inceleyeceğimiz gibi, Moğolistan'ın ilişki kurduğu üçüncü komşular arasında ABD öne çıkmaktadır.¹³⁷ İki ülke arasında 1994'te başlatılan küçük çaplı askeri tatbikatlar, günümüzde uluslararası bir boyut kazanmıştır. ABD, eğitim desteği çerçevesinde, Moğol askerlerine modern harp eğitimi sağlamaktadır.¹³⁸

B. MOĞOLİSTAN DIŞ POLİKASINDA ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

Moğolistan, iki dünya gücü olan Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) arasındaki konumuna bakıldığında, geçtiğimiz çeyrek yüzyılda, yaklaşık 3 milyon insan ile nispeten düşük nüfusuna rağmen gelişen bir demokratik toplum ve büyüyen bir ekonomi yaratmayı başarmıştır. Eski Sovyetler Birliği'nin diğer uydu ülkelerinin aksine Moğolistan, Batı ile ilişkilerini genişletirken, aynı zamanda demokratik bir siyasi sistem, piyasa odaklı bir ekonomi ve Rusya ve Çin arasındaki ilişkilerin dengelenmesine dayanan bir dış politika da başlatmıştır.

¹³⁵Pultz, **a.g.e.** 132.

¹³⁶Pultz, **a.g.e.** 132.

¹³⁷US DefenseMinistry, "JointVision Statement forthe U.S.-Mongolia Security Relationship", <https://www.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/FINAL-US-Mongolia-Joint-Vision-Statement-V7.pdf>, (Erişim. 01.10.2017)

¹³⁸US DefenseMinistry, **a.g.e.**, (Erişim. 01.10.2017)

Çalışmanın bu kısmında Moğolistan'ın dış yardım ilişkilerinin zeminini ortaya koymak amacıyla, 1990'lardan itibaren dış politikasında etkili olan faktörlere değinilecektir.

1. Soğuk Savaş'ın Sona Ermesi

1921 yılında Çin'den ayrılarak bağımsızlığını ilan eden Moğolistan, Bolşeviklerin desteğiyle tesis ettiği yönetim sisteminde dünyanın ikinci komünist devleti olmuş, aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin güdümüne girmiştir. Moğolistan, bağımsızlığının ilk dönemlerinde uluslararası arenada tanınma mücadelesi vermiştir, 1946'da Çin tarafından tanınmış ve 1960'da BM tarafından kabul edilmiştir. Ulanbatur, Çin'e karşı tanınma mücadelesi verdiği bu dönemde, Sovyet Rusya'nın nüfuz alanı içinde kalmayı tercih etmiş, devletler sistemine bağımsızlığını kabul ettirirken Sovyetlere bağımlı konumunu sürdürmüştür. Moğolistan, Soğuk Savaş dönemindeki uluslararası sistemde Moskova'nın uydusu olarak varlık göstermiş, Sovyetler Birliği ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında tampon bölge işlevi görmüştür.¹³⁹

1990'da Moğolistan'ın siyasi ve ekonomik geçiş dönemine başlamasıyla, Haziran 1990'da yapılan çok taraflı parlamento seçimlerinden sonra, kapsamlı bir denge/denetim sistemi ve insan haklarının kurumsal olarak korunması düşünceleriyle, yarı parlamenter bir siyasi sistem kurulmuştur. Bu, Moğolistan'ı Çin de dâhil olmak üzere Asya'daki komünist ülkelerden ayırmış ve Moğol siyasetçilerini ülkenin yeni kimliğini demokratik bir devlet olarak görmelerini sağlamıştır.¹⁴⁰ O dönemden bu yana Moğolistan, uluslararası kabul gören norm ve uygulamalar

¹³⁹ Türk, a.g.e., s.109.

¹⁴⁰ Jargalsaikhan Mendee, "Mongolia–Australia Relations: a Mongolian Perspective", **ASPI Policy Analysis**, 2012, s. 2.

çerçevesinde barışçıl, açık, bağımsız ve çok kutuplu bir dış politika izlemektedir. Doğrudan komşuları olan Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti ile dostane ve dengeli ilişkiler sürdürmeye çalışmaktadır.¹⁴¹

Moğolistan siyasi sistemini değiştiren ilk Asyalıkomünist devletidir ve merkezipazar odaklı bir demokrasiye, barışçıl birgeçiş yapmıştır. Bu dönem sonrasında gelişen ABD-Moğol ilişkileri, Moğolistan'ın Pekin ve Moskova ile ilişkileri açısından da belirleyici olmuştur. ABD, Moskova ve Pekin'den bağımsız olarak, Moğol bağımsızlık politikasının şekillendirilmesine yardım etmiştir. Ayrıca, Moğolistan'ın siyasi ve ekonomik değişimi yönünde başta ABD'nin tavrı büyük ölçüde etkili olurken, diğer gelişmiş ülkeler de destek olmuştur. İyi ilişkilerin oluşmasının ana nedeni Moğolistan yönetim biçiminin demokratik değerleri olmuştur.¹⁴²

Ocak 1992'de yeni Anayasa'nın kabulü ile birlikte Moğolistan yeni bir demokrasi dönemine girmiş ve sembolik olarak, ülkenin ismi Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nden Moğolistan'a dönüştürülmüştür.¹⁴³ Moğolistan'ın eşzamanlı üç devrim yapması; yani piyasa ekonomisine yönelik ekonomik devrim, demokrasiyi hedef alan siyasal devrim ve yeni nesil devrimi gerçekleştirmesi, küreselleşmenin yeni dönemde yabancı faktörlerin Moğolistan üzerinde olumlu rollerini arttırmasına neden olacaktır.¹⁴⁴

¹⁴¹Mendee, **a.g.e.**, s. 2.

¹⁴²Mendee, **a.g.e.**, s. 3.

¹⁴³TsedendambaBatbayar, "Foreign Policy and Domestic Reform in Mongolia", **Central Asian Survey**, Vol 22, No.1, 2003, s. 46.

¹⁴⁴Tumurchulum, **a.g.e.**, s. 33.

Moğolistan'da Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından yayınladığı; “Ulusal Güvenlik Stratejisi” bu dönemle beraber değişen dış politika önceliklerini ortaya koymuştur. Belgede genel hükümlerde belirtildiği üzere, “Moğolistan'ın dış politikası, anayasasında tanımlandığı şekliyle ulusal çıkarlarına dayanacaktır.”¹⁴⁵ Ülkenin özgül dış ve iç durumu, dış politika amaçlarını, ilkelerini ve önceliklerini belirlemek için temel oluşturmaktadır. Moğolistan'ın dış politika hedefleri, bağımsızlığını ve egemenliğini sağlamayı içermektedir Halkın eğilimlerini izleyerek, tüm ülkelerle dostane ilişkiler sürdürerek, uluslararası toplumdaki konumunu güçlendirerek, bölgede ve dünyada etkili ülkelerle politik, siyasal, toplumsal ve kültürel farklılıkların karşılıklı bağımlılığına dayanan ilişkiler ağı kurarak, ekonomik ve diğer çıkarlara odaklanılacaktır.”¹⁴⁶

2. Moğolistan'ın Yeni Dış Politika Konsepti

Moğolistan Parlamentosu tarafından 1997'de kabul edilen “Dış Politika Konsepti”, Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti ile dostane ilişkilerin sürdürülmesinin, Moğolistan'ın dış politikasının öncelikli yönü olacağını öngörmüştür.¹⁴⁷ Belgeye göre, her iki ülke ile dengeli ilişkiler sürdürülmesi ve çok yönlü, iyi komşuluk ilişkileri teşvik edilmektedir.¹⁴⁸ Bu strateji, Moğolistan'ın askeri ittifaklara ve gruplaşmalara katılmaktan kaçınarak, topraklarını ve hava sahasını başka ülkeler aleyhine kullanırmayacağını, açıklık ve bağlantısızlık esasına dayalı bir dış politika güdüleceğini bildirerek, tüm ülkelerle iyi ilişkiler geliştirilmesi ve

¹⁴⁵ Concept of Mongolia's Foreign Policy, **The Mongolian Journal of International Affairs**, No 2, 1995, s. 56.

¹⁴⁶ Concept of Mongolia's Foreign Policy, **a.g.e.**, s. 56.

¹⁴⁷ Concept of Mongolia's Foreign Policy, **a.g.e.**, s. 56.

¹⁴⁸ Tumurchuluun, **a.g.e.**, s. 37.

uluslararası alanda ülkenin durumunun güçlendirilmesi doğrultusunda hareket edileceğini ifade etmektedir.¹⁴⁹

Moğolistan'da 2011'de revize edilen "Dış Politika Strateji Belgesi", ülkenin dış politikasında etkin faktörleri ortaya koyması bakımından önemli bir belgedir. Dış Politika Strateji Belgesi, 2011 yılında Moğolistan parlamentosu tarafından güncellenmiş ve onaylanmış olup, ülkenin dış politika stratejisinin beş unsurdan meydana geldiğini açıklamaktadır. Buna göre:¹⁵⁰

- İlk olarak, Moğolistan, komşuları olan Rusya ve Çin ile "dengeli ilişkiler ve geniş kapsamlı, iyi komşuluk işbirliği" kurmaya çalışmaktadır. Rusya, Moğolistan'ın en büyük enerji tedarikçisidir. Moğolistan, küresel ve bölgesel ölçekte, farklı devletlerle işbirliği geliştirmeye çalışırken, herhangi bir devlete bağımlı olmaktan kaçınacaktır.
- İkinci olarak Moğolistan, "Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Avrupa Birliği, Hindistan, Kore Cumhuriyeti ve Türkiye gibi Batı ve Doğu devletleri ve koalisyonları" ile güçlü ilişkiler kuracaktır. Belgeye göre bu ilişkiler Moğolistan'ın "üçüncü komşusu" çerçevesinde yürütülecektir. Buna göre Moğolistan ile sınırı olmayan, ancak Çin ve Rusya'yı dengeleyecek demokrasiler ile işbirliği geliştirilecektir.
- Asya bölgesinde Moğolistan, Asyalı komşuları ile "dostane ikili ilişkiler ve işbirliğini sürdürmek", çok taraflı işbirliğine katılmak ve "Doğu Asya, Kuzeydoğu Asya ve Orta Asya'da stratejik istikrar ve güvenlik işbirliğini

¹⁴⁹ Concept of Mongolia's Foreign Policy", a.g.e.s. 56-57.

¹⁵⁰ Susanne V. Lawrance, **Mongolia: Issues for Congress**, Congressional Research Service, 2014, s. 14.

güçlendirmeye yönelik politikalar ve faaliyetleri" desteklemeyi amaçlamaktadır.

- Moğolistan "Birleşmiş Milletler ile aktif olarak işbirliği" ve "Birleşmiş Milletlerin dünya yönetiminde rol ve sorumluluklarının artmasını destekleyeceğine" vurgu yapmıştır.
- Son olarak Moğolistan, BM ve diğer gelişmekte olan ülkelerle ilişkiler geliştirmeye çalışacağını açıklamıştır.

2011 "Dış Politika Strateji Belgesi" ile gelen bu politika değişikliği, Reeves'e göre, ülkenin Çin'e olan ekonomik bağımlılığının, Pekin'in Moğolistan'ın iç işleri üzerinde yapısal bir güç geliştirmesine izin verdiğini söyleyen Moğol politikacılar ve stratejistler arasındaki artan endişe duygusunun bir sonucudur.¹⁵¹ Benzer şekilde, Moğolistan'ın dış politikası, başta ulusal çıkarlar olmak üzere, dış politika önceliğini, güvenliğinin ve hayati ulusal çıkarlarının, politik ve diplomatik yollarla korunması ve ekonomik, bilimsel ve teknolojik gelişim için olumlu bir dış çevre yaratmak olarak belirtmektedir. Aşağıda amaçları belirtilen çok boyutlu bir dış politikanın Moğolistan açısından özellikleri ise şu şekilde maddeleştirilecektir:¹⁵²

- Eski Sovyetler Birliği'ne aşırı bağımlılıktan çıkarılan dersler;
- Doğrudan komşuları olan Rusya ve Çin ile dengeli ilişkiler kurmak; Moğolistan'ın demokrasi ve piyasa odaklı ekonomiye doğru ilerlemesi ile endüstrileşmiş ülkelerle ilişkilerinin genişletmek;

¹⁵¹Jeffrey Reeves, "Mongolia's Evolving Security Strategy: Omni-enmeshment and Balance of Influence", **The Pacific Review**, Vol. 25, No. 5, 2012, s. 589.

¹⁵²Sharad K. Soni, "The 'Third Neighbor' Approach of Mongolia's Diplomacy of External Relations Effects on Relations between India and Mongolia", **India Quarterly**, Vol 71, No 1, 2015, s. 40.

- Bölgesel ve uluslararası düzeyde karşılıklı bağımlılığın artması;
- Çok taraflı sistemlerin öneminin artması;
- Kendi ekonomik ve ticari ilişkilerini geliştirmenin önemi

Moğolistan Savunma Bakanlığı,1997’de, “Devlet Askeri Politikasının Temelleri”, “Ulusal Güvenlik Konseptleri” ve “Moğolistan'ın Dış Politika Konsepti” gibi hukuki belgeler temelinde,dış ilişkilerinin temel yönelimini ve savunma alanındaki işbirliğini belirlemiştir. Bu anlamda, Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti, ABD ve Almanya Federal Cumhuriyeti ile olan ilişkilere öncelik verilmiş, ayrıca bu ülkelerle iyisiyasi ve ekonomik ilişkiler sürdürülerek, karşılıklı askeri güveni güçlendirmek hedeflenmiştir. Genel olarak hem 1997, hem de 2011’de revize edilen Moğolistan dış politikahedefleri; barışçıl hedefler, açıklık, bağımsızlık ve çok boyutluluk çerçevesinde kavramsallaştırılmıştır. Buna göre barışçıl hedefler kapsamında Moğolistan, bir askeri tehdit altında olmadıkça herhangi bir askeri ittifaka katılmayacaktır. Ülkenin kara ve hava sahası hiçbir ulus tarafından diğerine karşı kullanılmayacaktır. Yabancı birlikler Moğolistan'a yerleştirilemeyecek veya Moğolistan'dan transit geçemeyecektir. Açıklık hedefi doğrultusunda Moğolistan, kültür, din, siyasi ve ekonomik açıdan ayırım yapmaksızın, tüm uluslarla dostça ve karşılıklı yarar sağlayan ilişkiler yürütecek; siyasi, ekonomik, kültürel ve bilimsel boyutlarda açık ilişkilere sahip olacaktır. Bağımsızlık kapsamında ise Moğolistan dış politikası bağımsız olarak formüle edilecektir ve ülkenin ulusal çıkarları en üst düzeyde önceliğe sahip olacaktır. Son olarak çok boyutluluk ile de Moğolistan,

uluslararası kuruluşlara aktif katılım politikası izleyecek, mevcut iki komşusu ve "üçüncü" komşuları ile eşit, dengeli ve iyi komşuluk ilişkileri sürdürecektir.¹⁵³

Moğolistan dış politika konseptinde iki komşusundan biri olan Rusya Federasyonu ile iyi ilişkiler kurmanın bir dış politika önceliği olduğu vurgulanmıştır. Son yıllarda dış ticaret ortaklarında çeşitlenmeye gidilse de, ülkenin en büyük dış ticaret ortaklarından biri Rusya Federasyonu'dur. Moğolistan halen petrol, elektrik, önemli enerji istasyonları, fabrikaların yönetimi, yedek parça sağlanması gibi konularda Rusya'ya fazlasıyla bağımlı durumdadır.¹⁵⁴

¹⁵³ Jamiyandagva, **a.g.e.**, s. 159.

¹⁵⁴ Alicia Campi, "Mongolian in Northeast Asia: The New Realities", **The Mongolian Journal of International Affairs**, No 12, 2005, s. 46.

3. Üçüncü Komşuluk Politikası

1990'lı yıllarda Moğolistan'ın, değişen bir dünyada demokratik bir devlet ve toplum düzeni kurma hedefi kapsamında, dış politikasında da önemli değişiklikler yaptığı görülmektedir. Serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecindeki sorunlar dışa yönelmeyi zorunlu kılmıştır. 1998'den itibaren Moğol hükümeti, hem uluslararası, hem de bölgesel örgütlere ve kuruluşlara katılım için, yeni bir dış politika oluşturmaya başlamıştır. Bu durum Sovyet Rusya etkisinden kurtularak; yeni dönemde Rus ve Çin etkisini dengelemek için diğer ülkelerle etkileşime girmek isteyen Moğolistan'ın modern dış politikasının temel taşı haline gelen "Üçüncü Komşuluk" politikasının gelişimine yol açmıştır.¹⁵⁵ Moğolistan'ın bu stratejisinde, "Üçüncü Komşu"dan kasıt tek bir ülke değildir. Üçüncü komşu, Çin ve Rusya dışındaki bütün ülkeleri kapsamaktadır.¹⁵⁶ Moğolistan, bu strateji doğrultusunda başta ABD olmak üzere Kanada, Japonya, AB, Güney Kore ve Avustralya gibi ülkelerle, NATO ve AB gibi uluslararası örgütlerle ticari, diplomatik, askeri ilişkiler geliştirmeye özen göstermektedir.¹⁵⁷

Bu yeni politikanın özünde, iki komşusunun ötesindeki birçok ülke ile çok boyutlu ve yeni ilişkiler kurmak yatmaktadır. Bu ilişkiler diplomatik, ekonomik, kültürel, eğitim, sağlık, çevre, insan hakları ve askeri alanlarda kurulmuştur.¹⁵⁸ Üçüncü Komşuluk Doktrini'nin temel savı, Moğolistan'ın büyük komşularının etkisini dengelemek amacıyla, bu ülkeler dışındaki ülkelerle daha yakın ilişkiler kurulması gerektiğidir. Bu nedenle Moğol yetkililer, esas olarak bir ticaret

¹⁵⁵Pultz, **a.g.e.**, 135.

¹⁵⁶Türk, **a.g.e.**, s. 118.

¹⁵⁷Türk, **a.g.e.**, s. 118.

¹⁵⁸Tumurchuluun, **a.g.e.**, s. 39.

politikası olan bu politikayı uygulamak için, komşularından daha uzak ülkelerle ticareti kolaylaştırmaya büyük önem vermektedirler.

Moğolistan, söz konusu politika bağlamında BM, NATO ve AGİT gibi uluslararası kuruluşlarla ilişkilerine de önem vermektedir. Diğer taraftan, nükleer silahlardan arındırılmış bölge (NSAB) ve bağlantısızlık statülerini 1990'ların hemen başından itibaren benimsemiş; Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Anlaşma'ya (NPT) taraf olarak, Nükleer Denemelerin Yasaklanması Anlaşması'nı da (CTBT) ilk onaylayan ülkeler arasında yer almıştır.

Moğolistan, iki komşusu ve diğer ülkelerle dostluk ilişkilerini geliştirirken, aynı zamanda Asya-Pasifik ülkeleri ile ilişkilerini ilerletmek için de çalışmaktadır. Bu kapsamda Vietnam, Laos, Kamboçya ve Afganistan ile çok geniş bir işbirliği ilişkisine girmiştir. Ayrıca uzun yıllar kültürel ve tarihi bağları olan Hindistan ile de önemli farklı alanlardaki ilişkilerini yoğunlaştırmış ve yeni işbirliği alanları oluşturmuştur.¹⁵⁹

Moğolistan'ın "Üçüncü Komşuluk" stratejisi, 2011'de revize edilen "Dış Politika Belgesi" içerisine de girmiştir. Bu belgede, uluslararası örgütlere atıfta bulunulurken; geniş anlamda, demokratik ortakların Moğolistan'a ilgi duydukları, ülkenin demokratik ve pazar odaklı politikalarını destekledikleri belirtilmiştir.¹⁶⁰ Politikanın amacı, kara ülkesi konumunda bulunan Moğolistan'a yardımcı olmak, komşularıyla, özellikle Çin ve Rusya ile denge

¹⁵⁹Chuluundorj, a.g.e. s. 130.

¹⁶⁰Kateryna Rolle, **Mongolia Country Overview and Foreign Policy**, European Institute for Asian Studies, November 2013, s. 6.

sağlamaktır. Moğolistan demokrasisinin gelişimini destekleyen, küresel ve bölgesel güçlerle dostça ilişkiler kurulması, stratejinin temeli durumundadır.¹⁶¹

4. Nükleer Silahsız Bölge Statüsü

1990 yılında demokratik bir devrimin hemen sonrasında, 1992 yılında Moğolistan tek taraflı olarak bölgesini “Nükleer Silahsız Bölge” ilan etmiştir. O tarihten bu yana, bu statü için uluslararası bir yasal dayanak oluşturmaya çalışmaktadır.¹⁶²1998’de BM Güvenlik Konseyi’nin 53. ve 54. Toplantılarında, Moğolistan’ın uluslararası güvenlik durumu, nükleer silahsız statüsü ile ilgili kararı onaylanmış ve ülkenin güvenlik durumunun garanti altına alınmasına yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir.¹⁶³

1992’de kabul edilen ve 2000 yılında yürürlüğe giren Moğolistan’ın Nükleer Silahsız Statüsü Kanunu; Moğolistan topraklarında nükleer silahlar geliştirmek, üretmek, sahip olmak, kontrol etmek, istasyon kurmak, taşımak, test etmek veya kullanmanın yasaklanmasını içermektedir. Ayrıca Moğolistan bu yasa ile, topraklarında nükleer silah sınıfı, radyoaktif ve nükleer atıkların atılması veya elden çıkarılması için yasadışı bir ülke haline gelmiştir. Moğolistan’ın bu bildirgesi, belki de dünyanın ikinci en büyük uranyum rezervi olan bir ülke tarafından, nükleer silahların reddedilmesine işaret etmesi açısından önemlidir.¹⁶⁴

¹⁶¹ Rolle, **a.g.e.**, s. 6.

¹⁶²Lawrance, **a.g.e.**, s. 25.

¹⁶³Mongoliaand United States, <https://www.un.int/mongolia/mongolia/mongolia-and-united-nations-0> (Erişim: 16.10.2017)

¹⁶⁴Lawrance, **a.g.e.**, s. 25-26.

Moğolistan'ın 1992'de açıklanan "Milli Güvenlik Kavramı" ilkeleri ile uygun bir şekilde, ulusal güvenliğini siyasi ve diplomatik yollarla koruma politikası çerçevesinde, Nükleer Silahsız Bölge ilanı kapsamındaki başarılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:¹⁶⁵

- Nükleer silahsız bölge, Moğolistan'ın siyasi güvenliğini güçlendirmeye yönelik önemli bir adımdır ve BM tarafından da bu şekilde tanınmaktadır.
- 2000 yılında Durban Konferansı ve 2003 Kuala Lumpur Konferanslarında, Moğolistan'ın nükleer silahsız bölge statüsünü desteklenmiştir ve uluslararası tanınmışlığın, kurumsallaşmanın, nükleer silahların yayılmasını önleme rejiminin oluşturulmasına yönelik önemli bir adım olacağı belirtilmiştir.
- Moğolistan'ın nükleer silahsız bölge statüsü ve statüyü tanımlayan beş nükleer güç, Moğolistan ve BM uzmanlarını içeren 2001 Sapporo Danışma Toplantısında görüşülmüş, uluslararası tanınma ve kurumsallaşma için özel öneriler yayınlanmıştır.

Bir politika olarak Moğolistan'ın bu girişimi, ülke topraklarının nükleer silahlar için istikrarlı bir zemin olarak kullanılmasına asla izin vermeme konusundaki kararlılığını yansıtmaktadır. Çin-Sovyet ayrışması döneminde, Sovyetler Birliği'nin nükleer füzelerini Moğol topraklarında tutması, olası bir çatışma durumunda taraf olma ihtimali gibi nedenlerle, Moğolistan'ın bu kararı aynı zamanda Rusya-Çin denge siyasetinin de bir sonucu olmuştur.¹⁶⁶ Ayrıca, yanı başında iki nükleer güç

¹⁶⁵A. Tuvshintugs, "Mongolia and the Prospects for a Multilateral Security Mechanism in Northeast Asia", *Jitsumeikan Journal of Asia Pacific Studies*, Vol 26, 2009, ss. 36-37.

¹⁶⁶Nyamosor Tuya, *Mongolia's Nuclear-Weapon-Free Status*, Brookings Institute, Washington, 2012, s. 2.

bulunanülkenin bu hamlesi, Batı'nın ve bu güce sahip devletlerin de desteğini almıştır.¹⁶⁷

C. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE MOĞOLİSTAN'IN DIŞ YARDIM ALDIĞI ÖNEMLİ ÜLKELER

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Moğolistan'ın güvenliği ve dış politikasını geliştirmesi için uygun bir ortam yaratmıştır. Komünizmden demokrasiye başarılı bir geçiş yapması nedeniyle Moğolistan, ulusal çıkarları doğrultusunda; çok boyutlu, açık ve dengeli bir dış politika izlemeye başlamıştır. Bu yeni eğilimler, gelişmiş Batı ve Doğu ülkeleri ile olan ilişkilerin yeniden tesis edilmesi için Moğolistan'da fırsatlar tanımıştır.

1.Çin ile İlişkiler

Tarihsel süreç içerisinde Moğolistan, Doğu Asya'da topraklarıüzerindeki mücadeleye sahne olan bir ülke olmuştur. 20. yüzyılın başında Mançu Hanedanlığı'nın yıkılmasının ardından yeni kurulan Çin Devleti, Moğolistan'ı da baskı altında tutmuş; Moğol liderler ise Bolşevizm'den etkilenecek Rus desteği ile Çin'e karşı bağımsızlığını kazanmıştır.¹⁶⁸ Moğolistan, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Yalta Konferansı'nın da etkisi ile, ülkenin statükosunun korunması konusunda elini güçlendirmiştir. Bağımsızlığı ezici bir çoğunlukla destekleyen Moğolistan'da bir

¹⁶⁷ Türk, a.g.e., s. 120.

¹⁶⁸ Türk, a.g.e., s. 114.

plebisitin ardından Milliyetçi Çin Hükümeti, dış Moğolistan'ın bağımsızlığını 1946'da kayıtsız şartsız tanımayı kabul etmiştir.¹⁶⁹

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Moğolistan-Çin ilişkileri, Moğolistan'ın bir Sovyet uydusu olarak var olması nedeniyle inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir.¹⁷⁰ 1980'lerin ortalarında ve sonlarında, Moskova'nın Çin politikasında radikal bir değişimi takiben Çin-Sovyet yakınlaşmasına yol açan bazı faktörler vardır.¹⁷¹ Çin-Sovyet ilişkilerinin normalleşmesinin itici gücü, özellikle Sovyet lideri Mikhail Gorbaçov'un 28 Temmuz 1986'da Vladivostok girişimini ilan etmesi ile ortaya çıkmıştır. Bu girişim, genel olarak Moskova'nın Asya politikasında ve özellikle Çin politikasında kayda değer bir değişime yol açmıştır. Dolayısıyla bu gelişmeler Çin Moğolistan ilişkilerini de şekillendirmiştir.¹⁷² Özellikle Rusya ordusunun Moğolistan'dan çıkmasıyla, Moğolistan'ın Çin ile ilişkileri yeniden iyileşmiş ve bu durum Çin ile ilişkilerine olumlu yansımıştır. Sovyetler Birliği dağılınca Moğolistan, kendi siyasal görüşü doğrultusunda, kamu ve ekonomi alanlarında yenilikler yaparak Batı tarzı bir sisteme yönelmiştir.

Soğuk Savaş sonrası Moğolistan'ın 1994 Dış Politika Konsepti, onlarca yıldır Çin ile yaşanan gergin ilişkilere rağmen, yaşamsal bir tehdit olarak Çin hakkında oluşan derin kaygıların aksine, Pekin ile ilişkileri sürdürmeyi taahhüt

¹⁶⁹ Eric A. Hyer, "Haunted by History: China and Its Northwestern Neighbours", **HistoriaActual Online**, No. 7, 2005, s. 85.

¹⁷⁰ Sharad K. Soni, "China's Periphery Policy: Implications for Sino-Mongolian Relations, **India Quarterly**, Vol 65, No 3, 2009, s. 254.

¹⁷¹ Soni, **a.g.e.**, s. 254.

¹⁷² Soni, **a.g.e.**, s. 254.

etmiştir.¹⁷³ 1991 yılında, Moğolistan Cumhurbaşkanı'nın ilk yurtdışı gezisinde Çin'i ziyaret etmeyi seçmesi de bu kararlılığı göstermesi bakımından önemlidir.¹⁷⁴ 1994'te de Çin ve Moğolistan yeni bir ikili anlaşma imzalayarak, ilişkilerin önemli özelliklerini şu şekilde tanımlamışlardır: Barış içerisinde bir arada yaşama ilkelerine uyma, Moğolistan'ın bağımsızlığına, egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve kalkınma tercihine saygı; eşitlik ve karşılıklı fayda temelinde ekonomik ve ticari işbirliğinin geliştirilmesi, Moğolistan'ın nükleer silahsız statüsüne destek ve diğer ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye istekli olması.¹⁷⁵

Çin perspektifinden bakıldığında, Soğuk Savaş döneminden sonra Moğolistan politikası, açıkça Moğolistan'ın egemenliğini sorgulayan Mao döneminin politikasından oldukça farklı şekilde gelişmiştir. Bununla birlikte Çin, her fırsatta Moğolistan'ın bağımsızlığı ve egemenliğine saygı göstereceği sözünü vermiştir.¹⁷⁶ Çin açısından, Pekin'in stratejisi DengXiaoping'in 'barış ve kalkınma' politikasını genişleten 'barış, kalkınma ve işbirliği' politikasını sürdürmek olduğundan, karşılıklı güven için olumlu bir ortam sağlamak amacıyla Çin-Moğolistan siyasi ve diplomatik ilişkilerinde çok fazla alan vardır.¹⁷⁷

Moğolistan'ın resmi dış politikasında Çin'e yönelik bir güvensizlik de söz konusudur.¹⁷⁸ 1994'te her ikisi de parlamentoda onaylanan “Ulusal Güvenlik

¹⁷³Reeves, **a.g.e.**, s. 596.

¹⁷⁴Reeves, **a.g.e.**, s. 596.

¹⁷⁵MigeddorjBatchimeg, “Future Challenges for the PRC and Mongolia: Mongolian Perspective”, **ChinaBrief**, Vol. 5, No 10, 2005, s. 2.

¹⁷⁶Soni, **a.g.e.**, s. 256-257.

¹⁷⁷Soni, **a.g.e.**, s. 256-257.

¹⁷⁸Stephen Kotkin ve Bruce A. Elleman, **Mongolia in the Twentieth Century**, New York: Routledge, 2015, s. 255.

Konsepti Belgesi” ve “Moğolistan Dış Politika Konsept Belgesi” komşu ülkelerden göç dalgası, dışarıdan yabancıların ülkede ikametgâhı, dış güçlerin ve ülkelerin politikalarının bir sonucu olarak diğer kültürlerle maruz kalma durumlarını güvenlik tehdidi olarak sıralamıştır. Bunların hepsi de Güney’den gelebilecek tehditler olarak okunabilir.¹⁷⁹

Haziran 2008'de Çin Başbakan Yardımcısı XiJinping'in Moğolistan'a ziyareti, iki tarafın ticaret ve ekonomi işbirliği için orta vadeli bir programı imzalamış olması nedeniyle, ikili işbirliğini ilerletmek için yapılan verimli ve üst düzey bir ziyaret olarak değerlendirilmiştir. Nisan 2009'da yeni Moğolistan Başbakanı Sanj Bayar'ın Çin'e yaptığı ziyaret ise, iki tarafın daha fazla görüşme yapmasına, siyasi, ekonomik, ticari ve kültürel açıdan geniş çaplı ikili konular hakkında görüş alışverişinde bulunmasına olanak tanımıştır. Bu nedenle, üst düzey delegasyonlar tarafından ziyaretlerin sık sık yapıldığı ve iki ülke arasında paylaşılan bilgiler, siyasi ve diplomatik ilişkilerin gelişmesine çok katkıda bulunmuştur. Bu ziyaretlerde temel amaçlar ise iyi komşuluk ve güvenin tesisi, iki ülke arasındaki karşılıklı ekonomik ve ticari ilişkilerin teşviki, bölgede barış ve istikrarın sağlanmasına yönelik ortak çalışmalar yapmak üzere, uluslararası ve bölgesel işbirliğinin güçlendirilmesi olarak belirlenmiştir.¹⁸⁰

Rus-Moğolistan ilişkileri için Çin-Moğolistan ilişkilerinin etkileri söz konusudur. Ancak, Rusya'nın Moğolistan'a olan ilgisinin, artık sadece siyasi-stratejik endişelerle değil, aynı zamanda sürekli gelişen Moğol-Çin ilişkileri nedeniyle, ekonomik ve

¹⁷⁹ Stephen Kotkin ve Bruce A. Elleman **a.g.e.**, s. 255.

¹⁸⁰ Soni, **a.g.e.**, s. 258.

ticari faktörler tarafından da etkilendiği görülmektedir. Halen Çin ve Moğolistan arasındaki uzun sınır, iki ülkenin birbirine bağımlı olmasına yol açmakta; Çin toprakları Moğolistan'ı güneybatı boyunca çevrelemektedir. Düşük nüfus yoğunluğuna rağmen Moğolistan, kuzey ve güneydoğu Asya ile ticari ilişkilerini geliştirmek için Çin'in kara ve hava sahasına gereksinim duymaktadır.¹⁸¹

2. ABD ile İlişkiler

Soğuk Savaş'ın son döneminde, Sovyetler Birliği'nin 1980'lerin sonundan 1990'lı yılların başına kadar olan gerilemesinin ardından, Moğolistan hızla kendisini bağımsız bir devlet haline getirmeye çalışmıştır. 200 yıllık Çin hâkimiyetinin ve 70 yıllık Sovyet nüfuzunun ardından, Moğol halkı iç politika reformu yoluyla bağımsız dış politika geliştirme hedefinde olmuştur.

Moğolistan-ABD ilişkilerinde en önemli ilke, Moğolistan'ın "Üçüncü Komşu" politikasının gerçekleştirilmesidir. Hem Rusya hem de Çin, dört yüz yılı aşkın bir süredir Moğol topraklarında karışıklığa neden olmuş, her ikisi de farklı zamanlarda (doğrudan kural olmasa bile) büyük oranda Moğolistan üzerinde nüfuz ettiği için, bir başka "komşu" ya da dış güç denge açısından sorun teşkil etmiştir. "Üçüncü komşu" politikası, aslında Moğolistan ile ilişkiler geliştirmek isteyen tüm ülkelere açık olsada, Moğolistan hükümeti ABD'yi öncelikli tercihi olarak görmektedir. ABD-Moğolistan ilişkilerine hâkim olan temalar, büyük ölçüde

¹⁸¹ Türk, a.g.e., s. 115.

Moğolistan'ın bağımsızlığını koruma amaçlıdır ve ABD, bunu farklı yollarla da desteklemektedir.¹⁸²

Moğolistan, Çin ve Rusya etkisine karşındenge oluşturma isteğinin bir sonucu olarak, Ocak 1987'de ABD ile resmi diplomatik ilişkiler kurmuştur. Soğuk Savaş ortamında Moğolistan ile ABD arasındaki diplomatik ilişkilere itiraz eden Moskova'nın, konumunu yumuşatmasının da etkisi ile Moğolistan'da ABD Büyükelçiliği Eylül 1988'de açılmıştır.¹⁸³

Diplomatik ilişkilerin tesisi sonrasında Moğolistan'da ABD'nin temel ilgi alanı, ülkenin piyasa ekonomisine dayalı bir ekonomi ve demokratik olarak seçilmiş bir hükümetle, komünist sistemden ayrılışının desteklenmesi olmuştur. ABD, 1991'de Moğolistan'ın IMF, Dünya Bankası ve Asya Kalkınma Bankası'na katılımını güçlü bir şekilde desteklemiştir. Kongre, ayrıca her yıl Moğolistan'ın desteğini bildirmesi için Moğolistan'a yönelik yardım miktarlarını belirlemiştir.¹⁸⁴ Böylece Moğolistan'ın politik ve ekonomik reformları için ABD desteği somut bir biçimde gelişmiştir.¹⁸⁵

Moğolistan, Irak Savaşı'nda koalisyona katılan ilk devletleri içerisinde yer almıştır ve birlikleri 2003 yılında Afganistan'da konuşlandırılmıştır. Aynı zamanda Birleşmiş Milletler Barış Gücü operasyonlarının katılımcısıdır, ABD ile birlikte,

¹⁸²Porter, **a.g.e.**, s. 56-57.

¹⁸³Lawrance, **a.g.e.**, s. 16.

¹⁸⁴Dumbaughve Morrison, **a.g.e.**, s. 10.

¹⁸⁵Dumbaughve Morrison, **a.g.e.**, s. 10.

Moğolistan'da Khaan Görevi olarak bilinen yıllık çok uluslu bir barış gücü tatbikatına da ev sahipliği yapmaktadır.¹⁸⁶

11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında ABD-Moğolistan ilişkisinin odak noktası, 2003-2004 döneminde iki ABD-Moğolistan ortak askeri tatbikatı, 17 Nisan 2005'te üçüncü bir askeri tatbikatta ortaya çıktığı üzere, ekonomiden askeri işbirliğine kaydırılmıştır. Bunlarla beraber Moğolistan, ABD'nin terörle mücadele politikasını ve Ortadoğu'daki müdahalelerini desteklemektedir.¹⁸⁷

ABD ve Moğolistan arasında diplomatik ilişkinin kurulması sonrasında, ABD Moğolistan'ın Rusya etkisinden çıkmasını beklemiş ve bunun gerçekleşmesi ardından da Ulanbatur yönetimine dikkat etmeye başlamıştır. 2005 yılında George W. Bush Moğolistan'ı ziyaret eden ilk ABD başkanı olmuş; Moğolistan ABD'den ciddi ekonomik ve askeri yardım almaya başlamıştır.¹⁸⁸ Moğolistan'daki ABD dış yardım programı özellikle, 23 Ekim 2007'de Moğolistan Hükümeti ve ABD'nin uzun süren görüşmeler sonucunda, yoksulluğu azaltmak için 5 yıllık 285 milyon dolarlık bir anlaşma imzaladıklarında ön plana çıkmıştır. Moğolistan ABD'den bu derece ekonomik yardımı hak kazanan ilk Asya ülkesi olmuştur.¹⁸⁹

Kalkınmayı teşvik etmeyi amaçlayan kayda değer bir ekonomik yardım akışına ek olarak ABD, Moğol Silahlı Kuvvetleri işbirliğine dayalı bir ilişki

¹⁸⁶Lawrance, **a.g.e.**, s. 16.

¹⁸⁷Wei-fang Wang, "Mongolia's Role between US and China", <http://www.mtac.gov.tw/mtacbooke/upload/09501/0202/e2.pdf> (Erişim 01.05.2017)

¹⁸⁸Alan M. Wachman, "Suffering What It Must Mongolia and the Power of the 'Weak', **Orbis**, Fall 2010, s. 591.

¹⁸⁹Alicia J. Campi, "U.S. Government Policies towards Mongolia in the Last 20 Years—A Review", **MTAC Quarterly**, 2010, http://www.mtac.gov.tw/mtac_quarterly/quarterly_e/7/1292554591.pdf, (Erişim: 05.05.2017)

kurmuştur. ABD, Birleşmiş Milletler himayesinde barış gücü operasyonlarının bir parçası olarak uluslararası sorumlulukları üstlenmenin yanı sıra, afet yönetimi kapasitesini yükseltmek için Moğolistan Silahlı Kuvvetleri'ne eğitim desteği sağlamıştır.¹⁹⁰ 23Ekim 2007'de iki ülke ayrıca, ABD'nin Moğolistan'da ve sınır geçiş noktalarının birçoğunda, radyasyon tespit cihazları kurmasına izin vererek nükleer kaçakçılığı önleme konusunda işbirliğini artırmak için bir mutabakat anlaşması imzalamıştır.¹⁹¹

Yapılan birçok yoruma göre ABD ve Moğolistan, küresel güvenlik konusunda ortak çıkarlar paylaşmaktadır.¹⁹² Moğolistan, küçük bir devlet olarak varlığının bölgesel istikrara bağlı olduğunu kabul ederken; ABD, küresel süper güç olarak konumunun küresel istikrara bağlı olduğunu farkındadır. Bu ilişki, iki ülke arasında kayda değer askeri / savunma ilişkilerinin gelişmesini sağlamaktadır.¹⁹³

3. Rusya ile İlişkiler

Moğolistan, 1921'den 1990 yılına kadar Sovyetler Birliği'nin uydu devletlerinden biri olmuştur. Moğolistan'a yönelik Rus desteği İkinci Dünya Savaşı sırasında ülkenin Japon işgalinden kurtulmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca Sovyet Rusya, Moğolistan'ın sanayi üssü ve ulaşım altyapısının inşasında, iyi eğitilmiş ve kozmopolit bir Moğol elitinin oluşturulmasında katkıda bulunmuştur. Sovyetler

¹⁹⁰Wachman, **a.g.e.**, s. 591-592.

¹⁹¹Dumbaughve Morrison, **a.g.e.**, s. 13.

¹⁹²Dumbaughve Morrison, **a.g.e.**, s. 1-2.

¹⁹³Dumbaughve Morrison, **a.g.e.**, s. 1-2.

Birliği, kuzeydeki Rus sınırından gúneydeki Çin sınırına uzanan tek bir ray hattının kurulması için Moğolistan ile işbirliğini geliştirme amacıyla olmuştur.¹⁹⁴

Çin'e karşı verilen bağımsızlık mücadelesinde Bolşeviklerin desteğini alan Moğolistan, İkinci Dünya Savaşı sırasında da Japonya tehdidine karşı Sovyetler Birliği himayesine sığınmıştır.¹⁹⁵ Moğolistan, Sovyetler Birliği ile olan ilişkisi süresince kendi başına bir devlet olarak varlığını sürdürmüş, Sovyet desteğı ile 1961'de BM'ye, 1962'de Sovyet bloku ülkelerinin ekonomik organizasyonu olan Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi'ne (COMECON)'a katılmıştır.¹⁹⁶

Moğolistan Soğuk Savaş'ın en ateşli dönemlerinde Çin-Sovyet gerginliğini savuşturacak gücü kendisinde bulamadığından, 1963'te Moğolistan'ın Varşova Paktı'na katılımı tartışmaya yol açılmıştır. Her ne kadar bu katılım gerçekleşemese de, Moğolistan stratejik güvenlik durumunu iyileştirmek ve Çin'e karşı savunmasızlığını azaltmak için adım atmak zorunda kalmıştır. Aralık 1965'de MPRP Merkez Komitesi, Sovyetler Birliği'nden bir muharip birimin Moğolistan'daki savunma güçlerini genişletmek için Moğolistan'da konuşlandırılmasını isteyen bir kararı resmi olarak onaylamıştır.¹⁹⁷ Gerçekte 1960'ların ortalarına kadar devam eden Çin-Sovyet ayrışması Moğolistan'ın Rus tarafını seçmesine, Çin ile olan gerginliklerde Ulanbatur'un Moskova'ya yönelmesine neden olmuştur. Bu durum 1966'da tarafların 20 yıl geçerli olacak savunma antlaşması imzalaması ile üst

¹⁹⁴Lawrance, **a.g.e.**, s. 21.

¹⁹⁵ Türk, **a.g.e.**, s. 117.

¹⁹⁶Lawrance, **a.g.e.**, s. 21.

¹⁹⁷Pultz, **a.g.e.**, s. 131-132.

noktaya taşınmıştır. 1978’de de Moğolistan’daki Rus askeri varlığı iki katı büyüklüğe ulaşmıştır.¹⁹⁸

Soğuk Savaş süresince Moğolistan, Sovyet bloğu içerisinde yer almıştır; mevcut güvenlik çemberi Moğolistan’ın doğusundan Avrupa’nın doğusuna kadar uzanmaktaydı. Moğolistan coğrafi olarak Asya’da yer almasına rağmen siyasi, ekonomik ve ticari olarak Varşova Paktı ülkelerine bağlı olmuş, dolayısıyla Sovyetler Birliği’nin yıkılmasıyla Moğolistan en yakın müttefikini kaybetmiştir. Moğolistan, Orta Asya Cumhuriyetlerinin aksine, Sovyetler Birliği’nin bir parçası olmamasına rağmen, varlığını sürdürmek için hep Sovyetler Birliği’ne dayanmak zorunda kalmıştır.

Sovyetler Birliği’nin bir uydu devleti olan Moğolistan, Sovyet ekonomisinin çöküşünün etkilerini yoğun biçimde yaşamış; Sovyet desteğinin çekilmesi Moğol ekonomisini alt üst etmiştir.¹⁹⁹ Moğolistan Hükümeti takas usulüyle SSCB ile ticaretini devam ettirmek istese de görüşmeler sonuçsuz kalmıştır. 1990 demokratik devrimi ve Sovyetler Birliği’nin çöküşünden sonra Rusya, Moğolistan’a yardımı kesmiş, 1992’de son birliklerini Moğolistan’dan çekmiş ve 1946-1990 yılları arasında Sovyetler Birliği’nin Moğolistan’a vermiş olduğu yardımların geri ödenmesini talep etmiştir. İki ülke ilişkilerinde bu durum, anlaşmazlığın nihai bir çözümünü ilan edildiği Aralık 2010 tarihine kadar sürtüşme kaynağı olmuştur. Son yıllarda Moğolistan, kısmen Çin’in nüfuzunu dengelemek için Rusya ile bağları güçlendirme

¹⁹⁸ T. Batbayar, “Open Mongolia and Mongol-Russian Relations”, *theMongolianJournal of International Affairs*, No 5, 1998, s. 35-36.

¹⁹⁹Lawrance, *a.g.e.*, s. 21.

eğilimini sürdürmektedir.²⁰⁰ Bu kapsamda Rusya Moğolistan'la olan ekonomik ve siyasi faaliyetlerini artırmak için adımlar atmaya başlamıştır.

Moğolistan ve Rusya arasında 1993'te “Dostluk İlişkileri ve İşbirliği Antlaşması”nın imzalanmasının ardından, iki ülke arasında, iyi komşuluk ilişkilerinin kurulmasına çalışılmış, eşit şartlar temelinde sonuçlanan antlaşma ile taraflardan herhangi birine zarar verebilecek herhangi bir askeri ya da siyasi ittifaka katılmamak şartı konmuştur.²⁰¹

Moğolistan Rusya ilişkileri, Vladimir Putin'in Devlet Başkanlığı dönemi ile beraber iyileşmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği döneminden kalan borçlar nedeni ile gerilen ilişkilerde, Rusya Moğolistan'ın kendisine olan borcunu 11 milyar dolara indirmesi ilişkilere olumlu biçimde yansımıştır.²⁰² Rusya'nın bakış açısından, Moğolistan'ın Avrupa-Atlantik etkisine girmesinin istenmemesi, ilişkilerin gelişmesinde itici faktör olmuştur.²⁰³

2006 yılında Moskova ve Moğolistan hükümetleri arasında, iki ülke arasındaki ekonomik bağların güçlendirilmesi için politik bir temel oluşturan 'Moskova Bildirgesi' imzalanmıştır.²⁰⁴ 2009'da iki ülke, “Moskova Bildirgesi”nin

²⁰⁰Lawrance, **a.g.e.**, s. 21.

²⁰¹ Sharad K. Soni, “Mongolia's Security Thinking and Outside World: A Reappraisal”, **Journal on Mongolian&TibetanCurrentSituation**, Vol 15, No 6, 2006, s. 32-33.

²⁰²Türk, **a.g.e.**, s. 117.

²⁰³ Türk, **a.g.e.**, s. 117.

²⁰⁴Türk, **a.g.e.**, s. 117.

ekonomik değişim için politik temelin güçlendirildiği bir 'Stratejik Ortaklık Beyanı' kabul etmiştir.²⁰⁵

2007'de iki ülke, askeri-teknik işbirliğide Moğol-Rusya ortak çalışma grubu kurmuş; "Darkhan" tatbikatı ile Rus Moğolistan askeri yetkililerinin birlikte çalışabilirlik ve ortak eğitim alma konusunda yarı düzenli bir etkinlik oluşturmuştur.²⁰⁶

Moğolistan açısından güvenlik, siyasi ve ekonomik alanlarda sahip olduğu avantajlara ek olarak, Rusya ile ilişkilerin geliştirilmesi üç önemli anlam taşımaktadır. Birincisi, Rusya ile ortaklık, Moğolistan'a Çin'in artan 'dengeli ilişki' yaklaşımı doğrultusunda büyüyen nüfuzuna karşı önemli bir telafi edici güç sağlamaktadır.²⁰⁷ İkincisi, iki ülke arasındaki gelişmiş ilişkiler, artan bir istikrar anlamına gelmektedir. Şanghay İşbirliği Teşkilatı (SCO) ve Asya'da Etkileşim ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı (CICA)'na gözlemci olarak katılan Moğolistan; Rusya'nın bu oluşumlardaki etkisi ile elini güçlendirmektedir. Son olarak üçüncüsü ve en önemlisi ise Rusya ve Moğolistan'ın çok taraflı ilişkilerindeki rolü ile ilgili ilk toplantı 2014'te Duşanbe'de Dışişleri Bakan Yardımcısı-düzeyinde gerçekleştirilmiştir. Rusya, Moğolistan ve Çin arasında yapılan Moskova önerisi üçlü toplantısı bölgesel güvenlik, ekonomik değişim ve politik konulara çok daha dengeli bir yaklaşım sağlamıştır. Bu amaçla Moskova'nın gayretleri Moğolistan'ın stratejik çıkarları için büyük öneme sahip olmuştur.²⁰⁸

²⁰⁵ Türk, **a.g.e.**, s. 117.

²⁰⁶ Jeff Reeves, **Russo–Mongolian Relations: Closer than Ever**, Russian Analytical Digest, No. 161, 30 January 2015, s. 3.

²⁰⁷ Reeves, **a.g.e.**, s. 4.

²⁰⁸ Reeves, **a.g.e.**, s. 4.

Genel bir değerlendirme ile, Çin ve Rusya etkisini derinden hissedenden bir ülke olan Moğolistan'ın dış politikasında da bu iki ülke belirleyicidir. Dolayısıyla jeopolitik, Moğolistan tarihinde ve dış ilişkilerinde her zaman önemli bir rol oynamıştır ve Soğuk Savaş sonrasındaki bağımsızlık sürecinde de belirleyici olmuştur. Bununla beraber ülkenin sosyalist düzen sonrasında dış dünya ile bütünleşmesinde ekonomi belirleyici olmuştur. Bu çerçevede, dış yardım ilişkilerinin geliştirilmesi, ülkenin ekonomik kalkınmasının sağlanabilmesi açısından bir zorunluluk olarak kabul edilmiştir.

Çin ve Rusya arasında denge kurulması ve “nc Komşuluk Politikası” ile farklı ülkelerle diplomatik ilişkilerin tesis edilmesi; Moğolistan'ın ekonomik ve politik gelişimine birçok katkı sunmuştur. Bir sonraki bölümde, bu ülkelerle kurulan dış yardım ilişkilerinin kapsamı ve Moğolistan dış politikasındaki yeri ele alınacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MOĞOLİSTAN'IN ALDIĞI DIŞ YARDIMLAR

A. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE MOĞOLİSTAN'IN ALDIĞI DIŞ YARDIMLAR

Moğolistan geniş coğrafyası ve düşük nüfus yoğunluğu ile bölgesel gelişmelerden doğrudan etkilenen ülkelerden biri olarak, büyük miktarlarda dış yardım alan ülkelerden biri olmuştur. Madencilik sektörünün hızla gelişmesi ile büyüyen ekonomisine rağmen, özellikle kalkınma yardımları, Moğolistan'da sürdürülebilir kalkınma için tamamlayıcı bir mekanizma olarak önemli bir rol oynamıştır. Bu kapsamda ilk olarak 1990 öncesi ve sonrası ayrımı ile bu ülkeye yönelik dış yardımlar değerlendirilecektir.

1.1990 Öncesi Moğolistan'a Yönelik Dış Yardımlar

1990'lar öncesinde Moğolistan GSYH'nın neredeyse üçte birini oluşturan Sovyet yardımlarının, Sovyetler Birliği'nin yıkılma döneminde ortadan kalkması, Moğol ekonomisini çok zor durumda bırakmıştır.²⁰⁹ Daha açık bir ifade ile eski Sovyet bloğu ülkeleri içerisinde, Moğolistan ekonomisi, GSYİH'ye oranla en fazla dış yardıma bağımlı ekonomiydi. Sovyet bloğunun parçalanması ve yoksul sosyalist ülkelere olan yardımının kesilmesi üzerine Moğolistan, 20. yüzyılın sonunda, bir ulusun karşılaştığı en ciddi ekonomik çöküşü yaşamıştır.²¹⁰

²⁰⁹TomGinsburg, "Political Reform in Mongolia", Political Reform in Mongolia", *AsianSurvey*, No 35, 1995, s. 459.

²¹⁰TomGinsburg, *a.g.e.*, s. 459.

Soğuk Savaş döneminde Moğolistan'a yönelik en fazla yardım sağlayıcı ülke durumunda olan Sovyetler Birliği'nin toplam yardım miktarı konusunda tam bir rakam verilemese de, bazı tahminler bulunmaktadır. Buna göre Moğolistan'da dış yardım; yatırımlar, krediler, ücretsiz yardımlar, anahtar teslimi projeler ve ortak girişimler biçiminde gerçekleşmiştir.²¹¹ Yabancı gözlemciler, 1955-1983 yılları arasında Moğolistan'a Sovyet yardımını (sabit 1967 ABD Doları) 7 milyar dolar olarak açıklamışlardır. Bu yardımın 1.9 milyar dolarının geri ödendiği, 5.5 milyar doların hibe edildiği ve 1.5 milyar dolar tutarında kredi kullandırıldığı belirlenmiştir.²¹²

Bu dönemde büyük yardım anlaşmaları Moğolistan'ın beş yıllık planlarıyla çakışmıştır. 1961'de Üçüncü Plan için 500 milyon ABD doları, Dördüncü Plan için 1965 yılında 550 milyon dolar, Beşinci Plan için 1970 yılında 633 milyon dolar, 1976'da Altıncı Plan için 1.6 milyar dolar (Yıllık Plan, 1976-80) ve 1980'de Yedinci Plan için 3.4 milyar ABD doları olarak gerçekleşti.²¹³ Bir başka Batılı kaynak, 1976-79 döneminde Moğolistan GSMH'nin yüzde 11'inin Sovyetler Birliği'nden geldiğini göstermiştir.²¹⁴

Moğolistan'a yönelik 1990 öncesindeki Çin yardımları ise ekonomik hibeden çok teknik destek şeklinde ortaya çıkmıştır.²¹⁵ 1950'lerin başında Çin Moğolistan'a, Çin-Moğol Tren Yolu inşasında çalışmak üzere işçi göndermiştir. Ekonomik yardım

²¹¹Mongolia: Foreign Assistance, Investment and Joint Ventures, <http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-8977.html>, 1989, (Erişim: 02.08.2017)

²¹²Mongolia, a.g.e.

²¹³Mongolia, a.g.e.

²¹⁴Mongolia, a.g.e.

²¹⁵Mongolia, a.g.e.

olarak açıklanmayan bu gelişme sonrasında; 1952’de Moğolistan Çin ile 10 yıllık anlaşma imzalayarak, bazı emtiaların ülkeye girişini kabul etmiş, ancak bu da ekonomik yardım olarak isimlendirilmemiştir. 1954’te ise resmi olarak imzalanan anlaşma ile Çin’in Moğolistan’a yardımı başlamış, ancak bu yardım da ekonomik yardım kavramı telaffuz edilmemiştir, bu dönemde Çin’in Moğolistan’a yardımları, dayanışma adı altında gerçekleştirilmiştir.²¹⁶

1959-60 döneminde Çin Moğolistan’a 25 milyon dolar kredi sağlayarak ekonomik yardım yapmayı sürdürmüştür. Bu yardımın köprü, yerleşim ve bazı küçük projelerin finansmanında kullanımına izin verilmiştir. 1960’da ise Çin, 50 milyon dolar ekonomik yardım ile Moğolistan’daki endüstriyel girişimler, su projeleri ve kamu araçları için destek vermiştir. Ayrıca projelerde çalıştırılmak üzere 20-40 bin işçigönderilmiştir.²¹⁷

Çin’in Moğolistan’a yönelik yardımları Çin’in dış politikasında dış yardım politikaları ile paralellik göstermektedir. Çin’in küresel kalkınmada dengesizliğiningiderilmesi,zengin -yoksul farklılığını giderilmesi amacıyla sağladığı dış yardımlar şüphesiz Çin’in dış politikasına da hizmet etmektedir. Ülkenin çok kutuplu söyleminin bir yansıması olarak uluslararası arenada beklediği desteğin, dış yardımlar ile pekişeceğine yönelik inanç da yüksektir. Moğolistan ise ekonomisini güçlendirmek için dış yardım ihtiyacı içerisinde ve bu durum bir süre ülke ekonomisinin dış yardıma bağımlı olması sonucunu da ortaya çıkarmıştır. Bununla

²¹⁶ John F. Copper, **China’s Foreign Aid and Investment Diplomacy Volume II: History and Practice in Asia 1950 to Present**, New York: Palgrave, 2016, s. 110.

²¹⁷Copper, **a.g.e.**, s. 111.

beraber sağlanan dış yardımların karşılıklı bir çıkar ilişkisinin neticesi olduğu da belirtilebilecektir.

2. 1990 Sonrası Moğolistan'a Yönelik Dış Yardımlar

Moğolistan 90'lı yıllardan itibaren demokratikleşen ve pazar ekonomisine geçiş yapan ülkelerden biri durumundadır. Bu nedenle ülke, sosyalizmden pazar ekonomisine geçiş sancıları içinde orta ve uzun vadeli kalkınma hedefleri için dış yardıma ihtiyaç duymuştur. Kalkınma yardımları özellikle ilk dönemlerde demokrasiyi ve ekonomik büyümeyi desteklemek için hayati önem taşımıştır. Günümüzde ise yabancı yatırım ve ticaret, ekonomik kalkınmanın desteklenmesinde dış yardımın yerini almıştır. Son yıllarda, hızlı ekonomik büyümeden dolayı, Moğolistan'ın toplam net kalkınma yardımlarının GSMH'ye yüzdesi, 2001'de yüzde 17'den, 2010'da ise yüzde 6'dan daha azına düşmüştür.²¹⁸

1990 yılına gelindiğinde, Moğolistan, eski sosyalist ülkeler arasındaki işbölümüne uygun ekonomik bir yapıya sahipti. Daha çok bu ülkelerin pazarlarına, kredilerine, üretim ve tüketime bağımlı haldeydi. Eski sosyalist ülkelere yapılan ihracat, Moğolistan'daki toplam ihracatın yüzde 95'ini oluşturuyordu, bu ülkelerden bütçe gelirinin yüzde 30'una denk gelen kredi ve yardımlar alınmıştı.²¹⁹ Bu nedenle, sosyalist sistemin çöküşü, Moğolistan için aşırı olumsuz bir etkiye neden olmuştur. Sadece 1990-1993 yılları arasında GSYİH üretimi yüzde 20 oranında düşmüş ve dış ticaret cirosu 2.5 kat azalmıştır. Enflasyon oranı 1992 yılında yüzde 325.5'e

²¹⁸UNESCAP, **International Support Measures – The Case of Mongolia**, Draft Report of UNESCAP, <http://www.unescap.org/sites/default/files/DP3-B.pdf> (Erişim: 01.06.2018)

²¹⁹Puntsagdash Luvsandory, Chuluundorj Khashchuluun, Namsrai Batnasan (Eds) **Mongolia at the Market Global Cultural and Economic Research**, Zurich: Lit Verlag, 2012, s. 450.

yükselmiştir. Dış yardım ve kredilere olan talep, bütçe ve ödemeler denge açığını telafi etmek için her zamankinden daha önemli hale gelmiştir. Bununla birlikte, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerinde yaşanan ekonomik kriz nedeniyle eski ortaklarda yardım almasıimkânsız hale gelmiştir. Zorlukların üstesinden gelmek için Moğolistan hükümeti, eski ekonomik sistemi, yapıyı ve piyasa ekonomisine geçişi yönlendiren tedbirleri uygulamaya başlamıştır.²²⁰

Ekonomik reform politikası çerçevesinde öncelikli olarak dış ticarete devlet tekelinin kaldırılması, özelleştirme, fiyat liberalizasyonu ve yeni bankacılık yapısına geçiş tedbirleri üzerinde durulmuş; artan enflasyonu durdurmak için sıkı bir mali politika izlenmiştir. Bununla birlikte, ekonomik değişiklikler ve şok tedavi yöntemleriyle uygulanan reformlarla birlikte yaşam standartlarının düşmesi, işsizlik, yoksulluk sorunları ortaya çıkmıştır. Moğolistan, ortaya çıkan zorlukların üstesinden gelme ve yukarıda belirtilen değişiklikleri tutarlı bir şekilde uygulama kapasitesine sahip olmadığı için dış yardıma ihtiyaç duymuştur.²²¹

Piyasa ekonomisine geçişin ilk yıllarında Moğolistan büyük ölçüde dış yardıma dayalı bir ekonomik düzen kurmuş, özellikle resmi kalkınma yardımları demokrasiyi ve ekonomik büyümeyi desteklemek için hayati önem taşımıştır. Moğolistan için geçiş döneminde yabancı yardımlar zorunlu hale gelmiş ve bu yardımlar sayesinde ciddi gıda ve ilaç sıkıntısının önüne geçilmiştir. Bununla birlikte

²²⁰Luvsandory, Khashchuluun, Batnasan, **a.g.e.**, s. 450.

²²¹Luvsandory, Khashchuluun, Batnasan, **a.g.e.**, s. 450.

bağışta bulunanlar, Moğolistan'a doğrudan para yardımı yapmamış, devlet görevlileri aracılığıyla birlikte destekleyecekleri projelere yardım sağlamışlardır.²²²

Campi'nin ifadesi ile geçen yıllar içerisinde geniş maden kaynakları ile önemli büyüme oranları yakalayan Moğolistan, Kuzeydoğu Asya'daki enerji ve emtia piyasaları kurallarını yeniden yazmak için kendi oyununu oynamaktadır.²²³ Moğolstratejistler, Kuzeydoğu Asya'yı dünyanın en büyük dört güç ülkesi olan ABD, Rusya, Çin ve Japonya'nın etkisinde değerlendirmektedir. Sovyetler Birliği 1990'larda parçalandığında, Moğolistan kendi ulusal önceliklerini tanımlamak ve sürdürmek zorunda kalmış; böylece çok kutuplu bir dış politika benimsemek için sadece tek bir devlet ve bir ideolojiye bağlılıktan vazgeçilmiştir. Buna ek olarak, iki komşusu ile eşit mesafeli olmasa da dengeli bir ilişki aramış ve topraklarının nükleer silahsız bölge ilan etmiştir.²²⁴

1990'lı yılların başında Moğolistan'ın çabaları, bazı Batılı ülkelerin dikkatini bu ülkeye çekmiştir. Geçiş döneminin başlangıcında Moğolistan sadece uluslararası kuruluşlardan yardım ve kredisayla da, yardım ve kredilerin çerçevesi kademeli olarak genişlemiş, ABD ve Japonya gibi bazı büyük ülkeler Moğolistan'a finansal ve ekonomik destek sağlamaya başlamıştır.²²⁵

Moğolistan için Sovyet yardımının yerini 1991 yılında başlayan çok çeşitli kaynaklardan aldığı yardımlar almıştır. Batılı yardımlar, Sovyet yardımının

²²² Morris Rassabi, **Modern Mongolia**, California: University of California Press, 2005, s. 66.

²²³ Alicia Campi, "Mongolia's Turn at the Great Game", **Asia Pacific Bulletin**, No 184, 2012, s. 1.

²²⁴ Alicia Campi, **a.g.e.**, s. 1.

²²⁵ Luvsandory, Khashchuluun, Batnasan, **a.g.e.**, s. 451.

kaybolmasını telafi edemesede, ortaya çıkan darbeyi hafifletmiş ve piyasa ekonomisine geçiş için faydalı olmuştur. 24 bağışçı ülke ve 14'ten fazla sivil toplum bağışçısı Moğolistan'a yardım sağlamıştır.²²⁶

Japonya hükümeti "Geçiş döneminin karışıklığından kaynaklanan acil talebi karşılamak için Moğolistan'a yardım sağladıklarını" açıklamıştır.²²⁷ ABD de, geçişin ilk yıllarından itibaren Moğolistan'da gıda yardımı programlarını uygulamıştır. Zorlu yıllarda, kriz dönemindeki insani yardımlar Moğol vatandaşları tarafından şükranla karşılanmıştır. 1990'ın ortalarında verici ülkelerin yardımları giderek belirli hedeflere odaklanmıştır. Örneğin en büyük yardım sağlayıcı ülke olan Japonya, pazar ekonomisine geçiş için gerekli olan insan kaynaklarının geliştirilmesi, ekonomik sektörleri desteklemek için gerekli insan kaynaklarının geliştirilmesi, hayvancılık ve tarımsal üretimin geliştirilmesi, insanların yaşam şartlarının iyileştirilmesi gibi konularda iyileşme sağlamak için yardım sağlamıştır.²²⁸

Bu dönemde Asya Kalkınma Bankası'ndan alınan yardım ve krediler; tarım, finans, kamu hizmetleri, sosyal sektör reformu, kentsel kalkınma ve yol yapımı gibi altı temel sektör üzerinde yoğunlaşmıştır.²²⁹ Yardım ve kredi programları, iyi yönetişimi sağlamayı ve özel teşebbüslere dayalı ekonomik büyümeyi arttırmayı amaçlıyordu. Asya Kalkınma Bankası, 1991-2003 yılları arasında Moğolistan'da 54

²²⁶ Keith Griffin, "The Possible Contribution of External Agents", **Poverty and Transition to a Market Economy in Mongolia**, Keith Griffin (ed), New York: St Martin's Press, 1995, s. 173.

²²⁷ Luvsandory, Khashchuluun, Batnasan, **a.g.e.**, s. 451.

²²⁸ Luvsandory, Khashchuluun, Batnasan, **a.g.e.**, s. 451.

²²⁹ Griffin, **a.g.e.**, s. 174.

milyon dolarlık toplam teknik yardım ile toplamda 570 milyon dolar tutarında yardım sağlayan ikinci en büyük bağışçı olmuştur.²³⁰

Dünya Bankası'nın Moğolistan'da yürüttüğü yardım programları, demokratik sürecin güçlendirilmesi, siyasi ve ekonomik özgürlüğün sağlanması ve, güvence altına alınması, ekonominin istikrara kavuşturulması, üretimin ve nüfusun erken dönem geçiş zorluklarından korunması, insanların korunması, geçiş dönemindeki savunmasız grupları desteklemek ve piyasa ekonomisinde sürdürülebilir kalkınma sağlamak için örgüt oluşturmak, çeşitli politikalar geliştirmek üzerine yoğunlaşmıştır.²³¹ Moğolistan'da üçüncü en büyük bağışçı olan Dünya Bankası, 1991-2003 yılları arasında 300 milyon dolar tutarında yardım ve kredi sağlamıştır. Bunların yarısı altyapı geliştirme çalışmalarına başlanmış, bağışların dörtte biri bankacılık ve finans sektörünün güçlenmesine ayrılırken; sekizde biri yoksulluğun hafifletilmesine ayrılmıştır. IMF ise Moğolistan'da ekonomik yapı reformunu desteklemek, makroekonomiyi istikrara kavuşturmak ve ödeme dengesini iyileştirmek için 4 aşamalı bir program uygulamaya başlamıştır.²³²

1991-1998 arasında Moğolistan'ın aldığı yardım miktarı 1.5 milyar dolar olarak kaydedilmiş ve bunun 813.9 milyon doları hibe desteği şeklinde gerçekleşmiştir.²³³ 1994'e kadar Moğolistan'a yönelik desteğin yüzde 62'si piyasa ekonomisine geçiş için acil yardım desteği olarak kullanılmıştır. 1994 yılında bu

²³⁰ Luvsandory, Khashchuluun, Batnasan, **a.g.e.**, s. 451.

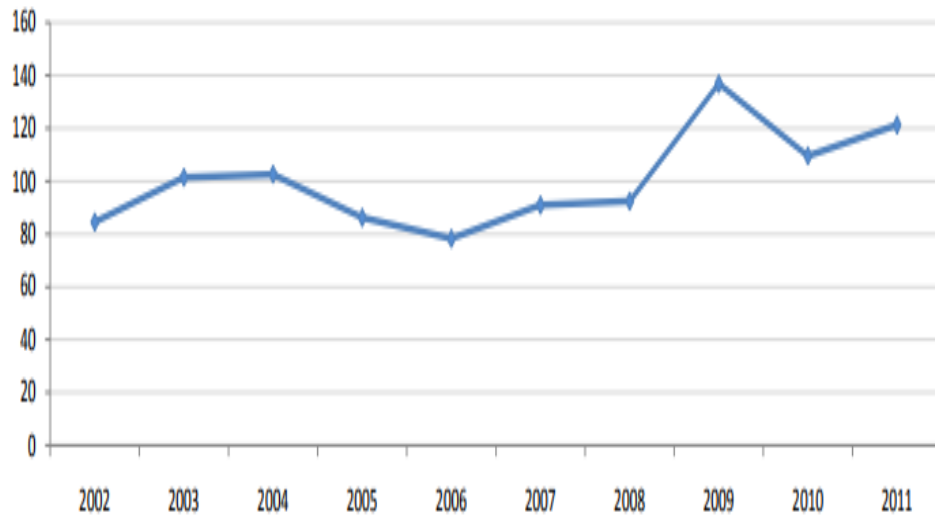
²³¹ Luvsandory, Khashchuluun, Batnasan, **a.g.e.**, s. 452.

²³² Luvsandory, Khashchuluun, Batnasan, **a.g.e.**, s. 452.

²³³ Jane Blunden, **Mongolia**, UK: Bradt Travel Guide, 2008, s. 52.

yardım yüzde 27'ye düşmüştür.²³⁴ Moğolistan, bağışları, kalkınma sürecinde doğru şekilde kullanmayı başaran ülkelerden biri olmuştur. Resmi Kalkınma Yardımı'nın süresi nispeten kısa olsada, Moğolistan bağışçılardan yardım ve kredi sağlama konusunda başarılı olmuştur. 1991-1992 yılları arasında Moğolistan, toplam 903.1 milyon dolarlık kredi ve 994 milyon dolar yardım olmak üzere toplam 1897.1 milyon dolar tutarında yardım elde etmiştir. 2006 Global İnsani Gelişim Raporu'nda belirtildiği gibi, Moğolistan'daki yardım ve krediler GSYİH'nin yüzde 16.2'sini oluşturmuş ve Moğolistan bu göstergeyle dünyada 19. sırada yer almıştır.²³⁵

Dış yardım konusunda belirleyici unsurlardan olan kişi başına düşen dış yardım, aşağıdaki grafikten de görülebileceği gibi 1990'da neredeyse sıfırdan 2003'de 100 dolara yükselmiştir. Moğolistan, GSMH'sinin yüzde 20'sini oluşturan yardım ile dünyadaki beşinci en yardıma bağımlı ülke konumundadır.²³⁶

Şekil 3. Moğolistan Kişi Başına Düşen Kalkınma Yardımı (ABD Doları)

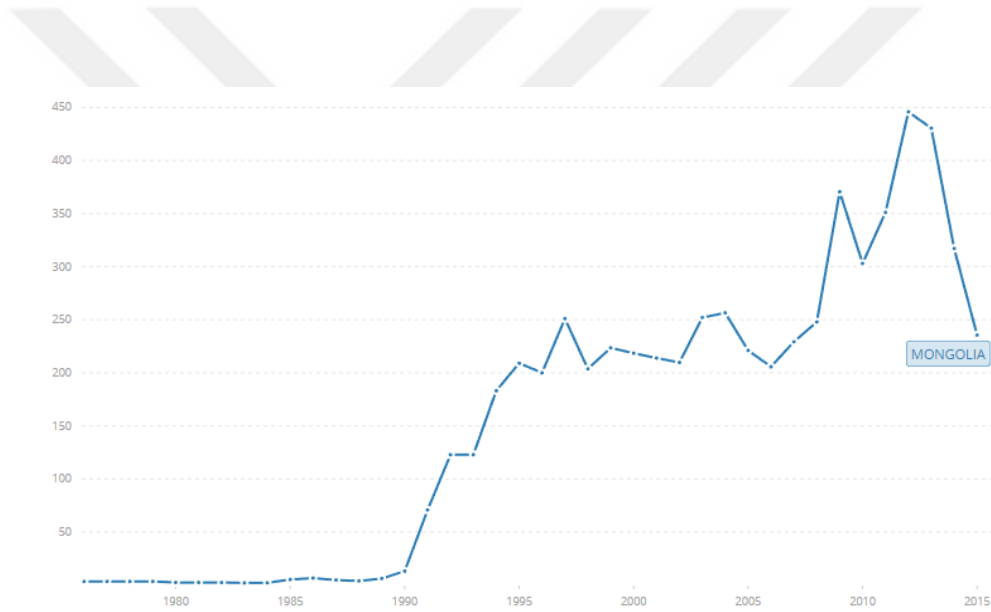
²³⁴Blunden, **a.g.e.**, s. 52.

²³⁵Luvсандорь, Khashchuluun, Batnasan, **a.g.e.**, s. 453.

²³⁶Todd Landman, Marco Larizzave Claire McEvoy, **State of Democracy in Mongolia: A Desk Study**, University of Essex Human Rights Centre, 2005, s. 16.

Kaynak: “MongoliaBeneficiaryView”, http://www.aidflows.org/MN_Beneficiary_View.pdf, (Erişim tarihi: 28.06.2017)

Moğolistan’da kişi başına düşen dış yardım, 1990’da sıfıra yakın iken ve 2003’te 100 doları geçmiştir. Böylece Moğolistan öncelikle IMF, Dünya Bankası tarafından sağlanan ve GSMH’nin yüzde 20’sinedenk gelen yardım ile dünyadaki beşinci en yardıma bağımlı ülkesi olmuştur.²³⁷

Şekil 4. Dünya Bankası 1990-2015 Yılları arası Moğolistan’a Yönelik Yardımları (ABD Doları/milyon)

Kaynak: <http://data.worldbank.org/indicator/DT.ODA.ALLD.CD?locations=MN> (Erişim tarihi:28.06.2017)

²³⁷ Todd Landman, Marco Larizzave Claire McEvoy, “State of Democracy in Mongolia: A Desk Study”, **Democracy Development in Mongolia: Challenges and Opportunities**, National Conference, Ulanbatur, Mongolia 30 June to 1 July 2005, s. 15.

Moğolistan 90'lı yıllar sonrasında Dünya Bankası'ndan da ciddi ekonomik yardım sağlamıştır. Buna göre yukarıdaki grafikten de görebileceğimiz gibi Dünya Bankası'nın Moğolistan'a sağladığı dış yardımlar 2012'de 450 milyon dolar ile zirve noktasına ulaşmış ve bu dönem sonrasında düşmeye başlamıştır.

B. ÜLKELER ÖZELİNDE MOĞOLİSTAN'A YÖNELİK DIŞ YARDIMLAR

Bu bölümde Moğolistan'a dış yardım yapan ülkelerin dış yardım politikaları ve bunun ikili ilişkilerdeki etkileri değerlendirilecektir.

1. Çin

Bu kısımda Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ile birlikte Moğolistan'a dış yardım sağlayan ülkelerden biri olan Çin Halk Cumhuriyeti'nin genel dış yardım politikası ve Moğolistan'a yönelik dış yardım konusu incelenecektir.

1.1. Çin'in Dış Yardım Politikası

1990'lı yıllarda, planlı ekonomiden sosyalist piyasa ekonomisine geçiş sürecinde Çin, kaynaklarını çeşitlendirmeye odaklanan dış yardım mekanizmasını reforma tabi tutmak için bir dizi önlem almıştır.²³⁸ 1993'te Çin Hükümeti, gelişmekte olan ülkeler tarafından faizsiz kredilerin Çin'e geri ödenen kısmı ile ortak girişimler

²³⁸Information Office of the State Council, “China's Foreign Aid”, 2011, Beijing, (Erişim: 01.07.2017), s. 2-3.

ve kooperatif projeleri için Yabancı Yardım Fonu kurmuştur. Bu fon, çoğunlukla Çin'deki küçük ve orta ölçekli işletmelerin, üretim ve işletme alanlarında alıcı ülkelerle ortak girişimler kurmaları veya işbirliği yapmaları için destek sağlamıştır.²³⁹

Çin'de dış yardımla ilgili karar verme yetkisi hükümete aittir. 1950'lerden beri, dış ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla dış yardımın dağıtımından sorumlu bazı ajanslar geliştirilmiş ve projelerin yönetimi aşamalı olarak güçlendirilmiştir.²⁴⁰ Çin Halk Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, dış yardımı denetlemek üzere Devlet Konseyi tarafından yetkilendirilen idari birimdir. Konsey; dış yardım politikaları, yönetmelikleri, genel ve yıllık planların oluşturulması, dış yardım projelerinin incelenmesi, onaylanması ve proje yürütülmesinden sorumludur. İlgili ülkelerdeki dış yardım projelerinin doğrudan koordinasyon ve yönetiminden yurtdışındaki Çin elçilikleri veya konsoloslukları sorumludur.²⁴¹

Çin'in dış yardımları diğer ülkelerden farklıdır; resmi kalkınma yardımlarının belirli özelliklerine uymaktadır. Bununla beraber Çin'in dış yardımlarının söylem düzeyinde temel amacı, OECD'nin genel yaklaşımında olduğu gibi, yoksul ülkelerdeki refah ve ekonomik kalkınmayı sağlamaktadır.²⁴²

Çin'in dış yardım için sağladığı finansal kaynaklar başlıca üç türden oluşmaktadır. Bunlar, hibeler (ücretsiz yardımlar), faizsiz krediler ve imtiyazlı

²³⁹ Information Office of the State Council, **a.g.e.**, s. 2-3.

²⁴⁰ Information Office of the State Council, **a.g.e.**, s. 4.

²⁴¹ Information Office of the State Council, **a.g.e.**, s. 4.

²⁴² Lara Lengauer, "China's Foreign Aid Policy: Motive and Method", **CultureMandala: The Bulletin of the Centre for East-West Cultural and Economic Studies**, 9(2), 2011, s. 37.

kredilerdir. İlk ikisi, Çin'in devlet maliyesinden karşılanırken; imtiyazlı krediler Çin hükümeti tarafından belirlenen, İhracat-İthalat Bankası tarafından sağlanmaktadır. 2009 yılı sonuna kadar Çin, dış ülkelere toplamda 256.29 milyar Yuan yardım sağlamıştır; bunlardan 106.2 milyar Yuan hibe, 76.54 milyar Yuan faizsiz kredi ve 73.55 milyar Yuan imtiyazlı kredilerdir.²⁴³

2010'dan 2012'ye kadar ise Çin, dış yardım için toplam 89.34 milyar Yuan (14.41 milyar ABD doları) tahsis etmiştir. Çin'in dış yardımının ana biçimleri olan projeler ve malların yanı sıra, teknik işbirliği ve insan kaynakları geliştirme işbirliğinde dikkat çekici artışlar görülmüştür.²⁴⁴

Çin'in dış yardımlarının en büyük alıcı bölgeleri Asya ve Afrika'dır. Bu dönem ile birlikte Çin yardım fonlarından çoğunu en az gelişmiş ülkelere yöneltmiştir. Çin, Asya'da 30, Afrika'da 51, Okyanusya'da 9, Latin Amerika ve Karayipler'de 19 ve Avrupa'da 12 olmak üzere 121 ülkeye yardım sağlamıştır.²⁴⁵

1.2.Çin'in Moğolistan'a Yönelik Dış Yardım Politikası

1960'lı yıllarda yaşanan Çin-Sovyet gerginliği, Çin'in Moğolistan ve Kuzey Kore'ye yönelik yardımlarını etkilemiş; Kuzey Kore, Sovyetler Birliği'ni açıkça desteklemediğinden, Çin bu ülkeye yardımda bulunmaya devam etmiştir. Moğolistan

²⁴³ China's Foreign Aid Information Office of the State Council, "People's Republic of China", April 2011, Beijing, https://www.unicef.org/eapro/China_White_Paper_on_Foreign_Aid.full_text.pdf, (Erişim. 01.08.2017)

²⁴⁴ Xu Hongcai, "China's Foreign Aid Policy", <http://www.cciee.org.cn/UserFile/201622146.pdf>, (28.07.2017)

²⁴⁵ Hongcai, a.g.e.

ise bu dönemde açıkça Moskova'nın yanında yer aldığından Çin bu ülkeye yönelik yardımlarını durdurmuştur.²⁴⁶

Moğolistan'ın belirli bir ülkeyle Çin'in en uzun kara sınırı olan kuzey sınırına yakın coğrafi konumu ve Moğolistan ile uzun süren canlı tarihi ilişkileri göz önüne alındığında; Çin, Moğolistan'ı jeopolitik ve stratejik perspektifte değerlendirmektedir. Bu nedenle, en yakın komşu ülke olan Moğolistan ile sağlam ve barışçıl ilişkiler kurmak, Çin'in dış politika hedefleri açısından, faydalı ekonomik ilişkilerin sağlanması ve komşuların iyi niyetleri konusunda güveninin sağlanması açısından çok önemlidir.²⁴⁷

Çin, 1990'lardan itibaren Moğolistan'ın aldığı toplam yatırımın yüzde 48.8'ini elinde tutmuştur.²⁴⁸ Çin'in son yıllarda Moğolistan'a yaptığı dış yardım da artış eğilimindedir. Çin, Moğolistan'a projeler, mallar, malzemeler, teknik işbirliği, insan kaynakları geliştirme, tıbbi ekipler, acil insani yardım biçiminde hibeler, faizsiz krediler, imtiyaz / krediler ve dış yardım sağlamıştır. Bu nedenle Moğolistan giderek Çin'e bağımlı hale gelmiş ve Çin'e asimetrik ekonomik güç kazandırmıştır.²⁴⁹

Çin 2014'te büyük ekonomik projeler için 3 yıl içinde Moğolistan'a 260 milyon Dolar tutarında yardım sağlama ve 162.7 milyon Dolar tutarında kredi

²⁴⁶Copper, **a.g.e.**, s. 93.

²⁴⁷Erdenekhuyag Bat-Erdene, "The Mongolian Social Identity and The Limit of China's Soft Power in Mongolia", **The International Journal of East Asian Studies**, 19(1), 2014, s. 17.

²⁴⁸Bat-Erdene, **a.g.e.**, s. 18-19.

²⁴⁹Bat-Erdene, **a.g.e.**, s. 18-19.

vereceği sözünü vermiştir.²⁵⁰ Ayrıca Moğol Bankası ve Çin Ulusal Bankası, Moğolistan'ın iç pazarına döviz sağlamak için 10 milyardan 15 milyar RMB'ye kadar para değişiminin artmasını da kabul etmişlerdir.²⁵¹

Bu düşünceye göre, Çin'in bölgesi ve kendi yükselişi için tehdit olarak gördüğü ülke Moğolistan'dır. 1990'lı yılların başında yapılan bir çalışmada, Moğolistan'da insanların yüzde60.9'unun Çin'e karşı olumsuz duygular beslediği belirtilmektedir. 2009'da yapılan aynı ankette yine aynı şekilde, -yüksek seviyeli ziyaretlerin sık sık yapılması; ticaret ve yatırım hacminin büyümesine, kültür alışverişlerinin yaygınlaşmasına katkı sağlamış, iki ülke arasında çözülmemiş bir sorun bulunmadığına dairresmiaçıklamalara rağmen- Moğolistan'daki katılımcıların yüzde 48.7'si Çin'in Moğolistan üzerindeki etkisini olumsuz bulmuştur.²⁵²

Çin ve Moğolistan ilişkisi, inişli çıkışlı olsa da diğer ülkelerden daha fazla yoğundur ve günden güne ileriye gitmektedir.

²⁵⁰ Campi, **a.g.e.** s. 2.

²⁵¹ Campi, **a.g.e.** s. 2.

²⁵² Bat-Erdene, **a.g.e.**, s. 12-13.

2. Amerika Birleşik Devletleri

Dünyada yardım sağlayıcı ülkeler arasında her zaman ilk sıralarda olan ABD'nin geçmişten günümüze dış yardım politikaları genel hatları ile bu bölümde değerlendirilecektir.

2.1. ABD'nin Dış Yardım Politikası

Dış yardım, her dönemde ABD dış politikasının vazgeçilmez araçlarından biri durumundadır. Resmi açıklamalara göre ABD'nin yardımlar; ulusal güvenlik, ticari ve insani gerekçeler temelinde, birçok federal ajans aracılığıyla ekonomik büyümeyi teşvik etmek, yoksulluğu azaltmak, yönetişimi iyileştirmek, sağlık ve eğitime erişimi genişletmek, çatışmacı bölgelerde istikrarı geliştirmek, terörle mücadele, insan haklarını geliştirmek, müttefikliği güçlendirmek ve yasadışı uyuşturucu üretimini ve kaçakçılığını önlemek amaçlı olarak verilmektedir.²⁵³

Dış yardım insani etkiye sahip olmasına rağmen, tahsisinin başlıca nedeni ulusal çıkarlardır. Dış yardım konusunda genel olarak ABD'nin 3 temel motivasyonunun olduğu kabul edilmektedir. Buna göre:

²⁵³ Curt Turnoff ve Marian Lawson, **Foreign Aid: An Introduction to US Programs and Policy**, Congressional Research Service, 2016, s. 1.

- Ulusal güvenlik, ABD yardım programlarının baskın teması oluşturmaktadır. Avrupa'yı II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden inşa etmede, Marshall Planı'nda (1948-1951), Soğuk Savaş döneminde, ABD yardım programları, komünist yayılcılığı önlemek, ABD temel haklarını veya diğer hakları korumak için kullanılmıştır.²⁵⁴
- Ticari Çıkarlar: ABD ulusal güvenlik stratejisinde önemli bir unsur olarak yer almaktadır ve dış yardımlar ABD ürünlerine yeni müşteriler yaratarak ya da ABD şirketlerinin rekabet ettiği küresel ekonomik ortamı iyileştirerek ABD ihracatını teşvik etmenin bir yolu olarak görülmüştür.²⁵⁵
- İnsani Yardımlar: İnsani sorunlar, kriz ve afetin yanı sıra yoksulluk, açlık ve diğer insanlık acılarından kaynaklanan daha fazla sistematik sorunun getirdiği uzun vadeli kalkınma yardımlarına yanıt olarak verilmektedir. İnsani sebeplerden dolayı yardım sağlamak genelde Amerikan kamuoyu ve politika yapıcılarının en çok destek verdiği yardım amacı olmuştur.²⁵⁶

Özellikle iki kutuplu dönemde dış yardımlar en çok Sovyetler Birliği ve ABD tarafından Üçüncü Dünya ülkelerine verilmiştir. Ayrıca, dönemin siyasal özelliği nedeniyle, bu dönemde verilen yardımların büyük bir kısmı askeri yardımlardan oluşmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın yıktığı Avrupa'nın yeniden dönüştürülmesi için, Avrupa ülkeleri de ABD dış yardımlarından faydalanmıştır.²⁵⁷

²⁵⁴Turnoff ve Lawson, **a.g.e.**, s. 3-4.

²⁵⁵Turnoff ve Lawson, **a.g.e.**, s. 4.

²⁵⁶Turnoff ve Lawson, **a.g.e.**, s. 4.

²⁵⁷Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İstanbul, Alkim Yayınları, 1990, s. 441.

12 Mart 1947'de ABD Kongresi'ne seslenen ABD Başkanı Harry Truman, hem Türkiye hem de Yunanistan'a 400 milyon Dolar tutarındaki askeri yardım talep etmiş; 22 Mayıs 1947'de ABD Kongresi, bu iki ülkeye 300 milyon askeri yardımı onaylamıştır. Sovyet tehdidine karşı, Truman Doktrini olarak bilinen bir stratejinin parçası olan bu yardım Yunanistan ve Türkiye'ye doğrudan askeri yardımı amaçlamıştır.²⁵⁸Savaş sonrasında Avrupa'nın yeniden dönüştürülmesi ve Sovyet yayılmacılığına karşı önlem amacıyla hayata geçirilen Marshall Planı da 1948-1951 yılları arasında yürürlüğe giren bir diğer ekonomik yardım paketidir. Toplam 17 milyar dolarlık bir bütçeye sahip olan ve resmi adı Avrupa Kalkınma Planı olan Marshall Planı çerçevesinde ABD, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu toplam 14 ülkeye 13 milyar dolar civarında yardım yapmıştır. Yardımlardan en büyük payı sırasıyla İngiltere, Fransa, İtalya ve Batı Almanya almıştır.²⁵⁹Soğuk Savaş boyunca sadece Sovyetler Birliği'ni çevreleyerek stratejik üstünlüğünü korumak amacı ile verilen yardımlardan sonra, 1990 sonrası dönemden 11 Eylül olaylarına kadar ABD yardımlarının gerekçeleri şu 6 başlıkta toplanabilir:²⁶⁰

- Güvenlik sorunlarını mümkün olduğu kadar gidermeye çalışmak,
- Az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarını teşvik etmek,
- İnsani kurtarma ve acil müdahale yardımlarında bulunmak,
- Siyasal ve ekonomik anlamda serbest pazarın kurulmasını ve işlemlerini desteklemek,
- Demokrasiye geçiş için gerekli koşulları hazırlamak,

²⁵⁸Sergei Y. Shenin, **America's Helping Hand: Paving the Way to Globalization (Eisenhower's foreign aid policy and politics)**, New York, Nova Science Publishers, 2005, s. 15.

²⁵⁹Erhan, **a.g.e.**, s. 284.

²⁶⁰Lancaster, **a.g.e.**, s. 44.

- Çatışma bölgelerindeki istikrarı tesis etmek ve çatışmaların çözümü için gerekli finansman kaynağını sağlamak.

Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında dış yardımlar terörle mücadele amacıyla kullanılan bir araç haline gelmiştir. Bu durum, yardım politikasının geri dönüşüyle, Soğuk Savaş'a geri döndürüldüğü yorumlarına da neden olmuştur.²⁶¹ 11 Eylül'den sonra ABD dış yardımlarında terörle mücadele, stratejik bir önem kazanmıştır. 2002 yılında dış yardımdan sorumlu kurumlar (USAID, Senato'da Uluslararası İlişkiler Komitesi, Temsilciler Meclisi'nde Dış İlişkiler Komitesi) 30 kadar devletin terörle mücadele ettiğini belirterek, dış yardım politikasında bu devletlere öncelik verilmesi gerektiğinin altını çizmişlerdir. 2002'de Bush yönetimi de terörle mücadelenin dış yardımda temel öncelik alanı olduğunu belirtmiştir. Bu temel alanın dışında ekonomik kalkınmayı teşvik etmek, yoksulluğu azaltmak ve küresel ölçekte HIV/AIDS ile mücadele etmek de temel öncelikler olarak belirlenmiştir.²⁶²

George Bush, yönetiminin ilk döneminde, dış yardımları artırmayı bir dış politika aracı olarak benimsemiştir. George Bush döneminde dış yardım alanında bir girişim hayata geçirilmiştir.²⁶³ Milenyum Mücadeleler Hesabı Programı (Millennium Challenge Account) adı verilen bu program ile dış yardımın nerelere ve hangi amaçla yapılacağı konusundaki çalışmalar hızlandırılmıştır. Adil yönetim, yatırımların

²⁶¹ Jessica Andreasen, Foreign Policy Through Aid: Has United States Assistance Achieved Its Foreign Policy Objectives, **All Graduate Theses and Dissertations**, No. 2772, 2014, s. 1.

²⁶² Curt Tarnoff, Larry Now, "Foreign Aid: An Introductory Overview of U.S. Programs and Policy", **CRS Report for Congress**, Temmuz 2005, s. 2-4.

²⁶³ Ian Vásquez, "The New Approach to Foreign Aid Is the Enthusiasm Warranted?", **Foreign Policy Briefing**, No. 79, 17 Eylül 2003, s. 1.

artırılması ve ekonomik özgürlüğün sağlanması amaçları George Bush dönemi dış yardım politikalarının resmi söylemde temel amaçlarını oluşturmaktaydı.²⁶⁴

ABD'nin dış yardım politikasını düzenleyen USAID, genel olarak ABD'nin çıkarlarını ilerletme yönünde iki yönlü gayret gösteren bir kurumdur. USAID, toplam federal bütçenin yüzde 1'inden azını harcamakta ve 100'den fazla ülkede şu alanlarda çalışmaktadır.²⁶⁵

- Geniş ölçüde paylaşılan ekonomik refahı teşvik etmek,
- Demokrasiyi ve iyi yönetişimi güçlendirmek,
- İnsan haklarını korumak,
- Küresel sağlığın geliştirilmesi,
- Gıda güvenliğinin ve tarımın geliştirilmesi,
- Çevrenin sürdürülebilirliğinin geliştirilmesi,
- Eğitimin geliştirilmesi,
- Toplumlara çatışmaları önlemesi ve
- Doğal afetler ve insan yapımı afetler sonrasında insani yardım sağlamak.

²⁶⁴Ian Vásquez, “The New Approach to Foreign Aid Is the Enthusiasm Warranted?”, **Foreign Policy Briefing**, No. 79, 17 Eylül 2003, s. 1.

²⁶⁵USAID, “**Who We Are**”, <https://www.usaid.gov/who-we-are> (Erişim. 15.01.2018)

Tablo 3. Devlet Bakanlığı ve USAID'in Hedef ve Program Alanına Göre ABD Dış Yardımları (milyon dolar)

Yardım Amacı ve Program Alanı	2015	Yardım Amacı ve Program Alanı	2015
<i>Bariş ve Güvenlik</i>	9,070.00	<i>İnsani yatırım</i>	9,870.00
Terörle mücadele	1,260.00	Sağlık	8,700.00
Kitle imha silahları imhası	288.95	Eğitim	783.88
İstikrar/Güvenlik Reformu	6,560.00	Sosyal hizmetler	386.12
Uyuşturucu ile mücadele	555.33		
Uluslararası suç	91.24	<i>Demokratikleşme/Adalet</i>	2,430.80
Çatışma azaltma	311.60	İnsan hakları	644.28
<i>Ekonomik Büyüme</i>	3,795.65	İyi yönetim	1,050.00
Makroekonomik büyüme	284.80	Siyasal rekabet	233.43
Ticaret ve yatırım	170.25	Sivil toplum	501.72
Finans sektörü	104.72	<i>İnsani Yardım</i>	4,680.00
Altyapı	550.85	Koruma/yardım/çözüm	4,500.00
Tarım	1,180.00	Felaket hazırlığı	149.78
Özel sektör rekabetçiliği	522.32	Göç yönetimi	30.50
Ekonomik fırsat	271.30		
Çevre	711.41		

Kaynak: Curt Tarnoffve Marian L. Lawson, **Foreign Aid: An Introduction to U.S. Programs and Policy**, Congressional Research Service Papers, 2016, s. 5.

Yukarıdaki tablodan da görülebileceği gibi, ABD yönetimi barış ve güvenlik, insani yardım, ekonomik büyüme ve demokratikleşme/adalet temelinde dış yardım yapmaktadır. 2015 yılı itibariyle bu yardımlar arasında barış ve güvenlik ile insani yardım, ön plana çıkan yardım türleri olmuştur.

2.2. ABD'nin Moğolistan'a Yönelik Dış Yardım Politikası

Moğolistan-ABD arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasından 2000'lere kadarki döneme genel olarak bakıldığında, ABD'nin Moğolistan'a siyasi desteğin yanı sıra, ekonomik yardımlarını da arttırdığı görülür. ABD Moğolistan'da 1990'dan itibaren, bağımsız bir bağışçı olarak öne çıkmış, özellikle USAID aracılığıyla hem gıda hem de maddi yardım sunmaya başlamıştır. Bu noktada belirtilmelidir ki, Üçüncü Komşuluk politikası, Moğolistan'ın sosyo-ekonomik gelişimine önemli katkıda bulunmuştur. 1990'ların ortalarından beri, Moğolistan'da kişi başına düşen dış kalkınma yardımı 100 doların altında ve en az gelişmiş ülkelere yapılan yardımlarla aynı seviyede iken; Üçüncü Komşuluk stratejisinin benimsenmesi ile beraber giderek artmaya başlamıştır. Yine bu politika ile, sadece Batılı devletlerle değil, BM, AB ve AGİT gibi kuruluşlarla da, daha etkin ilişkiler kurmak mümkün olmuştur. Son yıllarda Moğolistan, bu kuruluşların ortak amaç ve çabalarına katkısını arttırmıştır. Aldığı askeri yardımlar sayesinde, Moğolistan'ın barış gücü geliştirme ve askeri modernleştirme yetenekleri de artmıştır. Diğer bir deyişle, uluslararası örgütlere katılım ve uluslararası barış faaliyetlerine destek olmak, askeri gelişimini sağlayan en önemli faktörlerden biri olmuş;askeriaçından geliştikçe, bu tür faaliyetlere

katılımı daha da artmıştır.²⁶⁶ Moğolistan, barış operasyonlarına katılımını sağlayacak kabiliyetlerini geliştirmek amacıyla, özellikle eğitim ve lojistik alanlarında, ABD ile de ilişkilerini güçlendirmeye çalışmaktadır.

ABD'nin Moğolistan'a yaptığı farklı yardım türlerini şöyle ele alabiliriz:

Teknik yardımlar :Washington, sosyalist rejim sonrası Moğolistan'a yönelik piyasa ekonomisi reformları ile yardım etmek için USAID programını geliştirmiş, bu barış gücü programı kapsamında 1991 yazında Ulanbatur'da İngilizce ve bilgisayar becerileri öğreten 21 gönüllü ile yavaş yavaş kırsal alana doğru genişleme sağlanmıştır.²⁶⁷

1990'lı yıllarda ABD yardım programı ile yılda yaklaşık 12-17 milyon Dolar tutarında, Japonya ve Almanya'dan sonra Moğolistan'a bağışta bulunan üçüncü yardım sağlayıcı ülke olmuştur. Bu ilk yıllarda, USAID programı aracılığıyla Amerikan yardımı sadece Ulanbatur'daki eski tarz Rus yapımı elektrik santralleri için 5 milyon Dolar değerinde Rus yedek parça tedarik etmek başta olmak üzere, yasal olarak 14 adet büyük ölçekli projeye yer verilmiştir.²⁶⁸

Resmi olarak 1991'de USAID, Moğolistan'daki yardım programlarını uygulamaya başlamış ve 10 milyon Dolar civarında acil yardım sağlamıştır.

1998'den bu yana, acil konularda Moğolistan'a 50 milyon Doları değerinde ekipman

²⁶⁶ Moğolistan 1999'dan itibaren askeri operasyonlara dâhil durumdadır. Bu kapsamda Afganistan ve Irak'a askeri birlik gönderilmiştir. Ayrıca Moğolistan Uluslararası Barış Gücü'ne destek olarak 2002'den itibaren Sahar'a üç, Kongo'ya iki gözlemci göndermiştir.

²⁶⁷ Alicia J. Campi, "US Government Policies towards Mongolia in the Last 20 Years-A Review", http://www.mtac.gov.tw/mtac_quarterly/quarterly_e/7/1292554591.pdf, (Erişim: 01.07.2017), s. 83.

²⁶⁸ Campi, **a.g.e.**, s. 86.

ve teknoloji tedarik etmiştir. O zamanlarda USAID programları genellikle acil gıda yardımı ve sağlık sektörü ihtiyaçlarına yönelmişti. Buna ek olarak, USAID siyasi ve ekonomik reformların derinleşmesine katkı sağlıyordu. 2003 yılında USAID, beş yıl boyunca (2004-2008), işbirliğine ilişkin stratejik yönergeleri ilan etmiştir. Ana hedefi, serbest piyasa ekonomik ilişkilerine dayanan Moğolistan'ın sürdürülebilir ekonomik kalkınmasına destek vermek ve yönetim kabiliyetini sağlamaktır.²⁶⁹

Kalkınma yardımları: Eylül 2003'te USAID ve Moğolistan arasında “Ekonomik Politika Reformu ve Rekabet Edebilirlik Projesini” uygulamak üzere 5 yıl için 17 milyon Dolarlık bir sözleşme imzalanmış, sözleşme daha sonra 19 milyon Dolara yükseltilmiştir.²⁷⁰ Bu projenin başlıca hedefleri; (1) Moğolistan'da politika reform sürecini hızlandırmak ve derinleştirmek, (2) Moğol ekonomisinde rekabet gücünü artırmak ve (3) Moğolistan'ın küresel ekonomide rekabetçi katılımını sağlamak ve desteklemektir.²⁷¹

2007'de Başkan Bush ve Başkan Enkhbayar, beş yıllık dönemde 285 milyon dolarlık ilk “Binyıl Zorunluluğunu Sözleşme Anlaşması-(The Millennium Challenge Accounts) (MCA)’nı imzalamış; imza töreninde Bush, Moğolistan'a Irak'taki savaşa verdikleri destek için teşekkür etmiştir. Anlaşma kapsamında uygulamaya girecek yardım paketinin de, politik olarak değil, teknokratik olarak belirlendiği

²⁶⁹ Ts. Baatar, “Mongolia US Trade and Economic Relations and Cooperation”, **The Mongolian Journal of International Affairs**, No 12, 2005, s. 42.

²⁷⁰ USAID, **Audit of USAID/Mongolia's Economic Policy Reform and Competitiveness Project**, Audit Report, 2008, s. 1.

²⁷¹ USAID, **Audit of USAID/Mongolia's Economic Policy Reform and Competitiveness Project**, Audit Report, 2008, s. 1.

belirtilmiştir.²⁷² Sonuçlara odaklanan ve teknokratik olarak belirlenen yardım paketi anlamına gelen bu anlaşma ile geleneksel ikili yardım dışında Moğolistan’a kaynak aktarılması hedeflenmiştir. Ayrıca fonun yönetimi ABD tarafından değil, Moğol hükümeti tarafından yürütülecektir.²⁷³

2009 yılında ABD Hükümeti tarafından finanse edilen dış yardım programları, ekonomik büyümenin teşvik edilmesi, yönetişimin geliştirilmesi ve güvenlik sektöründe kapasite oluşturulmasına odaklanmıştır. Moğolistan'a yönelik hükümetin yardım kapsamı da takviye edilmektedir. USAID, ABD Dışişleri Bakanlığı ile işbirliği içinde siyasi, adli ve ekonomik alanlarda faaliyetler yürütmektedir; Moğolistan'a yönelik dış yardımlar kapsamında, 2009'da dört büyük dış yardım projesi tamamlanmıştır. Bunlar Moğolistan'a maddi ve teknik destek sağlayan iki ticari kalkınma projesi, adli reform projesi ile parlamento ve siyasi parti reformu projeleridir.²⁷⁴

2010 mali yılında devam eden yardım ise, Moğolistan silahlı kuvvetlerinin kapasitesini ve profesyonelliklerini, yolsuzlukla mücadeleyi güçlendirmeye, ekonomik ve ticari politikaların iyileştirilmesiyle birlikte özel sektör liderliğindeki ekonomik büyümenin desteklenmesine odaklanmıştır.

²⁷² Richard Smith, “**The Problem of Poverty in Mongolia: From Socialism to the Millennium Development Goals**”, http://www.umdcipe.org/conferences/policy_exchanges/conf_papers/Papers/1811.pdf, (Erişim: 01.08.2017), s. 40.

²⁷³ Smith, a.g.e., s. 40.

²⁷⁴ USAID, **Mongolia U.S. Foreign Assistance Performance Publication Fiscal Year 2009**, <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/159166.pdf>, (Erişim: 01.08.2017)

ABD'nin 2010-2013 yıllarında Moğolistan'a ikili dış yardımı 13,3 milyon Dolara ulaşmıştır. 2012 yılı için, Dışişleri Bakanlığı iki yönlü dış yardımla 10.55 milyon Dolar talep etmiş; bu rakam, 2010 dönemine göre 2.75 milyon Dolar azalmıştır.²⁷⁵

Askeri yardımlar: Savunma işbirliği, ABD-Moğolistan arasındaki ilişkinin önemli bir bileşenidir. Moğolistan için askeri finansman yardımı 2009'da 1 milyon Dolardan 2011'de 4,5 milyon Dolara yükselmiştir.²⁷⁶Bu alanda gelen ABD hükümetinin fonları, Moğol kuvvetlerinin Birleşik Devletler kuvvetleri ve dünya üzerindeki müttefikleri ile birlikte çalışabilirliğini sağlamaya yardımcı olmaktadır. Profesyonel askeri eğitim, teknik eğitim ve arazi tıbbi yeteneklerini desteklemenin yanı sıra, Moğolistan kuvvetleri için İngilizce eğitimini de desteklemektedir. Moğolistan ve ABD askeri birlikleri, her yaz Moğolistan'da “Khaan İşbirliği” barış gücü tatbikatlarına ortaklaşa ev sahipliği yapmaktadır.²⁷⁷

Moğolistan'a yönelik ABD desteğinde askeri yardımların ön plana çıkması, Moğolistan'ın stratejik önemi ile açıklanabilecektir. ABD askeri desteği ile Moğolistan ordusunun kurulması şüphesiz, bağımsızlığını korumaya dayanmaktadır. Geçmişte Moğolistan ordusu büyük oranda Sovyet Rusya ya da Çin tarafından geliştirilse de, güçlü komşularına aşırı güvenme korkusu, muhtemel siyasi ve askeri

²⁷⁵ Susan Lawrance, **Mongolia: Issues for Congress**, June 2011, Congressional Research Service, 2011, s. 15.

²⁷⁶ Lawrance, **a.g.e.**, s. 16.

²⁷⁷ Lawrance, **a.g.e.**, s. 16.

baskıdan dolayı bunu tekrarlamak istememektedir. Bu yüzden Moğolistan ordusunun geliştirilmesine destek için ABD ile işbirliği tesis edilmiştir.²⁷⁸

Günümüzde, Moğolistan için daha büyük öneme sahip olan unsur, Moğol ordusunun uluslararası barışı koruma operasyonlarına katılması ve bu çerçevede ABD'den aldığı askeri eğitim ve lojistik desteğidir. Moğolistan, Afganistan ve Irak'ta, ABD liderliğindeki operasyonlara şimdiye kadar 700'den fazla askerle katkıda bulunmuştur. Bu süreçte Moğolistan ordusu ABD'den para ve teknik desteğin yanı sıra, insan kaynakları açısından da büyük fayda sağlamıştır.²⁷⁹

ABD; Moğolistan'a yardım veren diğer ülkelerle kıyaslandığında, daha çok finansal ve askeri destek veren, bağımsız bir bağışçı ülke haline gelmiştir.

3. Rusya

Bu kısımda Soğuk Savaş döneminde Çin ile birlikte Moğolistan'a dış yardım sağlayan ülkelere biri olan Rusya'nın genel dış yardım politikası ve Moğolistan'a yönelik dış yardım konusu incelenecektir.

3.1. Rusya'nın Dış Yardım Politikası

²⁷⁸Porter, **a.g.e.**, s. 57.

²⁷⁹Porter, **a.g.e.**, s. 57-58.

Soğuk Savaş sonrası Rus hükümetinin temel hedeflerinden biri, ülkeyi “büyük bir güç” olarak yeniden kurmak, başka bir deyişle, çok kutuplu, küreselleşmiş bir dünyada bir güç olarak tanımlanmaktır.

Kremlin’in kalkınma yardımına olan ilgisi, Rusya’nın ekonomik ve politik çıkarlarının gerçekleştirilebileceği stratejik bir yol olarak görülmektedir. Uluslararası yardımlar, çift taraflı bir süreçtir; bir yandan ihtiyaç sahibi hükümetlere yardım ederek Rusya küresel sistemle daha iyi bütünleşmesine katkıda bulunulmakta; diğer yandan ise Rusya kendisini küresel sorumluluklar olarak statüsünü meşrulaştırmak için büyük bir güç olarak göstermektedir. Rusya’da kalkınma yardımı, 2004’te Rusya’nın kalkınma yardım ajansını kurmasına yardım etmeyi amaçlayan; “Yükselen Bağışçı Rusya” başlıklı Birleşmiş Milletler (BM) Kalkınma Programı’nın Rusya Dışişleri Bakanlığı’nın (MFA) ortak projesiyle başlamıştır. 2005 yılında Rusya, bu alanda önemli bir uluslararası belge olan “Yardım Etkinliğine İlişkin Paris Deklarasyonu”nu imzalamıştır.²⁸⁰

Rusya, Sovyetler Birliği’nin Soğuk Savaş sırasında Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkelerine yönelik kapsamlı yardımların mirasına atıfta bulunularak, genellikle “gelişmekte olan bir bağışçı” olarak adlandırılmaktadır. Rus kalkınma yardımları 2010 yılında 231 milyon Dolar seviyesinde iken, 2015’te 902 milyon Dolar ile 4 katına çıkmıştır.²⁸¹ Latin Amerika ile birlikte Doğu Avrupa ve Orta Asya’daki geçiş ekonomileri, Rusya’nın yardımlarının çoğunu alırken, Afrika’ya

²⁸⁰ Andrey Makarychev ve Licinia Simao, Russia’s Development Assistance with Focus on Africa, **Norwegian Peaceful Research Building Working Paper**, 2015, s. 1.

²⁸¹ AIDDATA, **Russia’s Foreign Aid Reemerges**, <http://aiddata.org/blog/russias-foreign-aid-re-emerges> (Erişim: 03.06.2018)

yönelik yardımlar da hızlı bir şekilde bu ülkelere yaklaşmaya başlamıştır. Ayrıca Rusya'nın sağladığı yardımlar genel olarak çok heterojendir. Buna göre 2014 yılında proje bütçesi Kırgız Cumhuriyeti için destek, Nikaragua tarım makinelerinin tedariki, Afganistan'ın uzak bölgelerinde insani operasyonlar için araç temini, Ebola virüsünün yayılmasını önlemek için Gine'ye yardım; gıda dâhil Suriye'ye insani yardımlar bu kapsamda değerlendirilmektedir. Bunlarla beraber Rusya yardım projelerinin büyük çoğunluğu eğitim, sağlık, gıda güvenliği ve kamu maliyesine yöneliktir.²⁸² Rus dış yardımları, yabancı yardımlar için tarihsel Sovyet köklerini yansıtmaktadır. Halen Rus yardımının en büyük alıcıları Kırgız Cumhuriyeti, Tacikistan, Sırbistan, Moğolistan, Küba, Nikaragua, Kuzey Kore ve Suriye'dir.²⁸³

Rusya'nın 2007 yılında "Uluslararası Kalkınma Yardımlarına Katılım Konusunda" bir yol belgesi yayınlanması; ülkenin 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, alıcı olduğu on yıldan fazla bir süre sonra, kalkınma yardımisağlayıcısıolarak yeniden görünürlmesi anlamına gelmektedir. 2013 yılında Rus kalkınma yardımı ülkenin GSMH'sinin, yüzde 0,03'üne eşdeğer 543 milyon Dolar olarak belirtilmiştir.²⁸⁴ Bu bağlamda kalkınma yardımları Rus dış politika araçlarından biri haline gelmektedir. Bir yandan Afrika'ya doğru- ülkenin küresel taahhütlerinin ve sosyalleşme dinamiklerinin bir etkisi olarak, bir yandan da

²⁸² AIDDATA, a.g.e.

²⁸³ Clair Apodaca, "Foreign Aid as Foreign Policy Too", **Governance/Political Change, Policy, Administration and Bureaucracy, World Politics Online Publication**, <http://politics.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-332?print=pdf> (erişim. 01.06.2018)

²⁸⁴ European Parliament, "Russia as an International Player", **European Parliament Report**, 2015, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/545719/EPRS_ATA\(2015\)545719_REV1_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/545719/EPRS_ATA(2015)545719_REV1_EN.pdf), (Erişim. 01.06.2018)

Moskova'nın diplomasinin vazgeçilmez bir unsuru olarak, yumuşak gücün potansiyelini keşfetme konusundaki ilgisinin arttığı göstermektedir.

Rusya dış politikasında askeri yardımlar da büyük bir belirleyiciliğe sahiptir. Askeri dış yardım özellikle sahip oldukları silah teknolojilerinin geldiği noktayı gözler önüne sermek isteyen ülkeler için büyük öneme sahiptir. Ayrıca bu sayede yardım yaptıkları ülkenin kendi dış politika stratejilerine uygun davranmasını sağlamak hedeflenmektedir. Bu yardım türüne verilebilecek birçok örnek olmasına rağmen yeniden yükselen bir güç olarak öne çıkan Rusya'nın Suriye'deki iç savaşta Beşar Esad güçlerini desteklemek amacıyla yaptığı askeri yardım, özellikle askeri dış yardımların nasıl kendi dış politika anlayışının devam ettirilmesi amacıyla yapıldığına örnek olarak verilebilir.²⁸⁵

Genel bir değerlendirme ile Rusya'nın, özellikle Orta Asya'ya ve diğer ülkelere sağladığı yardım miktarına ilişkin mevcut veriler kısıtlı olduğundan, Rus dış yardımı diğer ülkelerden daha zor bir şekilde incelenmektedir. Rusya, ne DAC ne de DAC dışı ülkelerin listesinde yer almaktadır. Rusya OECD tarafından bir bağışçı ülke olarak görülmemektedir. Ancak, çeşitli kurumlardan medya ve ülke raporları, Rusya'nın bir bağışçı ülke olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, Rusya büyükelçiliklerinin de dâhil olduğu bazı internet siteleri, Rus yardım miktarına yer vermektedir.

3.2. Rusya'nın Moğolistan'a Yönelik Dış Yardım Politikası

²⁸⁵ Özgür Tüfekçi, 'Yükselen Güçler ve Dış Politika Aracı Olarak Dış Yardımlar', Erman Akıllı (Ed.), **Türkiye'de ve Dünyada Dış Yardımlar**, (s. 101-119), 2016, Ankara: Nobel Yayıncılık, s. 114.

Kırgızistan ile birlikte Rusya'dan en büyük dış yardım sağlayan ülke Moğolistan'dır. Bu durum özellikle Çin ve ABD tarafından etkilenmeye çalışılan Moğol dış politikasında kendisine yer bulmak isteyen Kremlin'in, Sovyet döneminden beri uyguladığı genel bir politikaya devam etme çabası olarak değerlendirilebilir. Bununla beraber Rusya'nın sağladığı dış yardımlar ile ilgili bilgiler de kısıtlıdır.

Son yıllarda, bir dizi sektörde Rus-Moğol ilişkilerinde bir artış görülmüştür. Örneğin, Moğol Silahlı Kuvvetleri ve Rus Silahlı Kuvvetleri arasındaki askeri işbirliği, 2000 yılından bu yana, özellikle 2007'den bu yana ciddi bir artış göstererek, önemli ölçüde artmıştır. 2007'de taraflar askeri-teknik işbirliği grubu olan Moğol-Rus Ortak Çalışma Grubu'nu kurmuştur.²⁸⁶ Rus yapımı askeri teçhizatın saha koşullarında onarımına odaklanan iki devletin "Darkhan" uygulaması, Rus ve Moğol askeri yetkililerinin birlikte çalışabilirlik ve ortak eğitim konusunda etkileşimde bulunduğu yarı düzenli bir mercii haline gelmiştir. İki devletin her yıl düzenli olarak katıldığı iki taraflı Selenga tatbikatı kapsamı da genişletilmiştir.²⁸⁷

Rusya, askeri tatbikatlar yoluyla, eğitim tatbikatları için finansman ve askeri donanım sağladığından, ikili askeri etkileşimin gelişmesini sağlamıştır. 2008 yılında Rusya, askeri teçhizatların karşılanması için Moğolistan'a 2.5 milyon Dolar vermiş ve Moğol Silahlı Kuvvetleri'nin modernize edilmesi sözünü de vermiştir.²⁸⁸

²⁸⁶Reeves, **a.g.e.** s. 3.

²⁸⁷Reeves, **a.g.e.** s. 3.

²⁸⁸Reeves, **a.g.e.** s. 3.

Rusya açısından değerlendirildiğinde, kalkınma yardımı programları, bu alanda Batı tekeline kırmayı amaçlayan ve Çin modeline daha yakın olduğu iddia edilen, Batılı olmayan bir kalkınma yardımı modeline sahip olma hedefini ortaya koymaktadır. Rus hükümeti, Rusya'nın önceliklerini bir şekilde karşılayan ülkelere yönelik olarak dış yardımlarını sürekli geliştirmektedir. Moğolistan da, Soğuk Savaş sonrasında dünyada en fazla dış yardım talep eden ülkelerden biridir. Dolayısıyla bu iki ülke arasındaki yardım ilişkisinin yoğun olması kaçınılmaz bir durumdur. Ancak Moğolistan açısından, Soğuk Savaş dönemi boyunca devam eden Sovyet etkisinin, Soğuk Savaş sonrası dönemde Rus etkisi olarak sürmesi de istenmeyen bir durumdur.

Moğolistan bu süreçte dış politikasını şekillendirirken, Batı desteğini almak amacıyla, yukarıda da vurgulandığı gibi, 'Üçüncü Komşuluk' ilişkisini başlatmıştır. Sovyetler Birliği'nden barışçıl bir biçimde ayrılması ve demokrasiye nispeten başarılı bir şekilde geçmesi, Batı tarafından ekonomik olarak dış yardımlar aracılığı ile desteklenmiştir. Dolayısıyla dış yardımlar doğrudan ülkenin dış politikasını şekillendiren bir rol üstlenmiştir.

ABD ile kurduğu Üçüncü Komşuluk ilişkileri çerçevesinde Moğolistan, dış politikasında Çin ve Rusya etkisini azaltmak ve başka ülkelere de açılmak istemektedir. Üçüncü Komşuluk politikası, Moğolistan'ın ekonomik, politik ve sosyal gelişimi üzerinde ciddi bir etki yaratmıştır. Örneğin, Moğolistan'ın kişi başına düşen dış kalkınma yardımı, 1990'ların ortalarından beri 100 doların altında ve en az gelişmiş ülkelere yapılan yardımlarla aynı seviyede iken; Üçüncü Komşuluk stratejisinin benimsenmesi ile beraber giderek artmaya başlamıştır. BM, AB ve

AGİT gibi kuruluşlarla birlikte çalışmak da, Üçüncü Komşu politikasının bir parçası olarak görülmektedir.

Moğolistan'ın Rus etkisini dengelemek amacıyla dış yardım ilişkilerini Çin ile de geliştirdiği yukarıda vurgulanmıştı. Son yıllarda Çin ve Moğolistan arasındaki ikili ilişkilerin yoğunlaşması, siyasi, ekonomik, ticari ve kültürel açıdan farklı olanaklar sağlamıştır. İyi komşuluk ve güven tesisi gibi ilkeler, iki ülke arasında karşılıklı ekonomik, ticari ilişkileri teşvikini sağlamış, bölgede de barış ve istikrarın sağlanmasına da katkıda bulunmuştur. Buna karşın Moğolistan, ekonomik açıdan Çin etkisine çok fazla açık olmayı ve Çin'in bölgede ciddi bir nüfuz elde etmesini de istememektedir.

SONUÇ

Dış yardımlar, geçmişten günümüze bir dış politika aracı olarak yalnızca güç/iktidar ya da insaniyet göstergesi olmakla kalmamış; zamanla dış politikaların vazgeçilmez unsurlarından biri haline gelmiştir. Başta insani kaygılar ve kültürel bağların geliştirilmesi gibi amaçlarla gerçekleştirilen dış yardımlarda, özellikle 19.

yüzyıl itibarıyla,ulusal ekonomik ve ticari çıkarlar belirleyici olmaya başlamış;bu durum diplomasi tarihi açısından da devletlerarası ilişkilere yeni boyutlar kazandırmıştır. Güvenlik, sağlık, eğitim, tarım, kalkınma gibi pek çok alanda büyük güçlerden çevre ülkelere aktarılan dış yardımlardaki büyük artış, 20. yüzyılın ikinci yarısında, yani İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden süreçte, uluslararası sistemdeki yeniden yapılanma çalışmalarının bir sonucu olarak 1960'dakurulan OECD, kuruluşunun ardından, dış yardım alanında da profesyonel planlamaların yapıldığı bir yapı olmuştur. Özellikle Kalkınma Yardımları Komitesi'nin (DAC) aynı yıl başlayan çalışmalarıyla, gelişmiş ülkelerce yapılan resmi kalkınma yardımlarının, bir sistem dâhilinde düzenlenmesindebu örgütün önemli bir görev üstlendiği gözlenmektedir.

20. yüzyıl boyunca, dış yardım ile dış politika arasındaki verimli döngü, birçok devlete diplomasiden ekonomiye, güvenlikten kültürel ilişkilere kadar pek çok alanda özel fırsat ve ayrıcalıklar yaratmıştır. Öte yandan, yapılan dış yardımların yardım alan ülkeler açısından bir takım iktisadi ve politik dezavantajlar doğurduğu da ileri sürülebilir. Çalışmanın ilk bölümünde bir dış politika aracı olarak dış yardım, tarihsel gelişimi ve kavramsal çeşitlenme boyutlarıyla irdelenmekte; dış yardım kültürünün doğuşu ve dış yardım diplomasisinin 20. yüzyıldaki şekillenışı çerçevesinde ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bölüm, daha sonra farklı dış yardım ilişkileri incelenecek olan Moğolistan örneğinde, dış yardım ve dış politika ilişkisinin irdelenmesi için bir zemin hazırlamıştır.

Soğuk Savaş'ın ardından serbest piyasa ekonomisine geçiş sancıları içerisinde, 1994'e kadar Moğolistan dış politikası, acil olarak ekonomik yardım elde etmeküzerinden şekillenmiştir. Gelişmiş ve zengin ülkelerden yardım almak ve dış yatırım çekmekamacıyla, Moğolistan'da demokrasinin benimsenmesi ve insan haklarının temel ilkelerinin uygulanmasına da önem verilmiştir Özellikle Batılı ülkelerin Moğolistan'da yatırım yapması için gereklilikhukusal, ekonomik ve siyasi ortamın hazırlanması büyük önem arz etmiştir. Sonuç olarak dış yardım ilişkileri, dış yatırımlarla birlikte Moğolistan siyasetinde en önemli faktörlerden biri haline gelmiştir. Moğolistan'ın bölge dışı ülkelerle yeni ilişkiler kurmasını hızlandırmıştır.

1990'larda Moğolistan dış politikası incelendiğinde,Soğuk Savaş döneminden birçok açıdan ciddi bir kopuşolduğu söylenebilir. Bu dönemde Moğolistan dış politikasını belirleyen unsurlar içinde değişime uğramayan tek unsurcoğrafi konumudur. Ancak bu unsur önemli bir belirleyen olmaya da devam etmektedir. Moğolistan'ın iki büyük devlet arasında sıkışmış konumu sürmektedir. Bu nedenle Moğolistan dış politikasının temelini, Çin ve Rusya ile kurduğu ekonomik, askeri ve politik ilişkilerin dengelenmesi oluşturmaktadır. Moğolistan dış politikasının bu özelliği, özellikle ulusal güvenliği için ciddi bir alternatif çerçeve oluşturmamasının da mümkün olmaması nedeniyle, 1990'lardan bu yana devam etmektedir. Ancak özellikle Üçüncü Komşuluk politikasının benimsenmesi ile, Moğolistan için yeni ikili ilişkiler kurmak mümkün olmaya başlamıştır. Bu yeni ilişkilerin başında ABD ile ilişkiler gelmektedir. Moğolistan'ın ABD ile olan ilişkileri her geçen gün yoğunlaşmakta ve bunun bir sonucu olarak ABD, askeri destek başta olmak üzere Moğolistan'a farklı alanlarda ciddi yardımlarda bulunmaktadır.

ABD açısından da,Çin ve Rusya arasında yer alan Moğolistan'ın konumu stratejik bir önem taşımaktadır. Bu durum ABD için önemli olduğu kadar,Moğolistan'ın bu iki komşusu için de önemlidir. Moğolistan iki komşu devletin, bu hassas bölgede üçüncü bir büyük devletin varlığını hiçbir zaman istemeyeceği gerçeğini hesaba katmak zorundadır. ABD'nin bu yolda elde edeceği başarı ve /veya başarısızlıklar, Moğolistan dış politikasını ve ABD ile ilişkilerini belirleyecektir.

Üçüncü Komşuluk politikası Moğolistan'ın aldığı dış yardımlar ve bu çerçevede elde ettiği sosyo-ekonomik gelişme açısından çok önemli olmuştur. Yukarıda da vurgulandığı gibi, Moğolistan'ın kişi başına düşen dış kalkınma yardımı, 1990'ların ortalarından beri 100 dolarınaltında ve en az gelişmiş ülkelere yapılan yardımlarla aynıseviyede iken; Üçüncü Komşuluk stratejisinin benimsenmesi ile beraber giderek artmaya başlamıştır.Yine bu ilke ile, sadece Batılı devletlerle değil, BM, AB ve AGİT gibi kuruluşlarla da, daha etkin ilişkiler kurmak mümkün olmuştur. Son yıllarda Moğolistan, bu kuruluşların ortak amaç ve çabalarına katkısını arttırmıştır. Aldığı askeri yardımlar sayesinde, Moğolistan'ın barış gücü geliştirme ve askeri modernleştirme yetenekleri de artmıştır. Diğer bir deyişle, uluslararası örgütlere katılım ve uluslararası barış faaliyetlerine destek olmak, askeri gelişimini sağlayan en önemli faktörlerden biri olmuş; askeri açıdan geliştikçe, bu tür faaliyetlere katılımı daha da artmıştır.²⁸⁹Moğolistan, barış operasyonlarına katılımını

²⁸⁹ Moğolistan 1999'dan itibaren askeri operasyonlara dâhil durumdadır. Bu kapsamda Afganistan ve Irak'a askeri birlik gönderilmiştir. Ayrıca Moğolistan Uluslararası Barış Gücü'ne destek olarak 2002'den itibaren Sahar'a üç, Kongo'ya iki gözlemci göndermiştir.

sağlayacak kabiliyetlerini geliştirmek amacıyla, özellikle eğitim ve lojistik alanlarında, ABD ile de ilişkilerini güçlendirmeye çalışmaktadır.

Moğolistan dış politikasının ana eksenini, bölgenin siyasi ve ekonomik bütünleşmesine katılımını artırarak; özellikle Kuzeydoğu ve Orta Asya'daki konumunu güçlendirmektir. 1990'lı yıllardan bu yana Moğolistan, ASEAN Bölgesel Forumu, Asya-Avrupa Toplantısı ve diğer bölgesel ve bölgelerarası forumlara katılmaktadır. APEC'e katılmak ve bu örgütün ekonomik ilişkilerini genişletmek ve çeşitlendirmek için çalışmalarına da devam etmektedir.

Moğolistan'la dış yardım ilişkilerini geliştirmeye çalışan diğer bir ülke olan Çin açısından bakıldığında dış yardımın temel mantığı, Asya'daki Çin varlığını iyice güçlendirmek ve pekiştirmenin yanı sıra, çok kutuplu sistem içerisinde Çin'in etkinlik alanını genişletmektedir. Moğolistan ise bu güçlü komşu ülkeden yararlanmak amacıyla, Çin'in dış yardımlarına hep sıcak bakmıştır. Çin'in son yıllardaki temel politikası olan “Bir Kuşak Bir Yol” projesi açısından da Moğolistan'a verilecek desteğin önemi büyüktür.²⁹⁰ Bu çerçevede, Çin-Moğolistan ilişkileri 1990'lı yıllardan bu yana giderek gelişmiş; iki ülke arasındaki ilişkiler özellikle Pekin'in ticaret, finansman ve yatırım alanlarındaki ataklarıyla özellikle son birkaç yıl içinde daha da derinleşmiştir.

Rusya açısından değerlendirildiğinde ise, yukarıda da vurgulandığı gibi, özellikle kalkınma yardımları programları, Rusya'nın bu alandaki Batı tekeli

²⁹⁰ Campi, a.g.e. s. 2.

kırmayı amaçladığı yardımlar olarak ön plana çıkmaktadır. Rusya, Çin modeline daha yakın olduğu iddia edilen Batılı olmayan bir kalkınma yardımı modeline sahip olmayı hedeflemektedir. Bu amaçla Rus hükümetleri, Rusya'nın önceliklerini bir şekilde karşılayan ülkelere yönelik olarak farklı yardım programları geliştirmişlerdir. Dolayısıyla Sovyetler Birliği dönemindeki en büyük bağışçı olma iddiasını kaybetmiş olsada, Rusya Moğolistan'a yaptığı yardımları belli bir düzeyde tutmaya çalışmaktadır. Moğolistan için Rusya, iddialı bir Çin karşısında tek siyasi, ekonomik ve askeri destek kaynağı olmuştur. Bununla birlikte, Rusya ile stratejik ortaklığı ilerletmek, Çin'in 'Bir Kuşak Bir Yol' projesinde Moğolistan'ın önemini daha da arttırmıştır. Moğolistan için Rusya ve Çin ile yakınlaşma, bölgesel güvenlik, ekonomik gelişim ve siyasi istikrar için önemlidir; ancak bu ilişkilerin dengelenmesi de şarttır.

ABD özelinde değerlendirildiğinde ise, uluslararası etkinlik açısından dış yardımı en fazla kullanan ülke olan ABD'nin Moğolistan'a yardımlarında, bu kapsamda okumak gerekmektedir. Moğolistan özellikle komünizm sonrası uluslararası sistem ile bütünleşmek için, ABD ile diplomatik ilişkiler kurmasının yanı sıra, bu ülkenin ekonomik yardımını da kabul etmiştir. Çin ve Rusya, ABD'nin küresel askeri ve ekonomik politikalarına rakip olarak hareket etmeye devam ettikçe, Moğolistan da Asya ve Doğu Avrupa'daki ABD dış politikasının daha önemli bir bileşeni haline gelmiştir. Moğolistan'a toplam dış yardımın nispeten küçük olmasına rağmen, ABD, Moğolistan'ın dış dünya ile entegrasyonu açısından önemli bir partneridir.

Genel bir değerlendirme yaptığımızda Rusya ve Çin tarafından çevrelenen Moğolistan, Üçüncü Komşuluk politikası ile bölge dışı güçlerle ve uluslararası ve bölgesel örgütlerle kalıcı ve kurumsal ilişkiler kurma hedefindedir. Bu hedeflerine ulaşma amacıyla dış yardım ilişkilerini çeşitlendirmek zorunda kalmıştır; ancak bu dış yardım ilişkileri sayesinde de gerek bölgesinde gerekse küresel ölçekteki önemini arttırmıştır. Dünyada dış yardım alan ülkeler arasında ilk sıralarda yer alan Moğolistan'ın bu stratejisinin yakın gelecekte de süreceği açıktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Akçay, Engin (2012)**Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Türkiye Dış Yardımlar,**

Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Yayınları.

Arı, Tayyar (1997) **Uluslararası İlişkiler**, İstanbul: Alfa Yayınları.

Arı, Tayyar (2004)**Uluslararası İlişkilere Giriş**, Bursa, MKM Yayınları.

Arı, Tayyar (2010)**Uluslararası İlişkilere Giriş**, Bursa: MKM Yayınları.

Armaoğlu, Fahir (1990) **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İstanbul, Alkim Yayınları.

Başak, Zafer (1977) **Dış Yardım ve Ekonomik Etkileri Türkiye 1960-1970,**

Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Bat-Erdene, Erdenekhuyag (2014) “The Mongolian Social Identity and The Limit of China’s Soft Power in Mongolia”, **The International Journal of East Asian Studies**, 19(1).

Bayram, Mürsel (2016) “Türk Dış Politikasının Değişim Parametresi Olarak Afrika Açılımı ve İnsani Diplomasi”, **Türkiye’de ve Dünyada Dış Yardımlar**, Erman Akıllı(ed), Ankara: Nobel Yayınevi.

Blunden, Jane(2008)**Mongolia**, UK: Bradt Travel Guide Ltd.

Copper ,John F. (2016)**China’s Foreign Aid and Investment Diplomacy Volume II: History and Practice in Asia 1950 to Present**, New York: Palgrave.

Davutoğlu, Ahmet (2008) **Stratejik Derinlik**, İstanbul: Küre Yayınları.

Gönlübol, Mehmet (2000) **Uluslararası Politika**, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Griffin, Keith (1995) “The Possible Contribution of External Agents”, **Poverty and Transition to a Market Economy in Mongolia**, Keith Griffin (ed), New York: St Martin’s Press.

Jamiyandagva, Adiyasuren (2015) “Mongolia and the OSCE”, IFSH (ed.), **OSCE**

Yearbook 2014, Baden-Baden.

Karagöz, Ferda (2013) “Bir Kalkınma Reçetesi Olarak Dış Yardım: Türkiye’nin

Verdiği Resmi Kalkınma Yardımlarının Değerlendirilmesi”, Türkel Minibaş'a

Armağan -**Kriz, Kalkınma ve Türkiye Ekonomisi Seçme Yazılar**, İstanbul: Derin Yayınları.

Karagöz, Mehmet (2016), “11. Asya Avrupa Zirvesi Öncesi Moğolistan’daki Güncel

Durum: Moğolistan’ın Bölgesel Potansiyeli ve Türk Moğol İlişkileri”, **AVİM**

Konferans Kitabı, Ankara.

Modelski, George (1962) **A Theory of ForeignPolicy**, London: PallMallPress.

Lancaster, Carol(2007) **Foreign Aid: Diplomacy, Development, Domestic Politics**, Chicago: University of Chicago.

Landman, Todd Larizza Marco ve McEvoy, Claire (2005)“State of Democracy in Mongolia: A Desk Study”, **Democracy Development in Mongolia: Challenges and Opportunities**, National Conference, Ulanbatur, Mongolia 30 June to 1 July 2005.

Luvсандорь, Puntsagdash; Khashchuluun, Chuluundorj; Batnasan, Namsrai (2012) **Mongolia at the Market Global Cultural and Economic Research**, Zurich: Lit Verlag.

Rassabi, Morris (2005) **Modern Mongolia**, California: University of California Press.

Shenin, Sergei Y. (2005) **America's Helping Hand: Paving the Way to Globalization (Eisenhower's foreign aid policy and politics)**, New York, Nova Science Publishers.

Sogge, David (2003) **Kaşık ve Kepçe Dış Yardımlar Hakkında Bilmek İstedığınız**

Her Şey, (Çev. M. Sağlam), İstanbul: Çitlembik Yayınları.

TİKA (2013)**Dış Yardımların Düzenlenmesi: Seçilmiş Ülke Uygulamaları: 2011-2012**, Ankara.

Toklu, Vefa (2004) **Uluslararası İlişkiler**, Ankara: İmaj Yayınevi.

Tuya, Nyamosor (2012) **Mongolia's Nuclear-Weapon-Free Status**, Brookings Institute, Washington.

Tüfekçi, Özgür (2016) 'Yükselen Güçler ve Dış Politika Aracı Olarak Dış Yardımlar',
Erman

Akıllı (Ed.), **Türkiye'de ve Dünyada Dış Yardımlar**, (s. 101-119), Ankara: Nobel Yayıncılık.

Makaleler

Akgün Birol; Çalış, Şaban H. (2001)“Reluctant Giant: The Rise of Japan and its Rolin the Post-cold war Era”, **Perceptions**, June-July 2001.

Ali,Hoda Abd El Hamid (2013) “Foreign Aid and Economic Growth in Egypt: A Cointegration Analysis”, **International Journal of Economics and Financial Issues**,

Vol. 3, No. 3.

Arslan Erdal; Kiper, Kerem (2015) “Dış Yardım Nedir? Niçin Yapılır?”, **Sosyal Politika ÇalışmalarıDergisi**, Sayı 34.

Ayhan Veysel (2006) “Hegemonya Politikası Bağlamında ABD-İran İlişkilerinin Analizi”, **Avrasya Dosyası**, 12(2).

Baatar, Ts. (2005) “Mongolia US Trade and Economic Relations and Cooperation”,

The Mongolian Journal of International Affairs, No 12.

Balcı, Ali; Yeşiltaş, Murat (2005-2006) “Bir Dış Politika Aracı Olarak Dış Yardımların Kullanılması: Japonya Örneği”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 8.

Batbayar, Tsedendamba (1998) “Open Mongolia and Mongol-Russian Relations”,
the

Mongolian Journal of International Affairs, No 5.

Batbayar, Tsedendamba (2003) “Foreign Policy and Domestic Reform in Mongolia”,
Central Asian Survey, Vol 22, No.1.

Batchimeg, Mijeddorj (2005) “Future Challenges for the PRC and Mongolia: Perspective”, **China Brief**, Vol. 5, No 10.

Campi, Alicia (2005) “Mongolian Northeast Asia: The New Realities”, **The Mongolian Journal of International Affairs**, No 12.

Campi, Alicia J. (2010) “U.S. Government Policies towards Mongolia in the Last 20 Years—A Review”, **MTAC Quarterly**, Vol 19, No 3.

Campi, Alicia (2012) “Mongolia’s Turn at the Great Game”, **Asia Pacific Bulletin**, No 184.

Campi, Alicia (2014) “Mongolian Foreign Relations Surge Indicates New Activist Agenda for 2014”, **Asia Pacific Bulletin**, No 254.

Chuluundorj, D. (1990) “Mongolia’s Foreign Policy: New Challenges and Trends”, **India Quarterly**, Vol 46, No 2-3.

Concept of Mongolia’s Foreign Policy” (1995) **The Mongolian Journal of International Affairs**, No 2,

Çavuş, Tuba (2012) “Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye’nin Yumuşak

Güç Kullanımı”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi**, Cilt 2, Sayı 2.

Dağ, Rahman (2016) “Dış Yardımların Sınırlarını Belirleyen Medeniyet Kavramının Bileşenleri”, **SBARD**, Sayı 27.

Dursun, Hasan (2006) “Dış Yardımla Ekonomik Büyüme ve Kalkınma”, **Kamu-İş Dergisi**, Cilt 8, Sayı 4.

Ekanayake E.M.; Chatrta, Dasha (2007) “The Effect of Foreign Aid on Economic Growth in Developing Countries”, **Journal of International Business and Cultural Studies**, Cilt 3, Sayı 1.

Erhan, Çağrı (1996) “Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 1- Sayı 51.

Ginsburg, Tom (1995) “Political Reform in Mongolia”, Political Reform in Mongolia,” **Asian Survey**, No 35.

Güney, Atilla (1995) “Dış Ekonomik İlişkilerimizdeki Kurumsal Gelişmeler ve Öneriler”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 28, Sayı 3.

Hyer, Eric A. (2005) “Haunted by History: China and Its Northwestern Neighbours”, **Historia Actual Online**, No. 7.

Ian, Vásquez, “The New Approach to Foreign Aid Is the Enthusiasm Warranted?”, **Foreign Policy Briefing**, No. 79, 17 Eylül 2003.

İşeri Emre; Dilek, Oğuz (2013) “Trading with a Virtual Neighbor: Mongolia in Turkey’s New Foreign Economic Policy in a Polycentric World”, **Bilge Strateji**, Cilt 5, Sayı 9.

Karagöz, Ferda (2010) “Yoksulluk Tuzağı ve Dış Yardım: Eleştirel Bir Yaklaşım”,

İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 4.

Kegley, Charles W.; Hook, Steven (1991) “U.S. Foreign Aid and U.N. Voting: Did Reagan's Linkage Strategy Buy Deference or Defiance?”, **International Studies Quarterly**, 35(3).

Koç, Bahar (2016) “Dış Yardımların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi”,

Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı 13.

Lengauer, Lara (2011) “China’s Foreign Aid Policy: Motive and Method”, **Culture Mandala: The Bulletin of the Centre for East-West Cultural and Economic Studies**, 9(2).

Park, Syungje (2009) “Northeast Asian Security: Mongolia and Korea”, **Ritsumeikan Journal of Asia Pacific Studies**, Vol 26.

Porter, Edgar A. (2009) “Mongolia, Northeast Asia and the United States: Seeking the Right Balance”, **Ritsumeikan Journal of Asia Pacific Studies**, Vol 26.

Pultz, Christopher (2014) “The Role of Peacekeeping in Mongolia’s Military Strategy: A New Paradigm for Security”, **Asia Policy**, No 17.

Qian, Nancy (2014) “Making Progress on Foreign Aid”. **Annals Review Economics**, Sayı 3.

Qiang Fu; Bayanjargal, Sodnomdargia (2016) “The Study on Trade Policy and Openness of Mongolia: Influences on Trade Flows between China-Mongolia-Russia (Past and Future)”, **Chinese Business Review**, Vol. 15, No. 5.

Rady, Tamer (2012) “Foreign Aid and Development: What Can Developing Nations Learn”, **Journal of Economics and Economic Education Research**, 13 (3): 123-132.

Rahul, Ram (1978) “Mongolia between China and Russia”, **Asia Survey**, Vol. 18, No. 7, pp. 659-665.

Reeves, Jeffrey (2012) “Mongolia’s Evolving Security Strategy: Omni-enmeshment and Balance of Influence”, **The Pacific Review**, Vol. 25, No. 5.

Soni, Sharad K. (2006) “Mongolia’s Security Thinking and Outside World: A Reappraisal”, **Journal on Mongolian & Tibetan Current Situation**, Vol 15, No 6.

Soni, Sharad K. (2009) “China’s Periphery Policy: Implications for Sino-Mongolian Relations”, **India Quarterly**, Vol 65, No 3.

Soni, Sharad K. (2015) “The ‘Third Neighbor’ Approach of Mongolia’s Diplomacy of External Relations Effects on Relations between India and Mongolia”, **India Quarterly**, Vol 71, No 1.

Terzi Nuray; Suren, Altanhuyag “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Moğolistan”, **Kastamonu Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı 11, 2016.

Tosunoğlu, Şebnem (2015) “Türkiye’nin Resmi Kalkınma Yardımları Politikası: Eğilimler ve Hedefler”, **Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, Cilt 4, Sayı 10.

Tumurchuluun, G. (2011) “Mongolia, Russia and China: The Geopolitical Perspective”, **Himalayan and Central Asian Studies**, Vol. 5 No. 1.

Tuvshintugs, A. (2009) “Mongolia and the Prospects for a Multilateral Security Mechanism in Northeast Asia”, **Jitsumeikan Journal of Asia Pacific Studies**, Vol 26.

Türk, Ö. Faruk (2013) “Moğolistan’ın Jeopolitiği, Ekonomisi ve Dış Politika Stratejisi”, **Bilge Strateji Dergisi**, Cilt 5, Sayı 9.

Tüzemen Samet; Tüzemen, Özge B. (2015) “Dış Yardımların Ekonomik Büyüme

Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği”, **Kastamonu Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı 8.

Üçkuş Özgür; Kendirici, Bilal (2012) “Teoriden Uygulamaya Dış Yardım”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı 86.

Vatandaş, Selim (2016) “Başka Bir İnsani Yardım Mümkün Mü? Türk Dış Politikasında İnsani Diplomasinin Yükselişi”, **İlke-Bilgi Analiz**, Kasım 2016.

Wachman, Alan M. (2010) “Suffering What It Must Mongolia and the Power of the ‘Weak’”, **Orbis**, Fall 2010.

Wilson, Ernest J. (2008) “Hard Power, Soft Power, Smart Power”, **the Annals of the America Academy of Political and Social Science**, No. 616.

Wioletta Nowak (2014) “Development Effectiveness of Foreign Assistance”, **Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy**, Sayı 38.

Wells Jenny (2015) “Foreign Aid and Its Importance in Relieving Poverty”, **Oxfam Foreign Aid Geo Date**, 28(3): 5-8.

Zhou, Hong Zhong Jun ve Zhang, Min (2015) **Foreign Aid in China**, Heidelberg: Springer.

İnternet Kaynakları

Apodaca, Clair (2015) “Foreign Aid as Foreign Policy Too”, Governance/Political Change, Policy, Administration, and Bureaucracy, World Politics Online Publication, <http://politics.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-332?print=pdf> (Erişim. 01.06.2018)

Blaauw, Erwin (2011) Mongolia Country Report, Ağustos 2011, The Netherlands Rabobank Report,

https://economics.rabobank.com/PageFiles/7120/29_Mongolia-201108_tcm64144825.pdf, (Erişim: 01.05.2017)

Campi, Alicia J “US Government Policies towards Mongolia in the Last 20 Years-A Review”, http://www.mtac.gov.tw/mtac_quarterly/quarterly_e/7/1292554591.pdf, (Erişim: 01.07.2017).

China’s Foreign Aid Information Office of the State Council, People’s Republic of China April 2011, Beijing,
https://www.unicef.org/eapro/China_White_Paper_on_Foreign_Aid.full_text.pdf, (Erişim. 01.08.2017)

Çolakoğlu, Selçuk “Türkiye Moğolistan’ın Üçüncü Komşusu Olur Mu?”,
<http://scolakoglu.blogspot.com.tr/2015/05/turkiye-mogolistann-ucuncu-komsusu-olur.html> (Erişim. 01.08.2017)

Hjertholm Peter; White, Howard (2000) “Survey on Foreign Aid: History, Trends and Allocation”, Discussion Papers Department of Economics University of Copenhagen,
No. 00-04.

<http://www.mtac.gov.tw/mtacbooke/upload/09505/0201/e02.pdf>, (Erişim:01.05.2017)

European Parliament, “Russia as an International Player”, European Parliament Report, 2015,
[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/545719/EPRS_ATA\(2015\)545719_REV1_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/545719/EPRS_ATA(2015)545719_REV1_EN.pdf), (Erişim. 01.06.2018)

Joint Vision Statement for the U.S.-Mongolia Security Relationship”,
<https://www.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/FINAL-US-Mongolia-Joint-Vision-Statement-V7.pdf>, (Erişim. 01.10.2017)

Mongolia: Foreign Assistance, Investment and Joint Ventures, <http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-8977.html>, 1989, (Erişim: 02.08.2017)

Mongolia Population, <http://www.worldometers.info/world-population/mongolia-population/>, (Erişim: 01.10.2017)

Mongolia and United States, <https://www.un.int/mongolia/mongolia/mongolia-and-united-nations-0> (Erişim: 16.10.2017)

OECD, <https://data.oecd.org/oda/net-oda.htm>, (01.09.2017)

Population and Demography of Mongolia, http://www.e-mongol.com/mongolia_population.htm (Erişim: 30. 04. 2017)

Sainnyambuu, Oyuntsetseg (2017) “Mongolian Foreign Policy toward North Korea Since 1990: From Ideological Partnership to Constrained Cordiality”, http://congress.aks.ac.kr/korean/files/2_1357625562.pdf, (Erişim: 07.05.2017)

Smith, Richard (2014) “The Problem of Poverty in Mongolia: From Socialism to the Millennium Development Goals”,

http://umdcipe.org/conferences/policy_exchanges/conf_papers/Papers/1811.f

(Erişim: 10.10.2017).

UNESCAP, International Support Measures – The Case of Mongolia”, Draft Report of UNESCAP, <http://www.unescap.org/sites/default/files/DP3-B.pdf>

(Erişim: 01.06.2018)

USAID (2009) Mongolia U.S. Foreign Assistance Performance Publication Fiscal

Year 2009, <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/159166.pdf>,

(Erişim: 01.08.2017)

USAID (2018) “Who We Are”, <https://www.usaid.gov/who-we-are>

(Erişim: 15.01.2018)

Wang, Wei-fang (2017) “Mongolia’s Role between US and China”,
<http://www.mtac.gov.tw/mtacbooke/upload/09501/0202/e2.pdf>

(Erişim 01.05.2017)

Diğer Kaynaklar

Achieved Its Foreign Policy Objectives, **All Graduate Theses and Dissertations**,
No.

2772.

Ganbat, Gamba (2004), **The Mass Public and Democratic Politics in Mongolia**,
Asian Barometer Project Office Working Paper, Taipei.

Information Office of the State Council (2011) “China’s Foreign Aid”, 2011, China’s
Foreign Aid Information Office of the State Council, People’s Republic of China

April

2011, Beijing.

Jelovac Izabela; Vandeninden Frieda (2008) “How Should Donors Give Foreign Aid?
Project Aid versus Budget Support”, **CREPP Working Papers**.

Kılıç, Gülay (2011) **Turkey’s Foreign Aid Policy towards Central Asia from a
Comparative Perspective**, Ankara: The Middle East Technical University Graduate
School of Social Sciences Unpublished Master Thesis.

Krusekopf, Charles (2013) “North Korea and Mongolia: A New Partnership for Two
Old Friends”, **Asia Pacific Bulletin**, Number 240.

Landman, Todd; Larizza Marco; McEvoy, Claire (2005) **State of Democracy in
Mongolia: A Desk Study**, University of Essex Human Rights Centre.

Lawrance, Susan (2011) **Mongolia: Issues for Congress**, June 2011, Congressional
Research Service.

Lawrance, Susanne V. (2014) **Mongolia: Issues for Congress**, Congressional Research Service.

Makarychev Andrey; Simao, Licinia (2015) Russia's Development Assistance with Focus on Africa", **Norwegian Peaceful Research Bulding Working Paper**, 2015

Mendee, Jargalsaikhan (2007) **Mongolia's Peacekeeping Commitment Training, Deployment, and Evolution of Field Information Capabilities**, National Defense Intelligence College, Working Paper.

Mendee, Jargalsaikhan (2012) "Mongolia's Quest for Third Neighbours: Why the European Union?", **EUCAM Policy Papers**, July 2012

Mendee, Jargalsaikhan (2012) "Mongolia–Australia Relations: a Mongolian Perspective", **ASPI Policy Analysis**.

Öztürk Hasan; Öztürk, Sevinç (2012) "Türkiye'nin Dış Yardım Stratejisi Sorunlar ve Öneriler", İstanbul: BİLGESAM Rapor No: 54.

Radelet, Steven (2006) **A Primer on ForeignAid**, Center for Global Development WorkingPaper.

Reeves, Jeff (2015) **Russo–Mongolian Relations: Closer than Ever**, Russian Analytical Digest, No. 161, 30 January.

Rolle, Kateryna (2013) **Mongolia Country Overview and Foreign Policy**, European Institute for Asian Studies, November.

Tarnoff, Curt Now, Larry (2005) "ForeignAid: An Introductory Overview of U.S. Programs and Policy", **CRS Report for Congress**, Temmuz 2005.

Turnoff Curt; Lawson, Marian (2016). **Foreign Aid: An Introduction to US Programs and Policy**, Congressional Research Service.

USAID (2008) **Audit of USAID/Mongolia's Economic Policy Reform and**

Competitiveness Project, Audit Report.

Zimmerman, Robert A. (2007) **The Determinants of foreign aid An Inquiry into the Consequences of Welfare State Institutions and Public Opinion**, University of Amsterdam.

ÖZET

Tarih boyunca Çin ve Rusya'nın etkisinde kalan Moğolistan, Soğuk Savaş'ın ardından Batı tipi demokratikleşme ve serbest piyasa ekonomisiyle bütünleşme sürecine girmiştir. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin dış ekonomik yardımlarına bağımlı olan ülke, bu yardımlarla ekonomisini iyileştirmeye çalışmıştır. Soğuk Savaş sonrasında ise özellikle “Üçüncü Komşuluk” politikası ile, gerek bölgesel güçler gerekse küresel güçler ile düzenli ilişkiler kurmaya çalışan Moğolistan, Çin, ABD ve Rusya'dan düzenli olarak dış yardım almaya başlamıştır. Bu çalışmada Soğuk Savaş sonrası dönemde Moğolistan'ın Çin, Rusya ve ABD ile kurduğu dış yardım ilişkileri incelenmiştir. Bu üç ülkeden alınan yardımlarının kapsamı ve ilişkilere etkileri genel olarak irdelenmeye çalışılmıştır. Moğolistan dış politikasının bir boyutu olarak dış yardımların önemli ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Moğolistan, dış yardım, dış politika

ABSTRACT

Mongolia was under the influence of China and Russia throughout history and it has entered into the process of integration with Western democratization and free market economy following the Cold War period. During Cold War, Mongolia was dependent mainly on the Soviet Union's foreign economic aid and tried to improve its economy through these aids. After the Cold War, by means of the “Third Neighborhood Policy”, Mongolia started to receive foreign aids from other regional and global powers, mainly from the United States, from the European Union and from Japan. This study examines foreign aid relations of Mongolia with China, Russia and with the US in the post-Cold War era. The scope and relevance of the aid received from these three countries was examined briefly as they constituted an important dimension of contemporary Mongolian foreign policy. The study has tried to argue that foreign aid has become one of the major determinants of Mongolian foreign policy in the post-Cold War period as it has increased the importance of the country in the eyes of its neighbors and of the United States.

Key words: Mongolia, foreign aid, foreign policy